

C.S. Lewis

MEDITAȚII LA PSALMI

Celebre meditații despre una dintre cele mai interesante cărți ale Bibliei

HUMANITAS

Meditații la psalmi

Clive Staples Lewis (1898–1963) – romancier, poet, profesor universitar, medievist, critic literar, eseist, teolog laic şi apologet creştin – a fost unul dintre marii intelectuali ai secolului XX. A predat, între 1925 şi 1954, literatura engleză la Universitatea din Oxford (Magdalen College), precum şi, din 1954 până în 1963, literatură medievală şi renascentistă la Universitatea din Cambridge. A fost un vorbitor de excepţie, fiind îndrăgit de studenţii săi, asupra cărora a exercitat o influenţă profundă şi durabilă. A scris peste treizeci de cărţi, adresate publicului larg. Operele sale, traduse în peste treizeci de limbi, vândute în milioane de exemplare – unele dintre ele (*Chronicles of Narnia*, bunăoară) popularizate pe scenă, la televiziune, radio sau cinema –, continuă să atragă, an de an, mii şi mii de noi cititori.
Opera: *Surprised by Joy* (*Surprins de Bucurie. Povestea unei convertiri*, Humanitas, 2008), *Miracles*, *The Four Loves*, *The Problem of Pain* (*Despre minuni. Cele patru iubiri. Problema durerii*, Humanitas, 1997), *The Screwtape Letters* (*Sfaturile unui diavol bătrân către unul mai tânăr*, Humanitas, 2003), *Mere Christianity* (*Creştinism, pur şi simplu*, Humanitas, 2004), *Of This and Other Worlds* (*Despre lumea aceasta şi despre alte lumi*, Humanitas, 2011), *Fern-seed and Elephants and Other Essays on Christianity* (*Ferigi şi elefanţi şi alte eseuri despre creştinism*, Humanitas, 2011), *Reflections on the Psalms* (*Meditaţii la Psalmi*, Humanitas, 2013), precum şi postuma *Prayer: Letters to Malcolm* (*Rugăciune: Scrisori către Malcolm*).

Emanuel Conţac, doctor în filologie al Universităţii din Bucureşti, este lector universitar la Institutul Teologic Penticostal din Bucureşti. Traduceri: John Stott, *Puterea predicării* (Logos, 2004); Stanley Grenz *et al.*, *Dicţionar de termeni teologici* (Logos, 2005); Moisés Silva şi Walter Kaiser, *Introducere în hermeneutica biblică* (Logos, 2006); Gordon Fee, *Exegeza Noului Testament* (Logos, 2006); Douglas Stuart, *Exegeza Vechiului Testament* (Logos, 2006), Arthur G. Patzia şi Anthony J. Petrotta, *Dicţionar de termeni biblici* (Logos, 2008), C.S. Lewis, *Surprins de Bucurie* (Humanitas, 2008), *Ferigi şi elefanţi şi alte eseuri despre creştinism* (Humanitas, 2011).

C.S. Lewis

MEDITAȚII LA PSALMI

Traducere din engleză și note de
EMANUEL CONȚAC

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: S. Skultéty
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Elena Dornescu
DTP: Emilia Ionaşcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Printco

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Lewis, C.S.
Meditaţii la Psalmi / C.S. Lewis; trad. şi note.: Emanuel Conţac. –
Ed. a 2-a. – Bucureşti: Humanitas, 2017
ISBN 978-973-50-5597-4
I. Conţac, Emanuel (trad.; note)
2

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin email: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Lui
Austin şi Katharine Farrer

Nota traducătorului

Textul traducerii de față este însoțit de o serie de trimiteri şi note explicative, dintre care cele mai multe mi-au fost puse la dispoziție de Arend Smilde (din Olanda), iscusit traducător al scrierilor lui C.S. Lewis în olandeză. Îi mulțumesc călduros pentru că şi-a înnoit generozitatea față de mine şi cu acest prilej. Notele de subsol care nu sunt atribuite fie traducătorului, fie editorului român îi aparțin autorului.

Paul Leopold (din Suedia), vechi şi statornic prieten, a răspuns cu multă solicitudine întrebărilor şi nedumeririlor mele privitoare la pietrele de poticnire din textul englezesc. Îi rămân profund îndatorat pentru explicațiile detaliate şi prompte pe care mi le-a oferit.

Psaltirea din care citează de regulă C.S. Lewis în meditațiile din acest volum este cea din *Book of Common Prayer* (*Cartea de rugăciuni*) a Bisericii Anglicane. În limba română, Psaltirea cea mai apropiată de stilul celei britanice a fost publicată de ierodiaconul Dumitru Cornilescu în 1920 şi inclusă apoi în edițiile Bibliei care îi poartă numele (1921, 1924 etc.). Din acest motiv, după compararea atentă a mai multe versiuni româneşti, am ales să folosesc, pentru citate, traducerea Cornilescu (ediția revizuită ortografic, SBIR, 2010). Totuşi, pentru a respecta sensul argumentației lui C.S. Lewis, în câteva rânduri am fost nevoit fie să modific textul cornilescian în acord cu

versiunea englezească, fie să recurg la citate din Psaltirea tradusă de preoții Gala Galaction şi Vasile Radu, citate pe care le-am semnalat ca atare. Numerotarea versetelor din Psalmii citați de autor corespunde întotdeauna celei din ediția Cornilescu, din care am preluat şi psalmii cuprinşi în Apendicele I al prezentului volum. Le mulțumesc, pe această cale, domnului Derek Hill (Bible Society, Marea Britanie) şi doamnei Emilia Iorgandopol (Societatea Biblică Interconfesională din România) pentru permisiunea de a folosi textul publicat de organizațiile pe care le reprezintă.

Emanuel Conțac

MEDITAȚII LA PSALMI

1
Introducere

Aceasta nu este o lucrare de erudiție. Nu sunt ebraist, nici specialist în studiul critic al textelor biblice, nici istoric al Antichității, nici arheolog. Scriu pentru nespecialiști despre chestiuni în care sunt eu însumi nespecialist. Dacă este necesară vreo justificare (şi, probabil, e necesară) pentru scrierea unei astfel de cărți, ea ar suna după cum urmează. Se întâmplă adesea ca doi şcolari să-şi lămurească unul altuia dificultățile din activitatea lor mai bine decât o poate face profesorul. După cum ne amintim cu toții, când te duceai cu o problemă la un profesor, îți explica adesea ceea ce deja înțelegeai, adăuga o sumedenie de informații pe care nu le voiai şi nu spunea efectiv nimic despre chestiunea care-ți dădea bătăi de cap. Am observat acest fenomen din ambele părți ale fileului; căci, când – ajuns eu însumi profesor – am încercat să răspund întrebărilor puse de studenții mei, am văzut uneori, după un minut, cum se aşterne pe chipurile lor acea expresie care m-a încredințat că ei încearcă exact aceeaşi frustrare pe care am încercat-o şi eu în fața profesorilor mei. Un coleg poate să ajute mai mult decât profesorul, fiindcă ştie mai puține. Dificultatea pe care vrem să i-o explicăm e una pe care a întâlnit-o de curând. Expertul a întâlnit-o cu atâta vreme în urmă, încât a uitat de ea. Acum, vede întregul subiect într-o lumină atât de diferită, încât nu-şi poate da seama ce-l frământă cu adevărat pe elev; profesorul vede

o sumedenie de alte dificultăți care ar trebui să-l frământe pe elev, dar asta nu se-ntâmplă.

În această carte, prin urmare, scriu ca de la amator la amator, vorbind despre greutățile pe care le-am întâlnit sau despre iluminările de care am avut parte când am citit Psalmii, cu speranța că ea ar putea să-i intereseze ori chiar să-i ajute, uneori, pe alți cititori nepricepuți. Îmi „compar comentariile" cu ale altora, nu am pretenția să-i învăț pe alții. S-ar putea ca unora să li se pară că am folosit Psalmii doar drept cuie în care să agăț o serie de eseuri diverse. Nu cred că aş fi produs vreun prejudiciu dacă aş fi scris cartea în acest fel, şi nu voi reproşa nimic celor care o vor citi astfel. De fapt, nu aşa a fost scrisă. Gândurile pe care le conține sunt cele spre care m-am simțit îmboldit în timp ce citeam Psalmii; uneori prin delectarea pe care mi-au produs-o, alteori prin faptul că am întâlnit în ei ceea ce la început n-am putut savura.

Psalmii au fost scrişi de numeroşi poeți şi în perioade foarte diferite. Despre unii – consider – se admite că datează din timpul domniei lui David; cred că unii cercetători acceptă că Psalmul 18 (din care o versiune uşor diferită apare în 2 Samuel 22) va fi fost scris de David însuşi. Dar mulți Psalmi sunt ulteriori „captivității", prin care trebuie să înțelegem deportarea în Babilon. Într-o lucrare de erudiție, cronologia ar fi primul lucru care ar trebui pus în ordine; într-o lucrare de această factură, nu este nevoie – şi nici nu putem – să spunem mai mult de atât.

Ceea ce trebuie să spunem totuşi e că Psalmii sunt poeme – poeme destinate să fie cântate –, nu tratate doctrinare, nici măcar predici. Cei care vorbesc despre citirea Bibliei „ca literatură" se referă, cred, la lectura ei fără a ține seama de ceea ce este ea esențialmente; ca şi când l-ai citi

pe Burke fără să te intereseze deloc politica ori să citeşti *Eneida* fără să fii interesat de Roma. Asta mi se pare un nonsens. Există însă un sens mai sănătos, în care Biblia – fiindcă este, în definitiv, literatură – nu poate fi citită corect decât ca literatură; iar diversele ei secţiuni, în funcţie de diferitele tipuri de literatură cărora le aparţin. Îndeosebi Psalmii trebuie citiţi ca poeme, ca texte de cântec, cu toate licenţele şi convenţiile, hiperbolele, legăturile mai degrabă emoţionale decât logice care sunt specifice poeziei lirice. Trebuie citiţi ca poeme, dacă dorim să-i înţelegem; nu mai puţin decât aşa cum franceza trebuie citită ca franceză sau engleza ca engleză. Altfel, vom pierde ceea ce este în ele şi vom crede că vedem ceea ce nu e.

Principala lor caracteristică formală, elementul structural cel mai evident este, din fericire, unul care se păstrează în traducere. Cei mai mulţi cititori şi-au dat seama că mă refer la ceea ce specialiştii numesc „paralelism"; adică metoda de a spune acelaşi lucru de două ori, folosind cuvinte diferite. Un exemplu perfect este „Cel ce şade în ceruri râde, Domnul Îşi bate joc de ei" (Ps. 2:4) sau, de asemenea, „El va face să strălucească dreptatea ta ca lumina şi dreptul tău ca soarele la amiază" (Ps. 37:6). Dacă acest lucru nu e recunoscut drept convenţie, cititorul fie va fi visând la cai verzi pe pereţi (cum făceau unii dintre predicatorii din vechime), în strădania sa de a obţine un înţeles diferit din fiecare jumătate a versetului, fie va avea impresia că textul e mai degrabă stupid.

În realitate, e vorba de un exemplu foarte elocvent privitor la ce presupune orice convenţie şi, implicit, orice artă. Principiul artei a fost definit de cineva drept „acelaşi în celălalt". Astfel, într-un dans tradiţional faci trei paşi, urmaţi de alţi trei paşi. Aici, avem „acelaşi". Dar primii

trei paşi sunt la dreapta, iar următorii trei sunt la stânga. Aici, avem „celălalt". Într-o clădire, s-ar putea să existe o aripă într-o parte şi o aripă în cealaltă parte, ambele însă de aceeaşi formă. În muzică, un compozitor ar putea spune ABC, apoi abc, şi apoi αβγ. Rima constă în alăturarea a două silabe care au acelaşi sunet, cu excepţia consoanelor iniţiale, care sunt diferite. „Paralelismul" este, prin excelenţă, forma ebraică a „aceluiaşi în celălalt", dar se întâlneşte şi la mulţi poeţi englezi: de pildă, în textul lui Marlowe:

Tăiată-i ramura ce-ar fi putut să crească drept
Şi mistuit e-al lui Apolo ram de dafin[1]

sau, sub forma simplităţii copilăreşti, în *Colinda cireşului*:

Iosif era un om bătrân, un bătrân era el.

Desigur, paralelismul este adesea parţial disimulat cu bună ştiinţă (după cum echilibrul volumelor într-o pictură s-ar putea să sugereze ceva care e mai subtil decât simetria completă). Şi, desigur, pe baza lui, ar putea fi realizate structuri diferite şi mai complexe, ca în Psalmul 119 sau în Psalmul 107, la refren. Menţionez doar ceea ce este mai evident, paralelismul însuşi. Este (potrivit unui punct de vedere) fie un exemplu de noroc extraordinar, fie o măsură înţeleaptă din partea lui Dumnezeu că (spre deosebire de metrul poetic) principala caracteristică, la nivel de formă, a poeziei care urma să fie tradusă în toate limbile nu se pierde în traducere.

Dacă ne place poezia, ne vom bucura de această trăsătură a Psalmilor. O vor respecta chiar şi creştinii cărora

1. Christopher Marlowe (1564–1593), poet şi dramaturg englez. Citatul provine din epilogul piesei *Doctor Faustus* (1604) (*n.t.*).

nu le place; căci Domnul nostru, format în tradiția poetică a țării sale, a folosit-o cu plăcere. „Căci cu ce judecată judecați veți fi judecați; și cu ce măsură măsurați vi se va măsura" (Matei 7:2). A doua jumătate a versetului nu conține nici un adaos logic; este, cu o mică variație, ecoul celei dintâi. „Cereți, și vi se va da; căutați, și veți găsi; bateți, și vi se va deschide" (Matei 7:7). Sfatul este dat în prima secvență, apoi repetat de două ori prin intermediul unor imagini diferite. Putem, dacă dorim, să vedem aici un scop exclusiv practic și didactic; conferind această expresie ritmică și incantatorie unor adevăruri care merită să fie reținute în cel mai înalt grad, le-a făcut aproape imposibil de uitat. Îmi place să presupun că mai este și altceva la mijloc. Mi se pare nimerit, aproape inevitabil, ca – atunci când acea mare Imaginație (care, la început, pentru plăcerea proprie și pentru plăcerea oamenilor și a îngerilor și, în felul lor, a dobitoacelor, a inventat și a format întreaga lume a Naturii) a acceptat să se exprime în limbaj omenesc – acel limbaj să fie uneori poezie. Căci și poezia este o mică întrupare, dând trup celor ce fuseseră de nevăzut și de neauzit.

Mai cred, de asemenea, că n-am face tocmai rău să ne amintim că, devenind Om, El și-a plecat capul sub jugul cel dulce al unei eredități și al mediului de formare. Omenește vorbind, ar fi deprins acest fel, dacă nu de la alții (căci era oricum în mijlocul lor), cel puțin de la Mama Lui. „Mântuire de vrăjmașii noștri și din mâna tuturor celor ce ne urăsc! Astfel Își arată El îndurarea față de părinții noștri și Își aduce aminte de legământul Lui cel sfânt."[1] Aici, întâlnim același paralelism. (Și, că a venit

1. Luca 1:71–72, citat din *Benedictus*, Cântarea lui Zaharia (*n.t.*).

vorba, să fie oare acesta singurul aspect în privinţa căruia putem spune despre firea Lui omenească: „Era fiul Mamei Sale“? Există ardoare – chiar ceva din Debora[1] –, asociată cu dulceaţa unui *Magnificat*[2] ce scapă celor mai multe dintre Madonele pictate; şi care este pe măsura rigorii frecvente a propriilor Sale cuvinte. Sunt sigur că viaţa privată a Sfintei Familii era, în multe privinţe, „cumpătată“ şi „liniştită“, dar probabil nu aşa cum îşi imaginează unii autori de imnuri creştine. Putem presupune, în anumite momente, o anumită severitate; şi totul în ceea ce oamenii de la Ierusalim socoteau a fi un mod de exprimare frust folosit în nordul ţării.)

N-am încercat, desigur, să „acopăr subiectul“, nici măcar la nivelul meu de amator. Am subliniat şi am omis lucruri după cum m-au călăuzit propriile mele preocupări. Nu spun nimic despre psalmii istorici de mare întindere, pe de o parte fiindcă au însemnat mai puţin pentru mine şi, pe de altă parte, fiindcă nu necesită multe comentarii. Vorbesc cât pot de puţin despre istoria Psalmilor ca parte a felurite „servicii divine“; subiect vast, care nu e pentru mine. Şi încep cu trăsăturile Psaltirii care par la început cât se poate de dezagreabile. Alţi oameni de vârsta mea cunosc motivul. Generaţia noastră a fost educată să mănânce totul din farfurie; principiul solid al gastronomiei deprinse în copilărie era să terminăm la început lucrurile fără nici un gust şi să lăsăm delicatesele la urmă.

Am lucrat, în principal, pornind de la traducerea pe care anglicanii o găsesc în *Cartea* lor *de rugăciuni*; cea a

1. Eroină veterotestamentară ale cărei fapte sunt prezentate în Judecători 5–6 (*n.t.*).

2. Cântarea Mariei (Luca 1:46–55) (*n.t.*).

lui Coverdale.[1] Chiar dintre traducătorii vechi, e departe de a fi cel mai fidel; şi, desigur, un cărturar modern bine pregătit are mai multă ebraică în degetul mic decât avea bietul Coverdale în toată ființa sa. Dar în frumusețe, în poezie, el şi Sfântul Ieronim, marele traducător latin, îi depăşesc pe toți cei pe care-i cunosc. De regulă, am verificat şi chiar corectat uneori versiunea sa cu ajutorul celei făcute de Dr. Moffatt.[2]

În final, după cum va deveni curând limpede oricărui cititor, aceasta nu este o lucrare „apologetică". Nu voi căuta să-i conving pe necredincioşi de adevărul creştinismului. Mă adresez celor care deja cred sau celor care sunt gata să-şi „suspende necredința" pe parcursul lecturii. Un om nu poate să apere întruna adevărul; mai trebuie să aibă uneori vreme să se şi hrănească din el.

Am scris şi ca membru al Bisericii Angliei, dar am evitat, pe cât posibil, chestiunile controversate. La un moment dat, a trebuit să explic prin ce mă deosebeam, în câte o chestiune, atât de romano-catolici, cât şi de fundamentalişti: sper că nu voi ajunge, din acest motiv, să pierd bunăvoința sau rugăciunile vreunora dintre ei. Nici nu am mari temeri. Experiența m-a învățat că cea mai înverşunată opoziție nu vine nici de la ei, nici de la alți credincioşi care-şi iau credința în serios, şi adesea nici de la atei, ci de la semicredincioşii de toate nuanțele. Ar intra aici anumiți domni în vârstă, iluminați şi progresişti, pe care nici un fel de curtoazie nu-i poate îmbuna şi nici

1. Miles Coverdale (1488–1568) a realizat prima traducere completă (1535) a Bibliei în limba engleză (*n.t.*).

2. James Moffatt (1870–1944), istoric scoțian, autor al unei traduceri moderne a Bibliei (*n.t.*).

modestia nu-i poate dezarma. Atunci însă, îndrăznesc să afirm că sunt o persoană cu mult mai antipatică decât o ştiu. (Vedea-ne-vom oare în Purgatoriu propriile chipuri şi auzi-ne-vom propriile glasuri, aşa cum sunt ele cu adevărat?)

2
„Judecata“ în Psalmi

Dacă există vreun gând care-i face pe creştini să tremure, acela este gândul la „judecata“ lui Dumnezeu. „Ziua“ Judecăţii este „ştiuta zi, ziua mâniei“.* Ne rugăm lui Dumnezeu să ne izbăvească „în ceasul morţii şi în ziua judecăţii“.[1] Arta şi literatura creştine au descris teroarea ei secole de-a rândul. Acest element al creştinismului îşi are cu siguranţă obârşia în învăţătura Domnului nostru Însuşi; mai ales cumplita parabolă despre oi şi capre.[2] Nici o conştiinţă nu poate rămâne insensibilă în faţa ei, căci în parabolă „caprele“ sunt condamnate în întregime pentru păcatele de omitere; vrând parcă să ne încredinţeze că cea mai grea acuzaţie împotriva fiecăruia dintre noi vizează nu lucrurile pe care le-am făcut, ci lucrurile pe care nu le-am făcut – probabil nici n-am visat vreodată să le facem.

Am avut, prin urmare, o mare surpriză când am observat întâia oară modul în care vorbesc Psalmiştii despre judecăţile lui Dumnezeu. Vorbesc astfel: „Se bucură neamurile şi se veselesc, căci Tu judeci popoarele cu

---

* *Dies irae! Dies illa* [...]*!* (primul vers dintr-un renumit poem al lui Toma din Celano) (*n.ed.*).

1. Citat din „The Litany“, secţiune din *Cartea de rugăciuni* anglicană (*n.t.*).

2. Matei 25:32–46 (*n.t.*).

nepărtinire“ (Ps. 67:4), „Să tresalte câmpia... toţi copacii pădurii să strige de bucurie înaintea Domnului! Căci El vine, vine să judece pământul“ (Ps. 96:12–13). Judecata este, precum se vede, un prilej de bucurie universală. Oamenii cer să aibă parte de ea: „Judecă-mă după dreptatea Ta, Doamne, Dumnezeul meu“ (Ps. 35:24).

Motivul acestei bucurii devine îndată cât se poate de limpede. Evreii din vechime îşi reprezentau, ca şi noi, judecata lui Dumnezeu în termenii unui tribunal pământesc. Diferenţa este că, din perspectivă creştină, procesul aflat pe rol este unul penal, iar creştinul se află în boxa acuzaţilor; evreul vede un proces civil, în care el este parte vătămată. Unul speră să fie achitat sau, mai degrabă, iertat; celălalt speră să aibă parte de un triumf răsunător, cu despăgubiri substanţiale. De aceea, se roagă „scoală-Te să-mi faci dreptate“ sau „apără-mi pricina“ (Ps. 35:23). Deşi, cum spuneam adineauri, Domnul nostru a zugrăvit în parabola Oilor şi a Caprelor imaginea tipic creştină, în altă parte se dovedeşte un evreu tipic. Observaţi ce înţelege prin „judecător nedrept“.[1] Când auzim aceste cuvinte, cei mai mulţi dintre noi ne gândim la cineva precum judecătorul Jeffreys[2] ori la creaturile care au ocupat podiumurile tribunalelor germane în timpul regimului nazist: cineva care-i intimidează pe martori şi pe juraţi pentru a condamna şi pentru a pedepsi apoi în mod sălbatic oameni nevinovaţi. Din nou, ne gândim la un proces penal. Nădăjduim că nu vom apărea niciodată

1. *Cf.* Luca 18:6 (*n.t.*)

2. George Jeffreys (1645?–1689), judecător englez care a pronunţat sentinţe extrem de severe în procesul ducelui de Monmouth şi al tovarăşilor săi care conspiraseră împotriva regelui (*n.t.*).

în boxa acuzaților în fața unui astfel de judecător. Dar Judecătorul Nedrept din parabolă este un personaj foarte diferit. Nu există pericolul să fii târât la instanța sa de judecată împotriva voinței tale: greu e să te vezi intrat. Acțiunea este în mod clar civilă. Femeia săracă (Luca 18:1–5) și-a văzut peticul de pământ – locul pentru cocina porcilor ori pentru cotețul găinilor – răpit de un vecin mai bogat și mai puternic (astăzi, ar putea fi cei de la urbanism sau vreun alt „organism"). Dar ea știe că are probe fără cusur. Dacă ar apuca să ajungă în instanța de judecată și să se judece după legile țării, și-ar primi numaidecât înapoi peticul ei de pământ. Dar nimeni n-o ascultă, nici nu poate să încerce. Nu e de mirare că este atât de nerăbdătoare de „judecată".

În spatele acestei atitudini, se află o experiență veche de când lumea și larg răspândită, de care noi am fost scutiți. În cele mai multe locuri și epoci, „omului mărunt" i-a fost foarte greu „să-și facă auzită pricina". Judecătorul (și, negreșit, unul sau doi dintre subalterni) așteaptă mită. Dacă nu-ți poți permite să-l „ungi", cazul tău nu va ajunge niciodată la instanța de judecată. Judecătorii noștri nu primesc mită. (Probabil că suntem prea siguri de această binecuvântare; n-o vom putea păstra automat). Nu trebuie deci să fim surprinși dacă Psalmii și Profeții debordează de așteptarea intensă a judecății și tratează anunțul despre sosirea „judecății" drept o veste bună. Sute și mii de oameni care au fost deposedați de averile lor și care au toată dreptatea de partea lor vor fi, în sfârșit, auziți. Desigur, nu le este teamă de judecată. Ei știu că probele lor sunt incontestabile – numai să fie auzite. Vor fi, în sfârșit, când Dumnezeu vine să judece.

Zeci de pasaje afirmă limpede lucrul acesta. În Psalmul 9, ni se spune că Dumnezeu „judecă lumea cu dreptate“ (v. 8), şi aceasta fiindcă „Îşi aduce aminte de cei nenorociţi, nu uită strigătele lor“ (v. 12). El „apără pricina“ („cauza“ adică) a „văduvelor“ (Ps. 68:5). Regele cel bun din Psalmul 72:2 va „judeca“ poporul cu dreptate, adică îl va „apăra pe sărac“. Când Dumnezeu „se scoală la judecată“, el îi va ajuta „pe toţi umiliţii pământului“ (Ps. 76:10 GALACTION), pe toţi oamenii temători, neajutoraţi, ale căror nedreptăţi încă n-au fost reparate. Când Dumnezeu îi acuză pe judecătorii pământeşti de „judecată strâmbă“, El continuă prin a le spune să se asigure că „fac dreptate“ celui sărac (Ps. 82:2–3).

Judecător „drept“ e, în esenţă, cel care îndreaptă un rău într-o cauză civilă. Fără îndoială, el ar soluţiona corect şi o cauză penală, dar psalmiştii arareori au în vedere astfel de cazuri. Creştinii îl invocă pe Dumnezeu, cerând mai degrabă milă decât dreptate; *ceilalţi* îl invocă pe Dumnezeu implorând mai degrabă dreptate decât nedreptate. Judecătorul Divin este apărătorul, salvatorul. Unii cercetătorii spun că în Cartea Judecătorilor cuvântul pe care îl traducem prin „judecători“ ar putea fi tradus şi prin „luptători“; deoarece, deşi aceşti „judecători“ îndeplinesc uneori ceea ce am putea numi funcţii judecătoreşti, mulţi dintre ei sunt mai preocupaţi de eliberarea – prin forţa armelor – a israeliţilor oprimaţi de către filisteni sau alte popoare. Seamănă mai degrabă cu Jack Ucigaşul-de-Uriaşi* decât cu un judecător modern cu perucă.

---

* *Cf. History of Jack the Giant Killer*, basm britanic despre un băiat curajos care ucide, în timpul domniei regelui Arthur, numeroşi uriaşi (*n.ed.*).

Cavalerul din romanele medievale care, în peregrinările sale, salvează din mâinile uriaşilor ori a tiranilor domniţe şi văduve aflate la ananghie, acţionează aproape ca „judecătorii“ în vechiul sens ebraic: la fel şi avocatul modern (am cunoscut câţiva de felul acesta) care prestează muncă neplătită pentru clienţii săraci ca să-i apere în faţa nedreptăţii.

Cred că avem motive foarte bune să considerăm că imaginea creştină a judecăţii lui Dumnezeu este mult mai profundă şi mai sănătoasă pentru sufletele noastre decât cea iudaică. Dar aceasta nu înseamnă că imaginea iudaică trebuie pur şi simplu lepădată. Eu, cel puţin, cred că încă rămâne pentru mine o însemnată sursă de hrană.

Ea completează semnificativ imaginea creştină. Căci ceea ce ne alarmează pe noi din perspectiva imaginii creştine este puritatea infinită a standardului în raport cu care ne vor fi judecate acţiunile. Dar mai ştim că nici unul dintre noi nu va ajunge vreodată la acel standard. Suntem cu toţii în aceeaşi barcă. Toţi trebuie să ne punem speranţele în îndurarea lui Dumnezeu şi în lucrarea lui Hristos, nu în propria noastră bunătate. Imaginea iudaică a unei acţiuni civile ne aminteşte cât se poate de elocvent că probabil suntem greşiţi nu doar prin raportare la standardul Divin (ceea ce se înţelege de la sine), ci şi prin raportare la un standard foarte omenesc pe care toţi oamenii rezonabili îl admit şi pe care noi înşine, de regulă, dorim să-l impunem altora. Aproape sigur există cerinţe nesatisfăcute, cerinţe omeneşti, faţă de fiecare dintre noi. Căci cine poate crede cu adevărat că în toate relaţiile pe care le are cu angajatorii şi angajaţii, cu soţul sau soţia, cu părinţii şi copiii, în dispute şi în conlucrare, a ajuns întotdeauna nu la dragoste sau generozitate, ci fie şi numai la onestitate şi corectitudine? Uităm, desigur, cele mai multe

dintre rănile pe care le-am provocat. Dar cei răniţi nu uită, chiar dacă iartă. Iar Dumnezeu nu uită. Fie şi numai ce ne putem aminti e suficient de îngrozitor. Puţini dintre noi am oferit totdeauna, pe deplin, elevilor, pacienţilor sau clienţilor noştri (sau oricum s-ar numi „consumatorii" noştri particulari) serviciul pentru care am fost plătiţi. N-am făcut întotdeauna partea de muncă istovitoare care ne revenea, dacă am găsit un coleg sau un partener care s-a lăsat îmbrobodit să ducă greul.

Conflictele noastre constituie un bun exemplu al modului în care concepţia creştină diferă de cea evreiască, deşi ambele ar trebui avute în vedere. Creştini fiind, trebuie, desigur, să ne căim din toată inima că am fost mânioşi, răi şi îndărătnici, şi că astfel am făcut ca discuţia să se transforme, din partea noastră, într-un conflict. Mai rămâne însă întrebarea de nivel inferior: „Admiţând respectivul conflict (vom reveni asupra sa mai târziu), ai luptat oare corect?" Ori poate am falsificat nu chiar inconştient întreaga chestiune? Am pretins că ne-a mâniat un lucru – când ştiam, sau am fi putut şti, că mânia noastră a avut o cauză diferită şi mult mai puţin onorabilă? Am pretins că suntem „răniţi" în simţămintele noastre sensibile şi delicate (firile simţitoare ca ale noastre sunt atât de vulnerabile) – dar, de fapt, invidia, vanitatea neîmplinită sau îndărătnicia dejucată erau adevăratul nostru necaz? Astfel de tactici au adesea succes. Cealaltă parte cedează. Cedează nu fiindcă nu ştie ce este, de fapt, în neregulă cu noi, ci fiindcă a ştiut foarte bine, toată vremea, însă problema aceea veche nu poate fi scoasă la lumină, scheletul nu poate fi scos din dulap, decât cu preţul periclitării întregii sale relaţii cu noi. Ar fi necesară o intervenţie chirurgicală despre care celălalt ştie că niciodată

n-o vom accepta. Şi astfel, câştigăm; prin înşelăciune. Dar lipsa corectitudinii e resimţită profund. Într-adevăr, ceea ce se numeşte îndeobşte „sensibilitate“ este cel mai puternic motor al tiraniei domestice, uneori tiranie de-o viaţă. Cum ar trebui să ne raportăm la ea când o întâlnim la alţii nu ştiu sigur; dar ar trebui să fim nemiloşi când se insinuează în noi înşine.

La prima vedere, s-ar putea crede că protestele constante din Psalmi împotriva celor care îi oprimă pe „săraci“ se aplică societăţii noastre într-o măsură mai mică decât celor mai multe altele. Probabil însă, această impresie e superficială; probabil, ceea ce se schimbă nu e oprimarea, ci doar identitatea „săracului“. Se întâmplă adesea ca vreunul dintre cunoscuţii mei să primească de la circa financiară un aviz de plată în legătură cu care cere lămuriri. Ca urmare, avizul de plată se întoarce redus uneori cu până la cincizeci la sută. Un bărbat pe care-l cunosc, avocat, s-a dus la ghişeu şi a întrebat care fusese rostul avizului de plată iniţial. Creatura din spatele ghişeului s-a hlizit şi a spus: „Ei bine, nu strică niciodată să încercăm.“ Când se încearcă o astfel de înşelăciune împotriva unor oameni trecuţi prin viaţă, care ştiu cum să-şi poarte de grijă, nu se întâmplă nimic grav. S-a irosit un timp, şi toţi, într-o măsură sau alta, suntem părtaşi la ruşinea de a aparţine unei comunităţi în care astfel de practici sunt tolerate, însă asta nu e totul. Când un asemenea funcţionar trimite o cerere la fel de oneroasă unei văduve sărace, care deja face foamea cu un venit „necâştigat“ (de fapt, câştigat, prin ani de abnegaţie, din partea soţului ei), care este impozitat excesiv şi pe care inflaţia l-a redus la mai nimic, rezultatul este probabil foarte diferit. Ea nu-şi poate permite asistenţă juridică; nu înţelege nimic; este înspăimântată şi plăteşte – reducând banii pentru hrană şi

combustibil, care oricum erau insuficienţi. Funcţionarul a cărui „încercare" a avut succes este, evident, „nelegiuitul" care „după propria poftă îl prigoneşte pe cel sărman" (Ps. 10:2). El o face, neîndoielnic, nu ca vechiul colector de taxe, în propriul său beneficiu nemijlocit, ci doar pentru a avansa profesional sau pentru a-şi mulţumi şefii. Există deci o diferenţă. Cât de importantă este diferenţa în ochii Celui ce-i răzbună pe orfan şi pe văduvă nu ştiu. Funcţionarul ar putea reflecta la această întrebare în ceasul morţii şi va afla răspunsul în ziua „judecăţii". (Dar, cine ştie? Poate că le fac funcţionarilor o nedreptate. Poate că-şi consideră profesia un sport şi respectă legile jocului; şi, după cum alţi sportivi nu împuşcă decât păsări în zbor, poate că şi ei rezervă avizele de plată ilegale pentru cei care se pot apăra şi care pot riposta, şi nici nu le-ar trece vreodată prin gând să facă o „încercare" pe seama celor neajutoraţi. Dacă aşa stau lucrurile, nu pot decât să-mi cer scuze pentru eroare. Dacă ce am spus nu-şi are rostul ca mustrare pentru ceea ce sunt ei acum, ar putea fi totuşi util ca avertizare privitoare la ceea ce ar putea deveni. Înşelăciunea creează obişnuinţe.)

Va trebui totuşi observat că principiului iudaic al judecăţii civile i-am dat folosinţă creştină, înfăţişându-mă ca pârât, nu ca reclamant. Autorii Psalmilor nu procedează astfel. Ei aşteaptă nerăbdători „judecata", fiindcă socotesc că au fost nedreptăţiţi şi speră să vadă aceste nedreptăţi reparate. Există, într-adevăr, câteva pasaje în care psalmiştii se apropie de smerenia creştină şi, în mod înţelept, renunţă la îndreptăţirea de sine. Astfel, în Psalmul 50 (unul dintre cei mai minunaţi) Dumnezeu este acuzatorul (vv. 6–21); iar în 143:2, citim cuvintele pe care cei mai mulţi creştini le repetă adesea: „Nu intra la judecată cu robul Tău, căci înaintea Ta nimeni nu va fi

găsit drept." Dar acestea sunt excepţii. Aproape întotdeauna, psalmistul e reclamantul cuprins de indignare.

După toate aparenţele, el pare destul de sigur că mâinile sale sunt curate. N-a făcut niciodată altora lucrurile cumplite pe care i le fac lui alţii. „Dacă am făcut un astfel de rău" – dacă m-am purtat vreodată precum cutare –, atunci respectivul „să-mi calce viaţa la pământ" (Ps. 7:3–5). Dar, desigur, n-am făcut aşa ceva. Nu este ca şi când vrăjmaşii mei îmi plătesc cu aceeaşi monedă pentru vreun rău pe care să-l fi săvârşit împotriva lor. Dimpotrivă, mi-au „întors rău pentru bine". Chiar şi după aceea, am continuat să am milă faţă de ei. Când erau bolnavi, m-am rugat şi am postit pentru ei (Ps. 35:12–14).

Desigur, toate acestea conţin un pericol spiritual. Duc la acea temniţă tipic iudaică a îndreptăţirii de sine, pe care Domnul nostru a dezaprobat-o cu mare asprime în atâtea rânduri. Va trebui să ne ocupăm de asta curând. Pentru moment, cred însă că este important să facem o distincţie: între convingerea că cineva are dreptate şi convingerea că acesta e „drept", este om bun. Deoarece nimeni dintre noi nu este drept, cealaltă convingere este întotdeauna o amăgire. Dar oricare dintre noi poate avea dreptate – probabil toţi avem dreptate la un moment dat – cu privire la o anumită chestiune. Ba mai mult, un om rău poate avea dreptate împotriva unui om bun. Trăsăturile lor generale nu au nimic a face cu problema în sine. Întrebarea dacă creionul disputat îi aparţine lui Tommy sau lui Charles e net diferită de întrebarea „Care băieţel e mai binevoitor?", iar părinţii care ar permite ca aceasta din urmă să influenţeze decizia lor despre cealaltă ar fi foarte nedrepţi. (Ar fi şi mai rău dacă ar spune că Tommy trebuie să-l lase pe Charles să ia creionul – indiferent

dacă i-a aparţinut sau nu –, fiindcă acest gest ar face dovada unei purtări binevoitoare. S-ar putea să fie adevărat, dar este un adevăr spus înainte de vreme. Îndemnul la dragostea de semeni n-ar trebui să vină ca o corecţie la refuzul de a face dreptate, căci îl poate încredinţa pe Tommy pentru tot restul vieţii că dragostea de semeni este o eschivă moralizatoare menită să tolereze furtul şi să scoată favoritismul basma curată. Nu trebuie deci în nici un caz să presupunem că psalmiştii se înşală sau spun un neadevăr când afirmă că, în ce priveşte conflictul lor cu anumiţi vrăjmaşi, într-un anumit moment, ei au cu desăvârşire dreptate. Când spun asta, glasul lor s-ar putea să ne irite auzul şi să creeze impresia unor oameni dezagreabili. Aceasta e însă altă problemă. Şi apoi, de regulă nedreptăţile suferite nu-i fac pe oameni mai agreabili.

Dar, în mod cert, confuzia fatală dintre a avea dreptate şi a fi drept îi cuprinde cât de curând. În Psalmul 7, din care am citat deja, vedem această tranziţie. În versetele 3–5, poetul doar are dreptate; la versetul 8, spune „mă judecă, Doamne, după dreptatea mea şi după nevinovăţia care este întru mine!" (GALACTION). Există, de asemenea, în mulţi Psalmi o confuzie şi mai nefastă – cea dintre dorinţa de dreptate şi dorinţa de răzbunare. Aceste subiecte importante vor trebui tratate separat. Psalmii despre îndreptăţirea de sine pot fi abordaţi numai într-o etapă ulterioară; la psalmii de răzbunare, la blesteme, putem trece imediat. Tocmai aceştia sunt cei care au făcut din Psaltire o carte în bună măsură închisă pentru mulţi credincioşi practicanţi moderni. Slujitorii bisericeşti, lesne de înţeles, se tem să aducă în faţa comunităţilor poezii atât de încărcate de acea patimă căreia învăţătura Domnului

nostru nu-i face nici o concesie. Trebuie totuşi să existe vreo întrebuinţare creştină şi pentru ele; cel puţin dacă încă suntem încredinţaţi (cum sunt eu) că toată Sfânta Scriptură este, într-un anume sens – chiar dacă nu toate secţiunile ei în acelaşi sens –, cuvântul lui Dumnezeu. (Sensul în care înţeleg această idee va fi explicat mai târziu.)[1]

1. Vezi cap. 11, „Scriptura“ (*n.t.*).

3

Blestemele

În unii Psalmi, spiritul de ură care ne izbeşte în faţă e asemenea căldurii de la gura unui cuptor. În alţii, acelaşi spirit încetează să fie teribil doar pentru că devine (pentru o minte modernă) aproape comic în naivitatea lui.

Exemple din prima categorie se pot găsi în toată Psaltirea, dar probabil cel mai cumplit dintre ele este în Psalmul 109. În rugăciunea sa, poetul cere ca un nelegiuit să domnească asupra vrăjmaşului său şi ca „Satan" să stea la dreapta lui (v. 6). Aceasta nu înseamnă probabil ceea ce ar crede în mod firesc un cititor creştin. „Satan" este un acuzator, probabil un denunţător. Când vrăjmaşul e pus la încercare, fie găsit vinovat şi condamnat, „şi rugăciunea lui să treacă drept un păcat" (v. 7). Cred că e vorba nu de rugăciunile lui către Dumnezeu, ci de rugăminţile adresate unui judecător omenesc, rugăminţi care să înrăutăţească situaţia (atrăgând dublarea sentinţei, fiindcă el se rugase ca ea să fie înjumătăţită). Puţine fie-i zilele la număr, şi slujba lui să fie dată altuia (v. 8). Când moare, orfanii lui să ajungă cerşetori (v. 10). Zadarnic să caute pe cineva în lume care să aibă milă de el (v. 12). Să-i amintească Dumnezeu totdeauna împotrivă păcatele părinţilor (v. 14). Şi mai diabolic e un verset din altminteri frumosul Psalm 137, în care se rosteşte o binecuvântare

peste oricine va înşfăca un copilaş babilonian pentru a-i zdrobi creierii de caldarâm (v. 9). Şi ajungem la desăvârşirea răutăţii în Psalmul 69:22: „Să li se prefacă masa într-o cursă şi liniştea într-un laţ."

Exemplele care stârnesc aproape inevitabil zâmbete (în mine, în orice caz) pot apărea, spre neliniştea noastră, în Psalmii pe care-i îndrăgim; Psalmul 143, după ce, vreme de unsprezece versete, te solicită într-o notă care-ţi umezeşte ochii, adaugă în al doisprezecelea verset, aproape ca o reflecţie tardivă: „în bunătatea Ta, nimiceşte pe vrăjmaşii mei". Chiar mai naiv, aproape copilăresc, Psalmul 139, în mijlocul unui imn de laudă, te proiectează (v. 19) în: „O, Dumnezeule, de ai ucide pe cel rău!" – ca şi când ar fi surprinzător că un leac atât de simplu pentru relele omeneşti nu-i trecuse niciodată prin gând Celui Atotputernic. Mai rău decât orice, în „Domnul este păstorul meu" (Ps. 23), după păşuni verzi, apa odihnei, siguranţa neclintită prin valea umbrei, ajungem subit (v. 5) la: „Tu îmi întinzi masa *în faţa potrivnicilor mei*" – sau, în traducerea Dr. Moffatt: *Thou art my host, spreading a feast for me* while my enemies have to look on „Tu eşti gazda mea şi întinzi un ospăţ pentru mine *sub privirile duşmanilor mei*". Bucuria poetului faţă de prezenta sa bunăstare n-ar fi desăvârşită dacă îngrozitorii săi duşmani (care obişnuiau să-l măsoare cu privirile) n-ar privi – cu ură – tot ce se petrece. Aceste pasaje s-ar putea să nu fie la fel de diabolice precum cele pe care le-am citat mai sus; dar micimea şi vulgaritatea lor, mai ales într-un astfel de context, sunt greu de suportat.

O modalitate de a ne raporta la aceşti Psalmi teribili sau (îndrăznim s-o spunem) vrednici de dispreţ este pur

şi simplu să-i lăsăm deoparte. Din păcate însă, părţile negative nu „ies la spălat"; s-ar putea, după cum am observat, să stea alături de cele mai frumoase lucruri. Iar dacă păstrăm convingerea că întreaga Sfântă Scriptură „a fost scrisă pentru învăţătura noastră"[1] sau că folosirea din vremuri străvechi a Psalmilor în cultul creştin n-a fost cu totul contrară voii lui Dumnezeu, şi dacă ne amintim că spiritul şi felul de a vorbi al Domnului nostru au fost în mod clar influenţate de Psaltire, vom căuta, pe cât posibil, să-i folosim şi noi. Oare cum îi putem folosi?

O parte a răspunsului la această întrebare nu poate fi dată până când nu ajungem să discutăm subiectul alegoriei. Deocamdată, pot descrie – în eventualitatea că i-ar putea ajuta pe alţii – folosul pe care, întâmplător şi treptat, am ajuns să-l am eu însumi de pe urma lor.

De la bun început am fost sigur, şi încă sunt sigur, că nu trebuie nici să încercăm să tâlcuim aceste texte, nici să cedăm o singură o clipă ideii că, deoarece vine din Biblie, toată această ură vindicativă trebuie cumva să fie bună şi evlavioasă. Trebuie să facem faţă deschis ambelor aspecte. Ura este acolo – purulentă, nesăţioasă, nedisimulată – şi am fi şi noi netrebnici dacă am închide ochii sau am fi în vreun fel de acord cu ea ori (şi mai rău) am folosi-o pentru a justifica patimi similare în noi înşine. Doar după recunoaşterea acestor două lucruri putem merge mai departe în siguranţă.

Primul lucru care m-a ajutat – e o experienţă obişnuită – a venit dintr-un unghi care nu părea defel religios. Am descoperit că, într-o anumită privinţă, aceste afurisenii

1. *Cf.* Romani 15:4 (*n.t.*).

erau foarte interesante. Căci vedeam în ele un sentiment pe care toţi îl cunoaştem prea bine – Resentimentul – exprimându-se cu o libertate desăvârşită, fără disimulări, fără remuşcări, fără ruşine, cum puţini, cu excepţia copiilor, l-ar exprima astăzi. Nu m-am gândit, desigur, că asta era pentru că evreii nu ştiau de convenţii sau de restricţii. Culturile antice şi cele orientale sunt, în multe privinţe, mai tradiţionale, mai formaliste şi mai cuviincioase decât ale noastre. Dar restricţiile lor se manifestau în locuri diferite. Ura nu se cerea disimulată de dragul convenienţelor sociale sau de teamă ca nu cumva cineva să te acuze de nevroză. O vedem, aşadar, în starea ei „sălbatică", naturală.

Ar fi fost de aşteptat ca acest aspect să-mi fi îndreptat imediat atenţia, cu folos, asupra aceluiaşi lucru din inima mea. Ar fi, fără îndoială, o foarte bună utilizare a Psalmilor imprecatorii. Desigur, vrăjmăşiile cu care ne luptăm în sinea noastră nu-şi propun chiar asemenea răzbunări cumplite. Trăim – cel puţin, în unele ţări încă trăim – într-o epocă mai cumpătată. Aceşti poeţi trăiau într-o lume a pedepselor sălbatice, a masacrelor şi a violenţei, a jertfelor de sânge în toate ţinuturile şi a sacrificiilor umane în multe dintre ele. Şi, desigur, suntem mult mai subtili decât ei în a ne tăinui animozitatea în faţa altora şi a noastră. „Ei bine", spunem, „o să regrete toată viaţa", de parcă, aproape cu părere de rău, facem o simplă prezicere; nu observăm, cu siguranţă nu recunoaştem, că ceea ce prezicem ne dă o anumită satisfacţie. Mai mult, în tendinţa psalmiştilor de a rumega necontenit o jignire, de a stărui, într-un soi de caznă autoimpusă, asupra fiecărei circumstanţe agravante, cei mai mulţi recunosc ceva ce am întâlnit fiecare în noi înşine. Suntem, în

definitiv, frați de sânge cu acești oameni aprigi, plini de autocompătimire și barbari.

Aceasta, cum spuneam, ar fi o bună întrebuințare de dat imprecațiilor. De fapt, altceva mi-a venit în minte mai întâi. Mi s-a părut că, văzând în ei ură nedisimulată, am văzut și rezultatul natural al rănirii unei ființe umane. Cuvântul *natural* este important în acest caz. Acest rezultat poate fi șters prin har, eliminat prin înțelepciune sau convenție socială și (ceea ce este periculos) complet disimulat prin autoînșelare. Dar, întocmai cum rezultatul natural al aruncării unui chibrit aprins într-o grămadă de vreascuri este un foc – chiar dacă umiditatea sau intervenția unei persoane mai cuminți ar putea să-l prevină –, tot astfel rezultatul natural al înșelării unui om, al oprimării sau al neglijării sale este apariția resentimentelor; înseamnă să-l ispitești să devină ceea ce erau psalmiștii când au scris pasajele vindicative. S-ar putea să reușească să reziste ispitei; sau poate nu. Dacă nu izbutește, dacă încetează să mai existe spiritual din cauza urii pe care mi-o poartă, atunci cum rămâne cu mine, cel care a provocat acea ură? Căci, pe lângă rana inițială, i-am produs una mult mai rea. Am introdus în viața sa lăuntrică, în cel mai bun caz, o nouă ispită; în cel mai rău caz, un nou păcat înrădăcinat. Dacă acel păcat îl corupe cu totul, într-un anumit sens eu am fost cel care l-a corupt ori l-a pervertit. Ispititorul am fost eu.

N-are rost să vorbim de parcă iertarea ar fi ceva ușor. Cunoaștem cu toții vechea butadă: „Te-ai lăsat de fumat o dată; eu m-am lăsat de vreo zece ori." În același fel aș putea spune despre o anume persoană. „Mă întrebi dacă l-am iertat pentru ce a făcut în ziua aceea? De atâtea ori l-am tot iertat, că am pierdut șirul." Descoperim că ne-am îndeletnicit în repetate rânduri cu iertarea. Iertăm, ne

înăbuşim resentimentul; o săptămână mai târziu, firul gândurilor ne poartă înapoi, la jignirea inițială şi descoperim că flacăra vechiului resentiment arde pătimaş, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat în privința lui. Trebuie să-i iertăm fratelui nostru de şaptezeci de ori câte şapte – pentru o singură abatere, şi nu pentru patru sute nouăzeci. Astfel, omul pe care-l port în gând a introdus o ispită nouă şi complicată într-un suflet pe care diavolul l-a încercat deja cu o sumedenie de alte ispite. Şi ceea ce mi-a făcut el mie am făcut, fără îndoială, şi eu altora; eu, care sunt cât se poate de fericit că am avut parte de un mod de viață în care, având putere limitată, am avut puține prilejuri de a-i oprima şi amărî pe alții. Toți aceia dintre noi care n-au fost niciodată însărcinați, ca elevi în clasele superioare, cu supravegherea disciplinei, şi nici subofițeri, dascăli, infirmieri-şefi, gardieni de închisoare sau chiar magistrați – să fie cât se poate de recunoscători pentru asta.

Ar fi o nemaipomenită naivitate citirea blestemelor din Psalmi fără alt sentiment decât cel de oroare în fața lipsei de afecțiune a poeților. Sunt, într-adevăr, diabolici. Dar trebuie să ne gândim şi la cei care i-au făcut să fie aşa. Ura lor este o reacție la ceva. O astfel de ură este genul de trăire pe care, printr-un soi de lege naturală, o generează cruzimea şi nedreptatea. A face rău duce, printre altele, şi la aşa ceva. Răpeşte-i unui om libertatea sau bunurile şi s-ar putea să-i fi răpit inocența, şi, aproape deopotrivă, umanitatea. Nu toate victimele se duc şi se spânzură precum Mr. Pilgrim;[1] s-ar putea să trăiască şi să urască.

---

1. Personaj din romanul *Miss Mole* (1930) de Emily Hilda Young (1880–1949) (*n.t.*).

Mi-a venit apoi un alt gând, care m-a purtat într-o direcţie neaşteptată şi, pentru început, nedorită. Reacţia Psalmiştilor la ofensă, deşi profund firească, e profund greşită. Am putea s-o scuzăm, pe motiv că nu erau creştini şi atâta ştiau. Există însă două motive pentru care această procedură de apărare, deşi poate funcţiona o vreme, nu va rezista foarte mult.

Primul motiv este că în iudaismul însuşi exista deja tendinţa menită să corecteze această reacţie naturală. „Să nu urăşti pe fratele tău în inima ta [...]; Să nu te răzbuni şi să nu ţii necaz pe copiii poporului tău. Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi“ se spune în Levitic (19:17–18). În Exod, citim: „Dacă vezi măgarul vrăjmaşului tău căzut sub povara lui [...], să-i ajuţi să ia povara de pe măgar“ şi „Dacă întâlneşti boul vrăjmaşului tău sau măgarul lui rătăcit, să i-l aduci acasă“ (23:4–5). „Nu te bucura de căderea vrăjmaşului tău şi să nu ţi se veselească inima când se poticneşte el“ (Proverbe 24:17). Şi niciodată n-am să uit surpriza pe care am avut-o când am descoperit întâia oară că îndemnul Sfântului Pavel „Dacă îi este foame vrăjmaşului tău, dă-i să mănânce“[1] etc. reprezintă un citat din aceeaşi carte (Proverbe 29:21). Acesta e însă unul dintre beneficiile pe care le aduce lectura sistematică a Vechiului Testament. Descoperi continuu, mai mult şi mai mult, ce întreţesere de citate, preluate din el, este Noul Testament; cât de constant a repetat, accentuat, continuat, rafinat şi sublimat Domnul nostru etica iudaică şi cât de rar a introdus o noutate. Acest aspect era, desigur, perfect cunoscut – de fapt, era axiomatic – pentru milioanele de creştini necărturari, atâta vreme cât lectura Bibliei era o

1. Romani 12:20 (*n.t.*).

obişnuinţă. Astăzi, pare să fi fost dat uitării în aşa măsură, încât oamenii cred că L-au demonetizat oarecum pe Domnul nostru dacă pot dovedi că nişte documente precreştine (sau ceea ce ei socotesc a fi precreştine), precum Manuscrisele de la Marea Moartă, L-au „anticipat“. Ca şi când L-am putea bănui că este un impostor, ca Nietzsche, care inventează o nouă etică! Fiecare învăţător bun, atât în iudaism, cât şi în afara lui, L-a anticipat. Întreaga istorie religioasă a lumii precreştine, în dimensiunea ei superioară, îl anticipează. Nu putea fi altfel. Lumina care l-a luminat de la începuturi pe fiecare om poate străluci mai clar, dar nu se poate schimba. Originea nu poate începe subit să fie, în sensul popular al cuvântului, „originală“.

Al doilea motiv este mai neliniştitor. Dacă vrem să-i scuzăm pe poeţii Psalmilor pe baza faptului că nu erau creştini, ar trebui să putem fi în stare să indicăm acelaşi gen de aspecte, sau chiar mai grave, la autorii păgâni. Probabil că, dacă aş cunoaşte mai multă literatură păgână, aş putea face asta. Dar cu ceea ce ştiu (puţină literatură greacă şi latină şi foarte puţină scandinavă veche) nu sunt deloc sigur că pot. Găsesc în ele lascivitate, multă insensibilitate brutală, cruzime rece considerată ceva firesc, dar nu această furie, acest desfrâu al urii. Mă refer, desigur, la situaţiile în care autorii vorbesc în nume personal; discursurile puse în gura personajelor mânioase dintr-o piesă sunt altceva. Prima impresie este că evreii erau mult mai răzbunători şi mai caustici decât păgânii.

Dacă nu suntem creştini, vom scoate chestiunea din discuţie cu vechea glumă răutăcioasă: „Ce ciudat din partea lui Dumnezeu să-i aleagă tocmai pe evrei!“ Aşa ceva e cu neputinţă pentru noi, cei care credem că Dumnezeu

a ales acest neam ca vehicul al Întrupării Sale şi care suntem îndatoraţi lui Israel dincolo de orice posibilă răsplată.

Acolo unde găsim o dificultate, ne putem oricând aştepta să avem parte şi de o descoperire. Unde sunt vizuini, sperăm să dăm şi de vânat. În special, această dificultate merită explorată.

Se pare că există o regulă generală în universul moral care poate fi formulată astfel: „Cu cât mai sus, cu atât mai expus pericolului." „Omul mediu, al simţurilor" – uneori infidel soţiei, uneori cherchelit, totdeauna un pic egoist, la răstimpuri (în limitele legii) cam coţcar în afaceri – e, cu siguranţă, în raport cu standardele obişnuite, un tip „inferior" omului al cărui suflet e călăuzit de o Cauză măreaţă, căreia îi subordonează dorinţele, averea şi chiar securitatea sa. Dar tocmai din acest al doilea om se poate naşte ceva de-a dreptul diavolesc: inchizitorul, membrul Comitetului Salvării Publice.[1] Tocmai marii oameni, potenţialii sfinţi, nu oamenii mărunţi, sunt cei care devin fanatici neînduratori. Cei care sunt cel mai dispuşi să moară pentru o cauză pot lesne deveni cei mai dispuşi să ucidă pentru ea. Putem vedea acelaşi principiu în acţiune într-un domeniu (comparativ) atât de puţin important, cum e critica literară; cea mai brutală lucrare, cea mai înveninată ură faţă de toţi ceilalţi critici şi faţă de aproape toţi autorii ar putea proveni de la cel mai onest şi dezinteresat critic, de la omul care este preocupat de literatură cu maximă pasiune şi onestitate. Cu cât e miza mai mare, cu atât este mai mare ispita de a-ţi pierde cumpătul în toiul jocului. Nu trebuie să supraestimăm caracterul

1. *Comité de Salut Public*, organism creat în aprilie 1793, răspunzător pentru regimul de teroare (*La Terreur*) din Franţa anilor 1793–1794 (*n.t.*).

relativ inofensiv al oamenilor mărunți, oameni ai afectelor, frivoli. Ei sunt nu deasupra, ci dedesubtul unor ispite.

Dacă nu sunt niciodată ispitit şi nici măcar nu mă pot imagina ispitit să practic jocurile de noroc, asta nu înseamnă că sunt mai bun decât cei supuşi acestei ispite. Timiditatea şi pesimismul care mă feresc de această ispită sunt şi cele care mă ispitesc să dau înapoi dinaintea riscurilor şi aventurilor pe care orice om se cuvine să şi le asume. În acelaşi fel, comparativ, nu putem fi siguri că absența atitudinii răzbunătoare din scrierile autorilor păgâni, deşi cu siguranță un lucru bun în sine, este un simptom bun. Mi-am dat seama de acest lucru în timpul unei călătorii pe care am făcut-o, la ceas de noapte, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, într-un compartiment plin de soldați tineri. Conversația lor arăta limpede că ei nu credeau nici o iotă din tot ce citiseră în ziare despre cruzimile pe scară largă ale regimului nazist. Porneau din capul locului de la ideea, neargumentată, că toate erau minciuni, propagandă lansată de guvernul britanic pentru „remontarea" trupelor noastre. Iar lucrul care mă frământa cel mai mult era că, deşi aveau aceste convingeri, nu erau câtuşi de puțin mânioşi. Faptul că liderii noştri puneau în mod fals cele mai cumplite crime pe seama unor semeni ai lor pentru a-i îndemna pe alți semeni la vărsare de sânge li se părea de la sine înțeles. Nici măcar nu erau interesați în mod special. Nu vedeau nimic greşit în asta. Îndată mi s-a părut că cei mai violenți dintre Psalmişti – sau, bunăoară, orice copil care plânge că „nu e drept!" – se afla într-o situație mai îmbucurătoare decât aceşti oameni tineri. Dacă ar fi observat şi simțit, cum de altfel ar trebui să simtă un om, răutatea diabolică săvârşită, în opinia lor, de conducătorii noştri şi apoi îi

iertaseră, ar fi fost nişte sfinţi. Dar a nu lua în nici un fel notă de ea – nici măcar a nu fi ispitit de resentiment –, a o accepta ca pe cel mai firesc lucru din lume, este indiciul unei insensibilităţi înspăimântătoare. În mod clar aceşti tineri nu aveau (cu privire la acel subiect, cel puţin) nici cea mai vagă concepţie despre bine şi rău.

Astfel, absenţa mâniei, îndeosebi a celei pe care o numim *indignare*, poate, în opinia mea, să fie un simptom cât se poate de alarmant. Iar prezenţa indignării ar putea fi unul bun. Chiar şi transformarea indignării în înverşunare personală vindicativă ar putea fi totuşi un simptom bun, chiar dacă rău în el însuşi. Constituie un păcat; dar cel puţin arată că cei care îl comit nu s-au cufundat sub nivelul la care există ispita de a comite acel păcat – după cum păcatele (adesea îngrozitoare) ale marelui patriot sau ale marelui reformator fac trimitere la ceva din el care se află deasupra sinelui. Dacă iudeii au blestemat mai amarnic decât păgânii, cred că au făcut-o, cel puţin în parte, fiindcă au luat mai în serios noţiunile de dreptate şi nedreptate. Dacă ne uităm la tiradele lor, descoperim că, de regulă, sunt mânioşi nu pur şi simplu fiindcă au suferit aceste lucruri, ci fiindcă ele sunt evident nedrepte, sunt detestate atât de Dumnezeu, cât şi de victimă. Gândul că „Domnul cel drept“, care negreşit urăşte astfel de fapte la fel de mult ca şi ei, care prin urmare negreşit trebuie (dar vai ce cumplit zăboveşte!) să „judece“ sau să răzbune – este mereu prezent, fie şi numai în plan secund. Uneori, trece în prim-plan; ca în Psalmul 98:9–10, „Cel drept se va bucura la vederea răzbunării [...] şi atunci oamenii vor zice [...] da, este un Dumnezeu care judecă pe pământ“. Această atitudine înseamnă altceva decât simpla mânie fără indignare –

mânia aproape animalică ce apare când cineva descoperă că duşmanul său i-a făcut exact ceea ce şi el i-ar fi făcut duşmanului său, dacă ar fi fost suficient de puternic sau de iute.

Un simptom diferit, cu siguranţă superior, mai bun; dar şi unul care duce la un păcat mai straşnic. Căci îl încurajează pe om să creadă că patimile sale cele mai rele sunt sfinte. Îl încurajează să adauge, explicit sau implicit, formula „Aşa vorbeşte Domnul" expresiei emoţiilor sau opiniilor sale; cum fac, în mod atât de dezagreabil, Carlyle, Kipling şi unii politicieni, şi chiar, în felul lor, unii critici moderni. (În treacăt fie zis, mai degrabă asta, şi nu simpla „înjurătură profană" superfluă, ar trebui să înţelegem prin „a lua numele Domnului în deşert". Omul care spune: „La naiba cu scaunul ăla!" nu doreşte cu adevărat ca mai întâi acesta să fie înzestrat cu suflet nemuritor şi apoi trimis la pierzania cea veşnică). Căci şi aici este adevărat să spui „Cu cât mai sus, cu atât mai expus pericolului". Evreii au păcătuit în această privinţă mai rău decât păgânii, nu fiindcă erau mai departe de Dumnezeu, ci fiindcă erau mai aproape de El. Căci Supranaturalul, când pătrunde în sufletul omenesc, îl deschide către noi posibilităţi, atât spre bine, cât şi spre rău. Din acel punct, drumul se bifurcă: un drum către sfinţenie, dragoste, smerenie, celălalt către mândrie spirituală, îndreptăţire de sine, zel prigonitor. Şi nici o cale de întoarcere către virtuţile şi viciile obişnuite ale sufletului nechemat la viaţă. Când apelul Divin nu ne face mai buni, ne va face mult mai răi. Dintre toţi oamenii răi, cei care sunt şi religioşi sunt cei mai răi. Dintre toate fiinţele create, cea mai ticăloasă este una care iniţial a stat în nemijlocita prezenţă a lui Dumnezeu. Se pare că nu

există cale de ieşire din aşa ceva. Iată o nouă dimensiune aplicativă a cuvintelor Domnului nostru despre „socoteala cheltuielilor“.[1]

Căci putem continua să vedem, în cele mai cumplite blesteme ale lor, cât de aproape erau, într-un sens, aceşti poeţi din vechime de Dumnezeu. Deşi hidos deformată de aparatul uman, ceva din vocea divină se poate auzi în aceste pasaje. Nu – suntem încredinţaţi – că Dumnezeu ar privi la vrăjmaşii lor aşa cum o fac ei: El „nu doreşte moartea păcătosului“.[2] Dar, neîndoios, nutreşte pentru păcatul acelor duşmani tocmai ostilitatea implacabilă căreia îi dau glas poeţii. Implacabilă? Da, nu faţă de păcătos, ci faţă de păcat. Nu va fi tolerat, nici trecut cu vederea, nu se va face cu el nici o învoială. Dintele cu pricina trebuie scos, dreapta cu pricina trebuie tăiată, dacă se vrea ca omul să fie mântuit. În acest fel, intransigenţa Psalmiştilor este mult mai aproape de o anumită latură a adevărului decât multe atitudini moderne, care pot fi confundate, de cei care le susţin, cu dragostea creştină. De pildă, este în mod evident mult mai aproape de adevăr decât totala indiferenţă morală a acelor tineri soldaţi. Este mai aproape decât toleranţa pseudoştiinţifică, ce reduce orice formă de răutate la nevroză (cu precizarea că, evident, un anumit tip de răutate este). Conţine chiar şi un grăunte de bun-simţ, ce lipseşte acelei judecătoare vârstnice care, la o instanţă pentru minori – am auzit-o eu însumi –, le-a spus unor tineri huligani condamnaţi pentru jaf premeditat, comis în vederea câştigului (vânduseră deja prada, iar unii aveau la activ alte condamnări), că trebuie – trebuie cu adevărat – să renunţe la asemenea

1. *Cf.* Luca 14:28 (*n.t.*).
2. Ezechiel 33:11 (*n.t.*).

„farse stupide“. În contrast cu toate acestea, părţile feroce ale Psalmilor slujesc drept memento că în lume există ceva care se numeşte răutate şi că ea (mai degrabă decât cei care o făptuiesc) este odioasă în ochii lui Dumnezeu. În acest fel, oricât de periculoasă ar fi distorsiunea umană, cuvântul Lui răsună şi prin aceste pasaje.

Putem însă oare, în afara studierii acestor Psalmi teribili, să-i folosim în viaţa noastră spirituală? Cred că putem, dar acest subiect trebuie lăsat pentru alt capitol.

4
Moartea în Psalmi

Potrivit metodei mele de a mă ocupa mai întâi de aspectele mai ingrate, ar trebui acum să trec la îndreptăţirea de sine, prezentă în mulţi Psalmi. Nu ne putem însă ocupa cum trebuie de această problemă până când nu ne vom apleca asupra câtorva aspecte. Mă voi orienta deocamdată asupra unui subiect foarte diferit.

Strămoşii noştri par să fi citit Psalmii şi restul Vechiului Testament sub impresia că autorii au scris călăuziţi de înţelegerea destul de temeinică a teologiei creştine; principala diferenţă fiind că Întruparea, care pentru noi este ceva înregistrat în scris, pentru ei era ceva prorocit. Îndeosebi, rareori puneau la îndoială că autorii din vechime erau preocupaţi, asemenea nouă, de viaţa de după moarte, că se temeau de damnaţiune şi că nădăjduiau să aibă parte de fericirea cea veşnică.

În propria noastră variantă a *Cărţii de rugăciuni*, ca şi, probabil, în multe altele, anumite pasaje fac ca această impresie să fie aproape irezistibilă. Astfel, în Psalmul 17:14 citim despre nelegiuiţii care „îşi au partea lor în viaţa aceasta“. Cititorul creştin desluşeşte inevitabil în acest text (cum a procedat, evident, şi Coverdale, traducătorul) comparaţia pe care o face Mântuitorul între omul bogat, care a avut parte de lucrurile bune în lumea aceasta,

şi Lazăr, care le-a avut după aceea;[1] acelaşi contrast care e sugerat în Luca 6:24: „Vai de voi, bogaţilor, pentru că voi v-aţi primit aici mângâierea." Traducătorii moderni nu găsesc însă nimic de felul acesta în textul ebraic propriu-zis. În realitate, acest pasaj este pur şi simplu unul dintre blestemele la care făceam referire în capitolul precedent. În 17:13, poetul se roagă lui Dumnezeu să-i „doboare" (la Dr. Moffatt, *crush* – „a zdrobi, a nimici") pe cei nelegiuiţi; în v. 14, poetul are o idee mai bună. Da, zdrobeşte-i, dar mai întâi „să-şi ia partea în viaţa aceasta". Ucide-i, dar mai întâi fă-le viaţa chin.

Pe de altă parte, în Psalmul 49, citim: „Nimeni nu poate să răscumpere pe fratele său [...]. Căci a costat mai mult răscumpărarea sufletelor lor" (vv. 7–8 GALACTION). Cine nu s-ar gândi că acest text se referă la opera răscumpărătoare a lui Hristos? Nici un om nu poate „mântui" sufletul altuia. Preţul mântuirii este unul pe care numai Fiul lui Dumnezeu l-a putut plăti. După cum spune un imn, nimeni altul n-a fost „suficient de vrednic să plătească preţul".[2] Însăşi formularea din versiunea noastră întăreşte efectul – verbul „a răscumpăra" care (în afara mediului cămătăresc) e folosit acum numai în sens teologic, precum şi timpul trecut al verbului „a costa". Nu „costă", ci „a costat", mai mult, o dată pentru totdeauna, pe Golgota. Se pare însă că poetul evreu a vrut să spună ceva diferit şi mult mai obişnuit. El spune, de fapt, că moartea este inevitabilă. După cum traduce acest

---

1. Luca 16:26 (*n.t.*).

2. „There is a green hill far away", nr. 332 din *Hymns Ancient and Modern* (*n.t.*).

lucru Dr. Moffatt, *None can buy himself off. Not one can purchase for a price from God (soul's ransom is too dear) life that shall never end* – „Nimeni nu se poate răscumpăra. Nimeni nu poate cumpăra de la Dumnezeu, în schimbul unui preț (răscumpărarea sufletului este prea scumpă), viață fără sfârșit".

În acest punct, îmi pot imagina exclamația unui iubitor de-o viață al Psalmilor: „Ce ți-e și cu acești mari cărturari și traducători moderni! N-am de gând să-i las să strice toată Biblia. Dați-mi cel puțin voie să pun două întrebări. (1) Oare nu mizați prea mult pe rolul coincidenței dacă-mi cereți să cred că, nu o dată, ci de două ori în aceeași carte, un simplu accident (traduceri greșite, manuscrise eronate sau mai știu eu ce) a ajuns să imite cu atâta succes limbajul creștinismului? (2) Vreți oare să spuneți că vechi înțelesuri pe care noi le-am atașat dintotdeauna acestor versete trebuie pur și simplu eliminate?" Ambele întrebări vor reveni în discuție într-un capitol ulterior. Pentru moment, voi spune doar că, la cea de a doua, răspunsul meu personal e, în mod sigur, „Nu". Mă întorc la ceea ce consider a fi datele noastre.

Pare foarte limpede că, în cea mai mare parte a Vechiului Testament, credința într-o viață viitoare apare în mică măsură sau deloc; credință, desigur, de oarecare însemnătate religioasă. Cuvântul tradus prin „suflet" în versiunea noastră din Psalmi înseamnă pur și simplu „viață"; cuvântul tradus prin „iad" înseamnă doar „ținutul morții", statutul tuturor morților, buni sau răi, în egală măsură, *Șeol*.

Este greu de știut ce gândea evreul antic despre *Șeol*. Nu-i făcea plăcere să se gândească la el. Religia sa nu-l

încuraja să gândească la acest subiect. Nimic bun nu poate ieşi din reflecţia asupra lui. Răul – poate. Era o condiţie pe temeiul căreia se presupunea că oamenii foarte răi, precum vrăjitoarea din Endor, erau în măsură să invoce un duh.[1] Duhul însă nu-ţi spunea nimic despre Şeol; era chemat doar pentru a-ţi spune lucruri despre lumea noastră. Sau, pe de altă parte, dacă-ţi permiteai să ai un interes nesănătos faţă de Şeol, puteai fi momit de una dintre formele de păgânism vecine, pentru a mânca „jertfele aduse morţilor“ (Ps. 106:28 GALACTION).

În spatele tuturor acestora, putem discerne o concepţie care nu e specific iudaică, ci comună multor religii antice. Hadesul grec este cel mai cunoscut exemplu pentru oamenii moderni. Hadesul nu este nici rai, nici iad; este aproape nimic. Mă refer la credinţele populare; desigur, filozofi ca Platon au o doctrină bine conturată şi pozitivă despre nemurire. Şi, desigur, poeţii pot scrie fantezii despre lumea celor morţi. Acestea adesea au a face cu religia păgână reală cam cât are a face astronomia adevărată cu fanteziile pe care le-am putea scrie noi. În credinţa păgână reală, despre Hades nici nu prea merita să vorbeşti; era o lume a umbrelor, a pieirii. Potrivit lui Homer (mult mai aproape probabil de credinţele propriu-zise decât poeţii ulteriori, mult mai sofisticaţi), duhurile sunt „duse“. Bolborosesc fără noimă până când un om aflat în viaţă le dă să bea sângele unei jertfe. Cum gândeau grecii în această privinţă în vremea lui e prezentat, în mod frapant, la începutul *Iliadei*, unde se spune despre bărbaţii ucişi în luptă că sufletele „li s-au dus în Hades“, dar „bărbaţii înşişi“ au fost devoraţi de câini şi de păsări necrofage.

1. *Cf.* 1 Sam. 28:4–25 (*n.t.*).

Omul e trupul însuşi – fie şi trupul mort; sufletul e doar un soi de umbră sau ecou. (Am avut uneori sumbra pornire de a mă întreba dacă toate acestea erau, sunt, de fapt, adevărate; că poate destinul firesc al omenirii, destinul umanităţii nerăscumpărate, e tocmai aceasta – de a se descompune cu sufletul şi cu trupul, de a ajunge un sediment psihic „dus". Dacă-i aşa, ideea lui Homer că doar o băutură de sânge adusă ca jertfă poate să-i redea duhului puterea de judecată ar fi, dintre numeroasele anticipări ale adevărului în context păgân, una dintre cele mai frapante.)

O astfel de concepţie, vagă şi marginală chiar în păgânism, devine cu atât mai mult astfel în iudaism. Şeolul e şi mai stins, şi mai adâncit în obscuritate decât Hadesul. E departe, foarte departe de miezul religiei iudaice; mai ales în Psalmi, care vorbesc despre Şeol (sau „iad" sau „gheenă") exact cum vorbeşte despre „moarte" sau „mormânt" un om care nu crede în nici o stare viitoare, de nici un fel – un om pentru care morţii sunt doar morţi, neant, şi pentru care discuţia se opreşte aici.

În multe pasaje, acest aspect e destul de evident, chiar în traducerea noastră, pentru un cititor atent. Cel mai evident dintre toate este strigătul din Psalmul 89:48: „Adu-ţi aminte de scurtimea vieţii mele şi spre ce deşertăciune zidit-ai tu pe oameni!" (GALACTION). Toţi ajungem la neant în cele din urmă. Prin urmare, „orice om este doar o suflare" (Ps. 39:5). Înţelepţii şi nebunii au aceeaşi soartă (Ps. 49:10). Când a murit, omul nu I se mai închină lui Dumnezeu; „Poate să Te laude ţărâna?" (Ps. 30:9); „Cel ce moare nu-şi mai aduce aminte de Tine" (Ps. 6:5). Moartea este „ţinutul" în care nu doar lucrurile lumeşti, ci toate lucrurile „sunt date uitării" (Ps. 88:12). Când un om moare, „toate gândurile lui pier" (Ps. 146:3). Fiecare

om „se va duce după neamul părinţilor săi, care niciodată nu vor mai vedea lumina" (Ps. 49:20 GALACTION): merge într-un întuneric fără de sfârşit.

Desigur, alţi psalmi dau impresia că poetul se roagă pentru „mântuirea sufletului" în sens creştin. Dar, în mod aproape sigur, lucrurile nu aşa stau. În Psalmul 30:3, „mi-ai scos sufletul din iad" înseamnă „m-ai izbăvit de moarte". „Mă înfăşuraseră legăturile morţii şi m-apucaseră durerile iadului" (Ps. 116:3) înseamnă „Moartea îmi întindea curse şi simţeam angoasa unui om muribund" – cum am spune noi: „eram în pragul morţii".

După cum ştim cu toţii din Noul Testament, iudaismul s-a schimbat foarte mult în această privinţă în vremea Mântuitorului. Saducheii încă păstrau vechea concepţie. Fariseii, şi probabil mulţi alţii, credeau în existenţa lumii de apoi. Când, în ce etape şi pe ce filieră a apărut (sub călăuzirea lui Dumnezeu) această nouă credinţă nu ţine de subiectul nostru prezent. Vreau mai degrabă să încerc să înţeleg absenţa unei astfel de credinţe, în mijlocul unui sentiment religios intens, în perioada anterioară. Unora li s-ar putea părea uimitor că Dumnezeu, după ce a revelat evreilor atât de multe despre Sine, nu i-a învăţat şi aceste lucruri.

Mie nu mi se pare uimitor. Nu trebuie uitat că existau în vecinătatea nemijlocită a evreilor popoare a căror religie era preocupată într-o măsură covârşitoare de viaţa de dincolo. Când citeşti despre Egiptul antic, ai impresia unei culturi în care preocuparea de căpetenie a vieţii era încercarea de a asigura bunăstarea celor morţi. Se pare că Dumnezeu n-a vrut ca poporul ales să urmeze acel exemplu. Ne-am putea întreba de ce. Este oare posibil ca oamenii să fie preocupaţi într-o atât de mare măsură de

destinul lor cel veşnic? Într-un sens, deşi sună paradoxal, aş răspunde: Da.

Adevărul – mi se pare – e că, luate în ele însele, fericirea sau suferinţa de după moarte nu sunt defel subiecte religioase. Un om care crede în ele va avea desigur chibzuinţa de a o căuta pe una şi de a o evita pe cealaltă. Dar această atitudine nu pare să aibă a face cu religia mai mult decât grija pentru sănătate sau economisirea banilor pentru bătrâneţe. Singura diferenţă este că aici miza este mult mai mare. Şi aceasta înseamnă că, în condiţiile unei convingeri reale şi constante, nădejdile şi neliniştile sunt copleşitoare. Ele nu devin însă, din acest motiv, mai religioase. Ele sunt nădejdi pentru sine, nelinişti pentru sine. Dumnezeu nu este în centru. El e totuşi important doar în beneficiul altui lucru. De fapt, o astfel de credinţă poate exista fără credinţa în Dumnezeu. Budiştii sunt foarte preocupaţi de ce li se va întâmpla după moarte, dar nu sunt, în sens autentic, teişti.

Prin urmare, în mod cert este foarte posibil ca – atunci când Dumnezeu a început să se reveleze pe Sine oamenilor, să le arate că El singur, şi nimic altceva, reprezintă adevăratul lor ţel şi satisfacerea nevoilor, că are drept asupra lor prin simplul fapt că este ceea ce este, dincolo de tot ce ar putea dărui sau refuza – să fi fost absolut necesar ca această revelaţie să nu înceapă cu vreun indiciu despre viitoarea Fericire sau Pierzanie. Nu acestea sunt aspectele potrivite cu care trebuie să se înceapă. Sosind prea repede, o credinţă activă în ele ar putea face aproape imposibilă dezvoltarea (să-i spunem aşa) setei de Dumnezeu; nădejdile şi fricile personale, prea evident tulburătoare, s-au insinuat primele. Când, mai târziu, după secole de pregătire spirituală, oamenii au învăţat să-L

dorească şi să-L adore pe Dumnezeu, să tânjească după El „cum tânjeşte cerbul“[1] – este o altă chestiune. Căci atunci, cei care Îl iubesc pe Dumnezeu vor dori nu doar să se bucure de El, ci „să se bucure de El pe vecie“[2] şi se vor teme să-L piardă. Aceasta e uşa pe care pot intra nădăjduirea autentic religioasă în Cer şi frica de iad; drept corolare ale unei credinţe care deja Îl are pe Dumnezeu în centru, nu ca lucruri cu o însemnătate de sine stătătoare sau intrinsecă. Se poate spune chiar că, în momentul în care „Cerul“ încetează să însemne unire cu Dumnezeu, iar „Iadul“ nu mai înseamnă separare de El, credinţa în cele două este o superstiţie dăunătoare; căci atunci avem, pe de o parte, o credinţă care este doar „compensatorie“ (concluzie logică la povestea tristă a unei vieţi în care totul „va fi bine“) şi, pe de alta, un coşmar care îi duce pe oameni la azil sau îi transformă în persecutori.

Din fericire, prin judicioasa prevedere a lui Dumnezeu, o credinţă puternică şi constantă de acest tip nesăţios şi subreligios este extrem de greu de păstrat, fiind probabil posibilă doar pentru cei care sunt uşor nevrotici. Credinţa noastră în viaţa de apoi e socotită puternică de cei mai mulţi dintre noi doar când Dumnezeu se află în centrul gândurilor noastre; se năruieşte, dacă încercăm să folosim speranţa privitoare la „Cer“ ca pe o compensare (chiar şi pentru cel mai simplu şi firesc necaz, cel al pierderii unei persoane apropiate). În aceste condiţii, ea poate fi menţinută doar prin eforturile susţinute ale unei imaginaţii controlate; iar noi ştim, în sinea noastră, că imaginaţia este a noastră. Cât despre Iad, am fost deseori frapat,

1. *Cf.* Ps. 42:2 (*n.t.*).
2. Citat din Catehismul Scoţian (*n.t.*).

citind „predicile despre focul iadului“ ale clericilor noştri din vechime, de eforturile disperate pe care le fac pentru a zugrăvi cât mai intens aceste orori în mintea ascultătorilor, de uimirea lor că oamenii, cu astfel de grozăvii planând deasupra lor, îşi pot vedea cu atâta nepăsare de viață. Poate că nu e însă cu adevărat surprinzător. Poate că teologii fac apel, la nivelul egocentricei prudențe şi al egocentricei temeri, la o credință care, la acel nivel, nu poate exista cu adevărat ca factor de înrâurire permanentă a conduitei omeneşti – chiar dacă, negreşit, ar putea fi instituită vreme de câteva minute, sau chiar ore, pline de încordare.

Toate acestea sunt doar părerea unui om. Ce poate fi nejustificat influențată de propria mea experiență. Căci mie (am spus-o într-o altă carte,[1] dar repetiția este inevitabilă) mi-a fost dat, vreme de un an întreg, să cred în Dumnezeu şi să încerc – cu unele poticniri – să ascult de El înainte de a-mi fi dată vreo încredințare în viața viitoare. Iar acel an îl socotesc necontenit că a fost foarte prețios. Poate că e firesc, aşadar, să atribui o valoare similară secolelor în care evreii s-au aflat în aceeaşi poziție. Alte perspective sunt, fără îndoială, posibile.

Desigur, în rândul evreilor din vechime, ca şi printre noi, existau multe niveluri. Nu toți dintre ei, probabil, erau totdeauna dezinteresați, după cum nici noi nu suntem. Ceea ce a umplut, prin urmare, locul care mai târziu a fost ocupat de nădejdea Cerului (dorit prea adesea îndeosebi ca izbăvire de iad) a fost desigur speranța de pace şi belşug pe pământ. Această credință nu era, în

1. *Surprins de Bucurie*, trad. rom. de E. Conțac, Humanitas, Bucureşti, 2008, pp. 247–248 (*n.t.*).

sine, mai puțin (dar nici mai mult) subreligioasă decât prudenta grijă pentru lumea de dincolo. Nu era chiar atât de personală și de egocentrică precum dorințele noastre de bunăstare pământească. Individul, ca atare, pare să fie mai puțin conștient de sine, mai puțin separat de alții, în acele vremuri vechi. Nu și-a diferențiat atât de clar propria bunăstare de cea a neamului din care făcea parte și, mai ales, de a propriilor descendenți. Binecuvântările date unei posterități îndepărtate erau binecuvântări pentru sine. Nu e, într-adevăr, totdeauna ușor să-ți dai seama dacă vorbitorul dintr-un Psalm este poetul propriu-zis sau însuși Israel. Nutresc bănuiala că uneori poetul nu și-a pus defel această problemă.

Am greși însă dacă am socoti că aceste nădejdi lumești erau singura chestiune din iudaism. Ele nu reprezintă chestiunea caracteristică în această privință, chestiunea care-l deosebește de religia antică în general. Și observați aici căile ciudate pe care Dumnezeu își călăuzește poporul. Veac după veac, prin lovituri care ni se par nemiloase, prin înfrângeri, deportări și masacre, evreilor li s-a fost adânc întipărită ideea că bunăstarea pământească nu este, de fapt, răsplata certă sau măcar probabilă a celor care-L văd pe Dumnezeu. Fiecare speranță a fost înșelată. Lecția învățată din *Cartea lui Iov* a fost sinistru ilustrată în practică. O astfel de experiență cu siguranță ar fi distrus o religie care n-ar fi avut alt centru decât speranța păcii și a belșugului, în care „fiecare stă sub via lui și sub smochinul lui“.[1] Știm că mulți „au căzut“. Dar faptul uimitor este că religia n-a fost nimicită. În cei mai buni

1. *Cf.* 1 Regi 4:25; Mica 4:4 (*n.t.*).

reprezentanţi ai ei, ea creşte mai pură, mai puternică şi mai profundă. Prin această teribilă mortificare, ea este tot mai mult călăuzită spre centrul ei adevărat. Acesta va fi subiectul următorului capitol.

5
„Frumusețea Domnului"

„Să povestim acum de râs și voie bună."[1] Până în acest moment – nu s-a putut altfel –, această carte a fost ceea ce bătrâna lui Scott descria drept o „răsuflată clămpăneală moralizatoare".[2] În sfârșit, putem trece la lucruri mai bune. Dacă socotim că „voie bună" este un cuvânt nepotrivit pentru ele, asta arată cât de imperios avem nevoie de ceva ce Psalmii ne pot dărui probabil mai mult decât oricare altă carte din lume.

David, știm, a jucat înaintea chivotului. A jucat cu o asemenea uitare de sine, încât una dintre soțiile lui (probabil una de modă mai nouă, dar nu mai ceva ca el) i-a spus că se face de râs.[3] Lui David nu i-a păsat dacă se face de râs sau nu. Se bucura în Domnul. Episodul ne ajută să ne reamintim de la bun început că iudaismul, deși reprezintă închinarea la unicul Dumnezeu adevărat și veșnic, este o religie antică. Asta înseamnă că aspectele exterioare și multe dintre atitudinile sale semănau mai mult cu cele din păgânism decât cu rigiditatea – mersul

1. Citat din Geoffrey Chaucer (1340–1400), *Povestirile din Canterbury* (Povestea duhovnicului de maici), VII.3157 (*n.t.*).

2. Doamna Maclure, personaj din romanul *Old Mortality* al lui Walter Scott (*n.t.*).

3. 2 Samuel 6:14–16 și 20–23 (*n.t.*).

în vârful picioarelor şi vorbitul în şoaptă – pe care cuvântul „religie“ o evocă în mintea multor oameni astăzi. Într-un fel, desigur, acest lucru pune o barieră între el şi noi. Nu ne-ar fi fost pe plac vechile ritualuri. Fiecare templu din lume – elegantul Parthenon din Atena şi Templul cel sfânt din Ierusalim – era un abator sacru. (Nici evreii nu par să-şi dorească întoarcerea la aşa ceva. Nu au reconstruit Templul, nici nu au reinstituit jertfele.) Dar chiar şi acest fapt are două dimensiuni. Templele miroseau a sânge, dar miroseau şi a carne friptă; aveau o notă sărbătorească şi intimă, dar şi una sacră.

Când am citit Scriptura în copilărie, am rămas cu impresia că Templul din Ierusalim era, faţă de sinagogile locale, cam în acelaşi raport care există între o mare catedrală şi parohiile din jur, într-o ţară creştină. În realitate, nu se poate face o asemenea paralelă. Ce se petrecea în sinagogi era destul de diferit de ceea ce se petrecea la Templu. Sinagogile erau case de întâlnire unde se citea Legea şi unde se ţinea un discurs – adesea, rostit de un vizitator distins (precum în Luca 4:20 sau Fapte 13:15). Templul era locul pentru jertfe, locul unde avea loc cultul esenţial închinat lui Iahve. Biserica parohială descinde din ambele. Predicile şi citirea la serviciile divine a unor fragmente din Biblie arată că are rădăcini în sinagogă. Dar, fiindcă în ea se celebrează euharistia şi se săvârşesc celelalte sacramente, se aseamănă cu Templul; este un loc în care adorarea dumnezeirii poate fi săvârşită pe deplin. Iudaismul fără Templu a fost mutilat, privat de acţiunea lui centrală; orice biserică, hambar, infirmerie sau câmp poate fi templul creştinului.

Pentru mine, cel mai preţios lucru pe care-l fac Psalmii este că exprimă aceeaşi bucurie de a fi în prezenţa lui

Dumnezeu care l-a făcut pe David să joace. Nu spun că această trăire este la fel de pură şi de profundă ca dragostea de Dumnezeu la care au ajuns cei mai mari mistici şi sfinţi creştini. Dar n-o compar cu aceasta, ci o compar cu „mersul la biserică“ din datorie şi cu activitatea silitoare de „rostire a rugăciunilor“ la care se limitează adesea (dar, slavă Domnului, nu totdeauna) cei mai mulţi dintre noi. Prin comparaţie, închinarea lui David reprezintă ceva extrem de robust, viril şi spontan; ceva ce putem privi cu firească invidie, în speranţa că ne-am putea molipsi pe măsură ce citim.

Din motivul pe care l-am prezentat, această delectare are în centru Templul. Poeţii mai simpli nu fac, de fapt, deosebire între dragostea de Dumnezeu în ceea ce am putea numi (destul de periculos) „sens spiritual“ şi bucuria trăirii sărbătorilor de la Templu. Nu trebuie să înţelegem greşit acest aspect. Spre deosebire de greci, evreii nu erau un popor logic şi analitic; de fapt, cu excepţia grecilor, nici un popor antic nu era. Lor le-ar fi fost imposibil să facă genul de distincţie – la îndemână pentru noi – între cei care se închină cu adevărat lui Dumnezeu la biserică şi cei care se bucură de „o slujbă frumoasă“ din motive muzicale, sentimentale sau fiindcă aceasta e încărcată de istorie. Ne apropiem cel mai mult de starea lor mentală dacă ne gândim la un ţăran evlavios din vremea noastră, aflat la biserică în ziua de Crăciun sau la sărbătorea recunoştinţei pentru recoltă. Mă refer, desigur, la unul care crede cu adevărat, care se împărtăşeşte cu regularitate; nu la unul care se duce doar cu aceste ocazii şi care este (nu în cel mai rău, ci în cel mai bun sens al cuvântului) un păgân ce practică o evlavie păgână, făcând reverenţa cuvenită către cel Necunoscut – altminteri cel Uitat – la

marile sărbători de peste an. Omul pe care-l am în vedere este un creştin real. Dar cred că l-aţi pune în încurcătură dacă i-aţi cere să separe în mintea sa, în astfel de momente, elementul religios propriu-zis de toate celelalte elemente – sincera plăcere socială a participării la un act colectiv, încântarea produsă de imnuri (şi de adunare), amintirea unor slujbe similare din copilărie, anticiparea bine meritată a odihnei de după recoltă sau a mesei de Crăciun de după biserică. Toate acestea sunt una în mintea lui. Aşa ceva ar fi fost valabil cu atât mai mult pentru un om din vechime şi, mai ales, pentru un iudeu. Acesta din urmă era agricultor, foarte aproape de pământ. Nu auzise niciodată de muzică, sărbătoare sau agricultură drept lucruri separate de religie, nici de religie drept ceva separat de ele. Viaţa era una. Acest fapt îl făcea vulnerabil la pericole spirituale pe care oamenii mai sofisticaţi le pot evita; de asemenea, îi conferea privilegii de care ei sunt lipsiţi.

Astfel, când psalmiştii vorbesc despre „a-L vedea" pe Domnul sau când doresc cu ardoare să-L „vadă", cei mai mulţi se referă la ceva ce li s-a întâmplat la Templu. Ar fi însă greşit să considerăm că „ce vor să spună ei este că au văzut sărbătoarea". Mai potrivit ar fi să spunem: „Dacă am fi fost acolo, am fi văzut doar sărbătoarea." Astfel, în Psalmul 68 „Ei văd intrarea Ta, Dumnezeule[1] [...] în locaş [...], în frunte merg cântăreţii, apoi cei ce cântă din instrumente, în mijloc sunt fetele care sună din timpane" (vv. 24–25), poetul pare să spună: „Iată-L, Îşi face apariţia." Dacă aş fi fost acolo, aş fi văzut muzicieni şi fete cu tamburine; în plus, ca un alt lucru, aş fi simţit sau n-aş

1. Psalmul acesta era cântat, probabil, în timp ce chivotul era purtat în procesiune.

fi „simţit“ (cum se spune) prezenţa lui Dumnezeu. Închinătorul din vechime n-ar fi fost conştient de un asemenea dualism. În mod similar, presupun că, dacă un om modern ar dori să „locuiască toată viaţa în casa Domnului, ca să privească frumuseţea Domnului“ (Ps. 27:4), ar înţelege prin asta că nădăjduieşte să primească (desigur, nu fără mijlocirea sacramentelor şi fără ajutorul altor „slujbe“, ci ca pe ceva deosebit de ele, dar nu revendicat ca rezultat inevitabil al acelora) momente frecvente de viziune spirituală şi de dragoste „palpabilă“ a lui Dumnezeu. Dar bănuiesc că poetul acelui psalm nu a făcut distincţie între „a privi frumuseţea Domnului“ şi actele de închinare propriu-zisă.

Când mintea devine mai capabilă de abstractizare şi de analiză, această veche unitate se fărâmiţează. Şi, de îndată ce putem face distincţia dintre ritual şi vederea lui Dumnezeu, apare pericolul ca ritualul să devină un substitut pentru şi un rival al lui Dumnezeu însuşi. De îndată ce poate fi gândit separat, va urma acest curs; şi apoi, poate ajunge la o viaţă de răzvrătire, pernicioasă, pe cont propriu. Există în viaţa copilului o etapă în care nu poate separa religiosul de caracterul pur sărbătoresc al Crăciunului sau al Paştelui. Cineva mi-a povestit despre un băieţel foarte credincios care a fost auzit murmurând pentru sine în dimineaţa Paştelui o poezie compusă de el care începea astfel: „Ouă de ciocolată şi Isus înviat“. Pentru vârsta lui, aş spune că e vorba deopotrivă de o poezie admirabilă şi de o evlavie admirabilă. Dar, desigur, va veni curând vremea când un astfel de copil nu mai poate să se bucure fără efort şi spontan de acea unitate. Va fi în stare să deosebească aspectul spiritual de cel ritual şi sărbătoresc al Paştelui; ouăle de ciocolată nu vor mai

avea nimic sacramental. Şi, de îndată ce a făcut această distincţie, trebuie să decidă care dintre ele are prioritate. Dacă acordă întâietate dimensiunii spirituale, încă poate simţi ceva din gustul Paştelui în ouăle de ciocolată; dacă acordă întâietate ouălor de ciocolată, acestea curând nu vor însemna mai mult decât oricare alt produs de cofetărie. Au ajuns să aibă o viaţa independentă, deci una care, în scurtă vreme, va intra în declin. Într-o anumită etapă a iudaismului sau poate în experienţa unora dintre evrei, a avut loc o evoluţie cam de acelaşi fel. Unitatea se fărâmiţează; ritualurile sacrificiale pot fi deosebite de întâlnirea cu Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă, din nefericire, că ele vor înceta sau că vor deveni mai puţin importante. S-ar putea, în varii moduri negative, să devină chiar mai importante decât înainte. Ar putea fi socotite un soi de tranzacţie comercială cu un Dumnezeu lacom, care doreşte sau care are efectiv nevoie de cantităţi imense de animale jertfite şi ale cărui favoruri nu pot fi garantate altfel. Mai rău chiar, s-ar putea să fie considerate singurul lucru dorit de Dumnezeu, în ideea că săvârşirea lor punctuală Îl va mulţumi, în absenţa supunerii faţă de poruncile Lui despre milă, „judecată" şi adevăr. Preoţilor înşişi, acest întreg sistem li se va părea important doar fiindcă le este, deopotrivă, meserie şi sursă de existenţă; întregul lor pedantism, întreaga lor fală, întreaga lor poziţie economică, toate sunt legate de el. De aceea, îşi vor rafina arta din ce în ce mai mult. Şi, desigur, corectivul acestor puncte de vedere privind sacrificiul se poate găsi chiar în iudaism. Profeţii tună şi fulgeră fără încetare împotriva lui. Chiar şi Psaltirea, deşi este în mare măsură un corpus al Templului, adoptă uneori această poziţie; precum în Psalmul 50, în care Dumnezeu îi pune în vedere poporu-

lui Său că toată această închinare de la Templu, luată în sine, nu este, de fapt, miezul şi, mai ales, în care este ridiculizată noţiunea eminamente păgână că Dumnezeu ar avea nevoie de carne friptă ca hrană: „Dacă mi-ar fi foame, crezi că ţi-aş spune *ţie*?“ (v. 12). Mi-a trecut uneori prin minte că El ar putea chiar să-l întrebe pe un anume tip de cleric modern: „Dacă aş dori muzică – dacă aş face cercetări despre detaliile cele mai obscure ale istoriei ritului apusean –, crezi că *tu* ai fi sursa pe care m-aş bizui?“

Această degradare posibilă a sacrificiului şi mustrările corespunzătoare sunt totuşi atât de bine cunoscute, încât nu este nevoie să le subliniem aici. Vreau să subliniez ce anume cred că avem (sau, cel puţin, am) nevoie mai mult; fericirea şi desfătarea în Dumnezeu care ne întâmpină în Psalmi, indiferent cât de slab sau de strâns ar fi legate de Templu, într-un caz sau altul. Acesta e centrul viu al iudaismului. Aceşti poeţi cunoşteau mult mai puţine motive decât noi pentru a-L iubi pe Dumnezeu. Nu ştiau că le-a oferit fericirea cea veşnică; şi, cu atât mai puţin, că va muri pentru a dobândi această fericire în folosul lor. Şi totuşi, dau glas unei dorinţe intense de El, de nimic altceva decât de prezenţa Lui, care se întâlneşte doar la cei mai buni creştini sau la creştini în cele mai bune momente ale lor. Îşi doresc cu ardoare să trăiască toate zilele lor în Templu, ca să vadă pururea „frumuseţea Domnului“ (Ps. 27:4). Dorinţa lor intensă de a urca la Ierusalim şi de a „se înfăţişa înaintea Domnului“ este ca o sete fizică (Ps. 42). De la Ierusalim, prezenţa Lui se răspândeşte „cu o frumuseţe desăvârşită“ (Ps. 50:2). Fiindcă le lipseşte întâlnirea cu El, sufletele lor sunt pârjolite ca o câmpie fără apă (Ps. 63:1). Ei doresc să fie „săturaţi de bunătăţile“ casei Lui (Ps. 65:5 GALACTION). Doar acolo pot fi în largul lor, ca

o pasăre în cuib (Ps. 84:3). O zi cu acele „desfătări" este mai bună decât o viață petrecută în altă parte (v. 10).

Deşi unora expresia s-ar putea să li se pară nepotrivită, am numit această dispoziție mai degrabă „sete de Dumnezeu" decât „iubire de Dumnezeu". „Iubirea de Dumnezeu" ne duce prea lesne la cuvântul „spiritual", cu toate sensurile negative sau restrictive pe care, în mod nefericit, le-a dobândit. Aceşti poeți din vechime nu par să dea impresia că astfel de sentimente sunt meritorii sau constituie semn de evlaviei; şi nici, pe de altă parte, că sunt privilegiați prin faptul că li s-a dat harul să le aibă. Sunt, deopotrivă, mai puțin înfumurați în această privință decât cei mai răi dintre noi, şi mai puțin umili – aproape că am putea spune, mai puțin surprinşi – decât cei mai buni dintre noi. O astfel de trăire are voioasa spontaneitate a unei dorințe naturale, chiar fizice. E veselă şi plină de viață. Autorii se bucură şi se veselesc (Ps. 9:2). Degetele lor aşteaptă cu nerăbdare alăuta (Ps. 43:4), alăuta şi harfa – treziți-vă, alăută şi harfă! – (Ps. 57:8); să cântăm, aduceți tamburina, aduceți „harfa veselă şi alăuta", vom cânta cu bucurie şi vom înălța „strigăte de bucurie" (Ps. 81:1–2). Chiar aşa: strigăte. Simpla muzică nu este de-ajuns. Toată lumea, chiar şi neamurile cufundate în neştiință,[1] să bată din palme (Ps. 47:1). Să aducem chimvale sunătoare, nu doar bine acordate, ci *zgomotoase*, şi jocuri (Ps. 150:5). Chiar şi insulele cele mai îndepărtate (toate insulele erau îndepărtate, fiindcă evreii nu erau corăbieri) să împărtăşească exuberanța (Ps. 97:1).

Nu spun că această vervă – dacă vreți, această lărmuire – poate sau trebuie să fie resuscitată. O parte din ea

1. Nu „toți oamenii", ca în versiunea noastră, ci „toate popoarele" (*goyim*).

nu poate fi resuscitată – fiindcă n-a murit, ci este încă alături de noi. Ar fi lipsit de temei să pretindem că noi, anglicanii, suntem un exemplu elocvent. Catolicii, ortodocşii şi Armata Salvării au păstrat, cu toţii, mai mult din acest spirit decât noi, care avem o formidabilă preocupare pentru bunul-gust. Dar şi noi putem jubila. Al doilea motiv merge mult mai adânc. Toţi creştinii ştiu ceva ce evreii nu ştiau cu privire la „costul răscumpărării sufletele lor“. Viaţa noastră de creştini începe cu botezul întru o moarte; sărbătorile noastre cele mai pline de voie bună încep cu – şi au în centru – trupul frânt şi sângele vărsat. Există, aşadar, o profunzime tragică în închinarea noastră, care lipsea iudaismului. Veselia noastră trebuie să fie genul de veselie care poate coexista cu aceasta; există, pentru noi, un contrapunct spiritual acolo unde ei aveau o simplă melodie. Dar aceasta nu anulează nicidecum plăcuta datorie pe care, eu unul, simt c-o am faţă de psalmii cei mai plini de viaţă. Acolo, în ciuda prezenţei elementelor pe care acum cu greu le-am socoti religioase şi a absenţei elementelor pe care unii le-ar putea considera esenţiale pentru religie, găsesc o experienţă centrată cu totul pe Dumnezeu, necerându-i mai grabnic alt dar lui Dumnezeu decât prezenţa Lui, darul de Sine Însuşi, plin de veselie în cel mai înalt grad şi inconfundabil de real. Ceea ce văd (ca să spun aşa) pe chipurile acestor poeţi din vechime îmi spune mai multe despre Dumnezeul pe care, noi şi ei deopotrivă, Îl adorăm.

Această desfătare sau vervă tipic iudaică îşi croiesc însă şi un alt făgaş. Pe acesta trebuie să-l urmărim în următorul capitol.

6
„Mai dulce decât mierea"

În tragedia *Athalie* de Racine, corul tinerelor evreice cântă un imn despre darea cea dintâi a Legii pe Muntele Sinai, imn care conține extraordinarul refren *ô charmante loi* (Actul I, scena iv). Desigur, nu s-ar potrivi – ar suna aproape comic – să traducem aceasta prin *oh charming Law*, „o, Lege fermecătoare". *Charming*,* în engleză, a ajuns un cuvânt „căldicel", aproape depreciativ; îl folosim referitor la o căsuță drăguță, o carte nu tocmai reușită sau o femeie nu tocmai frumoasă. Nu prea știu cum ar trebui să traducem *charmante*: *enchanting* – „încântător"?, *delightful* – „fermecător"?, *beautiful* – „frumos"? Nici un termen nu se potrivește întru totul. Ceea ce e totuși sigur este că Racine (un poet mare și un bun cunoscător al Bibliei) se apropie aici mai mult decât oricare scriitor modern dintre cei cunoscuți mie de emoția foarte caracteristică a unor Psalmi. Și e vorba de o emoție care la început mi s-a părut tulburătoare.

„Sunt mai de dorit decât aurul, decât mult aur curat; sunt mai dulci decât mierea, decât picurul din faguri" (Ps. 19:10). Am putea înțelege foarte bine dacă s-ar spune așa ceva despre harurile lui Dumnezeu, despre încercările Sale, atributele Sale. Dar poetul vorbește, de fapt, despre

---

* „Minunat, fermecător, încântător" (*n.ed.*).

legea lui Dumnezeu, poruncile Sale; *rulings*,* cum bine traduce Dr. Moffatt în versetul 9 (căci, aici, *judgements*** înseamnă doar decizii privitoare la conduită). Ceea ce e comparat cu aurul şi mierea sunt acele „rânduieli“ (în versiunea latină, *praecepta*, „reguli, norme, porunci“) care, ni se spune, „veselesc inima“ (v. 8). Căci întregul poem se referă la Lege, nu la „judecată“, în sensul despre care am vorbit în capitolul I.

Acest lucru a fost pentru mine, la început, cu totul de neînţeles. „Să nu furi, să nu săvârşeşti adulter“ – înţeleg că un om poate şi trebuie să respecte aceste „rânduieli“, încercând să le împlinească şi să le aprobe în inima sa. Dar este foarte greu de priceput cum ar putea fi ele, ca să zicem aşa, încântătoare şi în ce chip pot să aducă desfătare. Dacă aşa ceva este greu în orice moment, este de două ori mai greu când ascultarea faţă de una dintre cele două porunci întră în conflict cu o dorinţă puternică şi probabil, *în sine*, inocentă. Un bărbat pe care prezenta căsătorie nefericită cu o alienată mintal sau o criminală care nu mai moare îl împiedică să se apropie de o femeie pe care o iubeşte cu credincioşie; sau un om flămând rămas singur, fără bani, într-un magazin plin de mirosul şi priveliştea pâinii proaspete, a cafelei prăjite sau a căpşunelor culese de curând – pot aceştia să considere că interdicţia adulterului sau a furtului sunt precum mierea? Ei se pot supune, pot respecta „rânduiala“. Dar, negreşit, ea ar putea fi comparată mai curând cu cleştele dentistului sau cu linia frontului decât cu ceva care face plăcere, cu ceva dulce.

---

* „Hotărâri, decizii“ (*n.ed.*).

** „Judecăţi, pedepse dumnezeieşti“ (*n.ed.*).

Un bun creştin şi mare cărturar căruia i-am pus odată această întrebare mi-a răspuns că, după părerea sa, poeții făceau referire la satisfacția pe care o simțeau oamenii la gândul că trăiseră în supunere față de Lege; cu alte cuvinte, era vorba de „plăcerile unei conştiințe împăcate". În opinia lui, aveau în vedere cam ceea ce spune Wordsworth, când afirmă că nu cunoaştem nimic mai frumos decât „zâmbetul" de pe chipul Datoriei – zâmbet când poruncile i-au fost îndeplinite. M-aş pripi să am altă opinie decât cea a acestui om, iar concepția lui e, desigur, cât se poate de logică. Dificultatea este că, după părerea mea, Psalmiştii nu par să spună nimic de felul acesta.

În Psalmul 1:2, ni se spune că un om bun „îşi găseşte plăcerea în Legea Domnului şi zi şi noapte se îndeletniceşte cu Legea Lui". Verbul „se îndeletniceşte" nu înseamnă „se supune" (deşi neîndoios un om bun face şi asta), ci „studiază", sau, cum spune Dr. Moffatt, *pore over it* – „se apleacă asupra ei". Desigur, „Legea" nu se referă, în acest caz, doar la cele zece porunci, ci la toată complexa legislație (religioasă, morală, civilă, penală şi chiar constituțională) din Levitic, Numeri şi Deuteronom. Omul care „se apleacă asupra ei" împlineşte porunca lui Iosua (Iosua 1:8), „cartea aceasta a Legii să nu se depărteze de gura ta; cugetă asupra ei zi şi noapte". Aceasta înseamnă, între altele, că Legea era un domeniu de studiu sau, cum am spune, o „materie"; un lucru care presupune comentarii, prelegeri şi examene. De altfel, acestea existau. Astfel, ceea ce înțelegea un iudeu din vechime când spunea că „îşi găseşte plăcerea în Lege" semăna în parte (sub aspect religios, partea cea mai puțin importantă) cu declarația unei persoane din zilele noastre care spune că „îi plac" istoria, sau fizica, sau arheologia. Declarația ar

putea viza o plăcere total inocentă – pur şi simplu, naturală –, încântarea faţă de materia favorită; sau, pe de altă parte, plăcerea îngâmfării, mândria faţă de propria erudiţie şi dispreţul faţă de profanii care nu au parte de ea sau chiar o admiraţie venală faţă de studiile care garantează un salariu şi o bună poziţie socială.

Pericolul acestei a doua evoluţii sporeşte exponenţial când materia în cauză este considerată sacră de la bun început. Căci atunci pericolul mândriei spirituale se adaugă la obişnuita tendinţă de pedantism şi vanitate. Eşti uneori (nu foarte adesea) mulţumit că nu eşti mare teolog; atât de lesne poţi însă considera greşit că prin asta eşti un bun creştin. Ispitele la care este expus un mare filolog sau un mare chimist sunt, prin comparaţie, nesemnificative. Când materia de studiu e sacră, oamenii vanitoşi şi inteligenţi ar putea ajunge să creadă că profanii care nu-l cunosc le sunt nu doar inferiori în ce priveşte priceperea, ci şi inferiori în ochii lui Dumnezeu; cum au spus preoţii (Ioan 7:49): „Norodul acesta, care nu cunoaşte Legea, este blestemat.“ Iar pe măsură ce această vanitate creşte, „subiectul“ sau domeniul de studiu care conferă un astfel de privilegiu devine tot mai complicat, lista lucrurilor interzise sporeşte, până când a trăi o singură zi fără a săvârşi vreun presupus păcat devine un soi de dans complicat, iar această straşnică încrengătură generează îndreptăţire de sine în unii şi accese de anxietate în alţii. Între timp, „lucrurile mai însemnate din Lege“,[1] dreptatea însăşi, devin nesemnificative sub acest stufăriş uriaş, urmarea fiind că cei care se ţin de litera legii ajung să strecoare ţânţarul şi să înghită cămila.

1. Matei 23:23 (*n.t.*).

În acest fel, Legea, asemenea jertfelor, poate ajunge să aibă o viață canceroasă proprie, lucrând împotriva lucrurilor pentru care există. După cum scria Charles Williams, „când mijloacele sunt autonome, ele devin letale“.[1] Această condiție morbidă a Legii a contribuit – nu spun că e singura sau principala cauză – la simțământul plin de bucurie al Sfântului Pavel că Hristos este Cel care ne izbăvește de Lege. Împotriva aceleiași condiții morbide a rostit Domnul nostru cuvinte dintre cele mai aspre; ea este păcatul și, deopotrivă, pedeapsa cărturarilor și a fariseilor. Dar nu aceasta e latura chestiunii pe care vreau s-o accentuez aici; de altfel, nici nu trebuie deocamdată să fie accentuată. Prefer să las Psalmii să-mi arate din nou lucrul bun prin a cărui corupere s-a ajuns la acest lucru rău.

După cum știm cu toții, Psalmul dedicat special Legii este 119, cel mai lung din toată cartea. Și, probabil, toți am remarcat că, din punct de vedere literar sau tehnic, acesta e cel mai riguros structurat și elaborat dintre toate. Tehnica folosită constă în utilizarea unei serii de cuvinte – care, în economia acestei poezii, sunt, mai mult sau mai puțin, sinonime (*cuvânt*, *rânduieli*, *îndreptări*, *porunci*, *mărturii* etc.) – și în permutarea lor succesivă, de-a lungul fiecărei secțiuni de opt versuri, secțiunile corespunzând ele înseși literelor alfabetului. (Acest procedeu va fi produs în auzul omului antic o plăcere similară celei pe care o creează metrul italian numit *sestina*, care, în loc de rimă, folosește aceleași cuvinte de final repetate în succesiune diferită în fiecare strofă.) Altfel spus, acest poem nu este

1. Charles Williams (1886–1945), scriitor și poet, bun prieten al lui C.S. Lewis. Citatul provine din „Bors to Elaine: on the King's Coins“, publicată în volumul *Taliessin through Logres* (1938) (*n.t.*).

şi nu pretinde a fi o bruscă efuziune sufletească ca, de pildă, Psalmul 18. E o structură meşteşugită, ceva asemenea unei broderii, trudită cusătură de cusătură, pe firul orelor lungi şi tăcute, de dragul subiectului şi pentru marea plăcere a artei aduse, în tihnă, la ascultare.

Acest aspect mi se pare foarte important, fiindcă ne îngăduie să pătrundem în mintea şi starea sufletească a poetului. Putem ghici imediat că nutrea față de Lege cam aceleaşi sentimente pe care le avea cu privire la poezia sa; ambele presupuneau acordul exact şi plin de iubire față de un model complex. Aceasta sugerează, în acelaşi timp, o atitudine din care s-ar putea dezvolta mai târziu concepția fariseică, dar care în sine, deşi nu e necesarmente religioasă, e pe deplin legitimă. Va părea savantlâc sau pedantism (ori vreun ifos nevrotic) celor care n-o au la inimă, dar nu trebuie judecată în aceşti termeni. Ar putea fi iubirea Ordinii, plăcerea de a face un lucru „exact aşa“ – precum paşii de dans ai unui menuet. Poetul e, desigur, conştient că la mijloc e vorba de ceva incomparabil mai serios decât un menuet. Mai ştie şi că are puține şanse de a atinge el însuşi această perfecțiune a disciplinei: „O, de-*aş fi* statornic în căile mele, ca *să pot* să păzesc pravilele Tale!“ (v. 5, GALACTION). În prezent, nu este şi nu poate. Dar efortul de a proceda astfel nu izvorăşte dintr-o frică servilă. Ordinea din Mintea Divină, întrupată în Legea Divină, este frumoasă. Ce ar trebui să facă un om, dacă nu să încerce s-o reproducă, pe cât posibil, în viața sa de zi cu zi? „Desfătarea“ lui este în acele îndreptări (v. 16); studierea lor este ca descoperirea unei comori (v. 14); îl influențează precum muzica, sunt „prilejul cântărilor“ sale (v. 54); sunt ca mierea (v. 103); sunt mai de preț decât argintul şi aurul (v. 72). Pe măsură ce ochii i se deschid,

le vede tot mai bine şi îi stârnesc uimirea (v. 18). Nu este vorba de savantlâc, nici măcar de meticulozitate; este limbajul unui om copleşit de frumosul moral. Dacă nu-i putem împărtăşi defel experiența, pierderea va fi a noastră. Nu mă pot abține să nu-mi imaginez că un creştin chinez – unul a cărui proprie cultură tradițională i-a fost călăuză spre Hristos[1] – ar gusta acest Psalm mai mult decât cei mai mulți dintre noi; căci, potrivit unei vechi idei din cultura sa, viața ar trebui, mai presus de orice, să fie ordonată, iar ordinea ei ar trebui să reproducă ordinea divină.

Dar mai există ceva privitor la scopul nostru în această poezie gravă. În trei rânduri, poetul afirmă că Legea este „adevărată" sau „Adevărul" (vv. 86, 138, 142, GALACTION). Găsim aceeaşi idee în 111:7, „toate poruncile Lui sunt adevărate". (Cuvântul respectiv, din câte înțeleg, poate fi tradus şi prin *faithful*, „fidel, exact, întocmai", sau *sound*, „temeinic, logic, judicios, sigur"; ceea ce, în accepție ebraică, este „adevărat" e ceea ce „ține piept apei", ceea ce „nu cedează", nu se năruie). Un logician modern ar obiecta că Legea este o poruncă şi că e fără noimă să afirmi că o poruncă este „adevărată"; enunțul „uşa e închisă" ar putea fi adevărat sau fals, dar nu şi „închide uşa". Cred însă că toți vedem cât se poate de bine ce vor să spună Psalmiştii, anume că în Lege găseşti indicații „reale", „corecte", stabile sau bine întemeiate pentru viață. Legea răspunde la întrebarea: „Cum îşi va păstra tânărul curată cărarea?" (119:9). Ea este ca o candelă, o călăuză (v. 105). Există multe îndrumări rivale pentru viață, după cum ne arată culturile păgâne din jurul nostru. Când poeții spun că îndrumările sau „rânduielile" lui Iahve sunt „adevărate", ei dau glas siguranței că acestea, şi nu altele, sunt

1. *Cf.* Galateni 3:24 (*n.t.*).

cele „reale“, „valide“, incontestabile; ele se întemeiază pe însăşi natura lucrurilor şi pe natura lui Dumnezeu.

Având această siguranţă, poeţii se poziţionează implicit în tabăra care are dreptate, în controversa care a apărut mult mai târziu între creştini. Au existat în secolul al XVIII-lea teologi groaznici, care au susţinut că „Dumnezeu nu a poruncit anumite lucruri fiindcă ele sunt drepte; dimpotrivă, unele lucruri sunt drepte fiindcă le-a poruncit Dumnezeu“. Pentru a limpezi complet această poziţie, unul dintre ei a spus chiar că, deşi Dumnezeu, precum ştim, ne-a poruncit să-L iubim pe El şi să ne iubim unii pe alţii, ar fi putut la fel de bine să ne poruncească să-L urâm pe El şi să ne urâm unii pe alţii, iar ura ar fi fost justă. S-ar spune că Dumnezeu a dat cu banul pentru a decide. O astfel de concepţie face din Dumnezeu un tiran arbitrar. Ar fi mai bine şi mai puţin nereligios să nu crezi deloc în Dumnezeu şi să nu ai nici un fel de etică, decât să ai o astfel de etică şi o astfel de teologie. Evreii, desigur, nu discută niciodată acest subiect în termeni abstracţi şi filozofici. Dar numaidecât, şi în mod complet, îşi asumă concepţia corectă, ştiind în sinea lor cum stau lucrurile. Ei ştiu că Domnul (nu doar simplul fapt de a asculta de El) este „drept“ şi că porunceşte „dreptatea“ fiindcă o iubeşte (Ps. 11:7). El porunceşte ceea ce e bun, fiindcă e bun, fiindcă El este bun. Din acest motiv, legile Sale au *emeth* – „adevăr“, validitate intrinsecă, realitatea stâncii, fiind înrădăcinate în natura Lui, şi deci sunt la fel de solide precum Natura pe care a creat-o. Dar Psalmiştii înşişi se exprimă cel mai bine: „dreptatea Ta este ca munţii cei tari, judecăţile Tale sunt ca adâncul cel mare“ (Ps. 36:6).[1]

1. Vezi Apendicele I, p. 155.

Plăcerea pe care le-o dă Legea este plăcerea de a fi ajuns pe teren solid; asemenea plăcerii călătorului care simte drumul tare de sub picioare după ce o scurtătură înşelătoare l-a prins în capcana unor mocirle.

Căci existau alte căi lipsite de „adevăr". Evreii aveau în imediata lor vecinătate, apropiați de ei ca neam şi ca poziție geografică, păgâni din cel mai rău soi, păgâni a căror religie nu era defel marcată de frumosul sau (uneori) înțelepciunea pe care le putem găsi la greci. Acest context a făcut ca „frumusețea" sau „dulceața" Legii să fie mai evidente; nu în ultimul rând, fiindcă aceste tipuri de păgânism din jur au fost o ispită constantă pentru evrei şi poate că, în anumite privințe exterioare, nu se deosebeau de religia lor. Tentația era de a recurge la acele ritualuri cumplite în vremuri de teroare – când, de pildă, se profila amenințarea asiriană. Noi, care, nu foarte demult, ne aşteptam zilnic la agresiuni din partea unor inamici care, precum asirienii, dovedeau pricepere şi consecvență în cruzimea lor sistematică,[1] ştim ce sentimente trebuie să-i fi încercat. Fiindcă Domnul părea surd, erau tentați să facă o încercare cu acele zeități cumplite, care cereau mult mai mult şi care poate ar fi dat mai mult în schimb. Dar când un evreu, într-un ceas mai fericit, ori un evreu mai bun, în chiar ceasul acela, privea la cultul respectiv – când se gândea la prostituția sacră, sodomia sacră şi copilaşii aruncați în foc pentru Moloh –, „Legea" sa, când revenea la ea, trebuie să fi luminat cu o strălucire extraordinară. Mai dulce decât

1. *Meditațiile la Psalmi* au fost scrise la nici două decenii după atacurile aeriene ale Armatei germane asupra Marii Britanii, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (*n.t.*).

mierea; sau, dacă această metaforă nu ni se potriveşte nouă, celor care nu avem o apetenţă deosebită pentru dulce, cum aveau toate popoarele din Antichitate (în parte, fiindcă avem zahăr din belşug), să spunem ca apa de munte, ca aerul proaspăt după ieşirea dintr-o temniţă, ca starea de trezie după un coşmar. Dar, iarăşi, cea mai bună imagine se găseşte tot într-un psalm, al nouăsprezecelea.[1]

Consider că acesta este cel mai măreţ poem din toată Psaltirea şi una dintre cele mai mari creaţii ale lumii. Cei mai mulţi cititori îşi amintesc structura; şase versete despre Natură, cinci despre Lege şi patru care conţin o rugăciune personală. Cuvintele propriu-zise nu creează nici o legătură logică între prima şi a doua mişcare. Din acest motiv, tehnica lui seamănă cu cea întâlnită în cele mai multe poezii moderne. Un poet modern ar trece la fel de brusc de la o temă la alta, lăsându-te pe tine să afli singur legătura dintre ele. Dar el probabil ar face asta în mod deliberat; ar putea avea, dar a ales s-o ascundă, o legătură cât se poate de limpede şi de conştientă în mintea sa, legătură pe care ar putea s-o înfăţişeze logic în proză, dacă ar dori. Mă îndoiesc că poetul din vechime gândea la fel. Cred că a simţit, fără efort şi fără să reflecteze la ea, o legătură atât de strânsă, de fapt (în imaginaţia sa) o asemenea suprapunere între prima temă şi cea de a doua, încât a trecut de la una la alta fără să-şi dea seama de această tranziţie. Mai întâi, meditează la cer; cum, zi de zi, spectacolul pe care-l vedem acolo ne arată splendoarea Creatorului. Apoi, se gândeşte la soare, la nupţiala bucurie a răsăritului său, la viteza de neînchipuit a călătoriei sale zilnice de la est la vest. În final, la căldura sa; desigur, nu la felurile

1. Vezi Apendicele I, pp. 153–154.

moderate de căldură din zona noastră climatică, ci la orbitoarele sale raze lipsite de nori, ce bat tiranic dealurile, scrutând fiecare crăpătură. Expresia-cheie de care depinde întregul poem este „nimic nu se ascunde de căldura lui". Soarele pătrunde peste tot, cu fierbințeala sa puternică şi curată. Apoi, în v. 7, poetul vorbeşte despre altceva, care lui nu i se pare diferit, deoarece seamănă atât de mult cu lumina soarelui care pătrunde şi cercetează totul. Legea este „fără prihană", Legea dă lumină, este curată şi eternă, este „dulce". Nimeni nu poate spune lucrurile mai bine şi nimic nu ne poate introduce mai bine în sentimentul ebraic antic cu privire la Lege; luminoasă, severă, purificatoare, încântătoare. Aproape că nici nu mai e cazul să adăugăm că acest poet este complet lipsit de îndreptățire de sine, iar ultima secțiune face referire la „cusururile sale secrete". După cum a simțit soarele, probabil în deşert, căutându-l în fiecare crăpătură umbroasă în care a încercat să se ascundă, tot astfel simte Legea cercetând toate ascunzişurile sufletului său.

În măsura în care această idee despre frumusețea, dulceața şi caracterul prețios al Legii a izvorât din contrastul cu religiile păgâne înconjurătoare, vom avea curând prilejul de a o redescoperi. Creştinii trăiesc tot mai mult pe o insulă spirituală; noi moduri de viață, rivale, o înconjoară din toate direcțiile, iar valurile lor ajung tot mai sus pe țărm de fiecare dată. Nici unul dintre aceste noi moduri nu este încă atât de imund sau crud pe cât era o anumită formă de păgânism semitic. Dar multe dintre ele ignoră toate drepturile individuale şi sunt deja destul de crude. Unele atribuie moralității un nou înțeles, pe care nu-l putem accepta, unele neagă posibilitatea ei. Probabil vom învăța cu toții, destul de brusc, să prețuim

aerul curat şi „dulcele caracter rezonabil“ al eticii creştine pe care, într-o epocă mai creştină, l-am fi socotit de la sine înţeles. Dar, desigur, dacă procedăm astfel vom fi expuşi pericolului infatuării. Am putea ajunge să-I „mulţumim lui Dumnezeu că nu suntem ca alţi oameni“.[1] Aceasta introduce marea dificultate pe care Psalmii au stârnit-o în mintea mea.

1. *Cf.* Luca 18:11 (*n.t.*).

7
Atitudinea „de a închide ochii“

Un cititor atent al Psalmilor va fi remarcat că aceştia ne vorbesc cu asprime nu doar în legătură cu răul făcut de noi înşine, ci şi cu privire la altceva. În Psalmul 26:4, omul bun nu doar că nu este caracterizat de înşelăciune, dar nici nu a „locuit“ – adică n-a fost în relaţii apropiate – cu cei „înşelători“. Îi „urăşte“ (v. 5). Iar în 31:7, îi „urăşte“ pe idolatri. În 50:18, Dumnezeu îl învinovăţeşte pe un om nu fiindcă e hoţ, ci fiindcă „este de partea lui“[1] (în traducerea Dr. Moffatt, *you are a friend to any thief you see* – „eşti prieten cu orice hoţ care îţi iese în cale“). În 141:4–6, unde traducerea noastră e parţial eronată, sensul general iese totuşi la iveală şi exprimă aceeaşi atitudine. Pe o notă aproape comică, autorul Psalmului 139 întreabă: „Să nu urăsc eu, Doamne, pe cei ce Te urăsc?… Da, îi urăsc ca pe vrăjmaşii *mei*!“ (vv. 21–22).

Evident, toate acestea – asumarea sarcinii de a-i urî pe cei pe care-i socoteşti vrăjmaşi ai lui Dumnezeu, evitarea anturajului celor pe care-i consideri ticăloşi, judecarea vecinilor, considerarea ta drept „prea bun“ pentru unii dintre ei (nu în mod snob, care este un păcat trivial prin comparaţie, ci în înţelesul cel mai profund al cuvintelor „prea bun“) – constituie un joc extrem de periculos,

---

1. Galaction (*n.t.*).

aproape fatal. Astfel de atitudini duc direct la „fariseism“, în sensul pe care l-a primit acest cuvânt în învăţătura Domnului. Duc nu doar la ticăloşie, ci la absurditatea celor care, mai târziu, au ajuns să fie numiţi „moralişti habotnici“. Plec de la această premisă şi cred că şi în Psalmi acest rău a început de-acum să-şi facă simţită prezenţa. Dar nu trebuie să fim fariseici nici măcar faţă de farisei. E o nesăbuinţă să citeşti astfel de pasaje fără să-ţi dai bine seama că ele conţin o problemă reală. Şi nu sunt defel sigur cu privire la soluţie.

Auzim spunându-se, în numeroase rânduri, că editorul unui anume ziar este un nemernic, că politicianul cutare este un mincinos, că demnitarul cutare este un personaj tiranic, un veleitar mărunt şi chiar necinstit, că un anume ins îşi tratează soţia în mod groaznic, că o celebritate (star de cinema, autor sau mai ştiu eu ce) duce o viaţă vicioasă şi deşănţată. Şi regula generală în societatea modernă este că nimeni nu refuză să facă cunoştinţă cu oricare dintre aceşti oameni şi să se comporte faţă de ei în modul cel mai prietenos şi mai cordial. Ba încă oamenii fac şi eforturi să-i cunoască. Nici măcar nu vor înceta să cumpere afurisitul de ziar, plătind astfel proprietarului pentru minciuni, pentru intruziuni detestabile în viaţa particulară şi în tragediile personale, pentru blasfemii şi pornografie, lucruri pe care pretind că le condamnă.

Spuneam că există o problemă aici, dar, de fapt, sunt două. Una e socială şi cvasipolitică. S-ar putea pune întrebarea dacă acea stare a societăţii în care nemernicia nu suferă nici o pedeapsă socială e una sănătoasă; dacă n-am fi o ţară mai fericită în cazul în care anumiţi oameni importanţi ar fi socotiţi paria, cum era călăul pe vremuri – ostracizat în cluburi, evitat de cunoştinţe şi pasibil să

primească o cravaşă sau o palmă peste obraz dacă ar fi avut cutezanţa de a se adresa unei femei respectabile. Ajungem la întrebarea mai amplă: nu cumva marele rău al vieţii noastre civile este faptul că nu pare să existe o cale de mijloc între supunerea însoţită de resemnare şi revoluţia în toată regula? Răzmeriţele publice au pierit, cele moderate. S-ar putea crede că, dacă ferestrele diferitelor ministere şi ziare ar fi sparte mai des, dacă anumiţi oameni ar fi puşi mai des sub pompe şi împroşcaţi (cu duhul blândeţii, folosind noroi, nu cu pietre) pe străzi, ne-am regăsi într-o situaţie mai bună. Nu este de dorit ca unui om să i se îngăduie simultan plăcerile tiranului sau ale brigandului şi, deopotrivă, cele ale unui om liber, care trăieşte onest între egalii săi. La această problemă, nu am un răspuns. Pericolele unei schimbări în direcţia pe care am schiţat-o sunt foarte mari; la fel, şi relele cumsecădeniei noastre actuale.

Mă preocupă aici doar problema care apare în vieţile noastre individuale şi particulare. Cum ar trebui să ne comportăm în prezenţa unor oameni foarte răi? Voi restrânge discuţia, înlocuindu-i pe „oamenii foarte răi" cu „oamenii foarte răi care sunt puternici, prosperi şi impenitenţi". Dacă sunt ostracizaţi, săraci şi mizerabili, oameni a căror ticăloşie în mod cert „n-a rentat", atunci fiecare creştin cunoaşte răspunsul. Exemplul nostru e Hristos în discuţia cu femeia samariteancă la fântână, Hristos şi femeia prinsă în adulter, Hristos stând la masă cu vameşii. Prin asta, vreau să spun că smerenia Lui, dragostea Lui, completa Lui indiferenţă faţă de discreditarea socială şi comentariile calomnioase pe care şi le-ar putea atrage sunt exemple pentru noi; nu, Doamne fereşte, că vreunul dintre noi, fără să fi fost împuternicit în mod

special pentru asta prin preoţie, vârstă, o relaţie îndelungată sau cererea intensă a păcătoşilor înşişi, ar putea – fără a părea obraznic sau arogant – să-şi asume cel mai mic semn al autorităţii Sale pentru a mustra şi ierta. (Trebuie să fim foarte atenţi ca nu cumva dorinţa de a lua pe cineva de sus şi zelul de a ne băga nasul unde nu ne fierbe oala să treacă drept vocaţie de a-i ajuta pe cei „căzuţi“, sau să ajungă să estompeze înţelegerea că suntem căzuţi – probabil în ochii lui Dumnezeu mult mai mult – noi înşine.) Dar desigur, vor fi fost şi alţii care s-au întovărăşit deopotrivă cu „vameşii şi păcătoşii“, ale căror motive au fost foarte diferite de cele ale Domnului nostru.

Vameşii se situau pe treapta cea mai de jos a „guvernului de la Vichy“, cum i-am spune noi mişcării colaboraţioniste din Palestina; erau oamenii care-i despuiau pe conaţionalii lor, ca să facă rost de bani pentru puterea de ocupaţie, în schimbul unui procentaj gras din pradă. În consecinţă, erau cu toţii, asemenea călăului, în afara cercului de relaţii sociale decente. Unii se descurcaseră însă bine financiar şi, fără îndoială, mulţi dintre ei s-au bucurat, până la un punct, de protecţia şi favorurile dispreţuitoare ale puterii romane. Putem presupune că unii oameni îi frecventau din motive cu totul reprobabile – pentru a obţine „câte ceva“, pentru a fi în relaţii bune cu astfel de vecini periculoşi. În afară de Domnul nostru, vor fi fost, printre oaspeţi, linguşitori şi indivizi interesaţi să fie de partea celui mai tare; oameni asemenea unui tânăr pe care l-am cunoscut cândva.

Fusese socialist „pe linie“, la Oxford. Totul trebuie să fie condus de stat; iniţiativa privată şi profesiunile independente erau, pentru el, răul cel mare. Apoi, a plecat şi a ajuns director de şcoală. După vreo zece ani, a venit să

mă vadă. Mi-a spus că vederile sale politice se schimbaseră complet. Nici că v-a fost dat vreodată să auziți o retractare mai deplină. Acum, vedea că intervenția statului e fatală. Ceea ce l-a transformat a fost experiența pe care a avut-o ca director de școală în relația cu ministerul educației – o ceată de ageamii sforari înarmați cu capacitatea insuportabilă de a pisălogi, de a pune piedici și de a întrerupe munca profesorilor adevărați, folositori, care cunoșteau materiile pe care le predau, care-i cunoșteau pe băieți, pe părinți și toate împrejurările concrete ale muncii lor. Pentru tâlcul povestirii, este irelevant dacă sunteți de-acord cu vederile lui despre minister; important este că avea această concepție. Căci scopul real al relatării și al vizitei sale, când l-a dezvăluit, aproape că mi-a tăiat răsuflarea. Deși nutrea asemenea gânduri, venise să vadă dacă am influența necesară pentru a-l ajuta să obțină o slujbă la ministerul educației.

Iată tipul perfect de om care se dă cu cel mai tare. După decizia „asta-i tiranie revoltătoare", urmează numaidecât întrebarea: „Cum pot ieși cât mai iute din rândul victimelor pentru a deveni unul dintre tirani?" Dacă aș fi fost în stare să-l recomand pe tânărul respectiv cuiva din minister, cred că putem fi siguri că felul său de a se purta cu mult hulitul „sforar" ar fi devenit afabil și extrem de prietenos. Astfel, cineva care ar fi auzit invectivele sale anterioare împotriva „sforăriei", iar apoi ar fi fost martor la comportamentul său față de „sforar", ar fi putut trage concluzia (căci dragostea „crede totul") că acest tânăr este plin de cel mai pur spirit creștin și că-l iubește pe cel pe care-l socotește păcătos, urând ceea ce socotește a fi păcatul său.

Desigur, în exemplul de mai sus avem a face cu un oportunism atât de cras și de nerușinat, încât pare o farsă.

Nu mulţi dintre noi ajung să se facă vinovaţi de aşa ceva. Dar există forme mai subtile, mai sociale sau intelectuale de oportunism care ar putea să ne amăgească. Din curiozitate sau din vanitate, mulţi oameni nutresc dorinţa intensă de a întâlni oameni celebri sau „importanţi", inclusiv dintre cei pe care îi dezaprobă. Au astfel motive de a vorbi sau chiar (oricine poate produce o carte de amintiri) de a scrie. Ai impresia că ţi se conferă mai multă distincţie dacă o personalitate, fie ea şi odioasă, te recunoaşte pe stradă. Când eşti animat de asemenea resorturi, este mai bine să-l cunoşti foarte bine, să fii într-o relaţie apropiată. Ar fi minunat dacă ţi-ar striga „Salut, Bill!" în timp ce te plimbi pe un bulevard central cu un văr de la ţară, uşor de impresionat. Nu ştiu dacă dorinţa în sine este un cusur foarte serios. Dar sunt înclinat să cred că un creştin ar fi înţelept dacă ar evita, acolo unde poate face aceasta în mod decent, orice întâlnire cu oameni care sunt agresivi, lascivi, cruzi, necinstiţi, resentimentari etc.

Nu fiindcă suntem „prea buni" pentru ei. Într-un sens, fiindcă nu suntem suficient de buni. Nu suntem suficient de buni pentru a rezista tuturor tentaţiilor, nici suficient de inteligenţi pentru a face faţă tuturor problemelor pe care le produce o seară petrecută într-o astfel de societate. Tentaţia este de a gira, de a fi complice; prin cuvintele, privirile şi râsul nostru, de a „consimţi". Tentaţia nu este nicicând mai mare decât acum, când tuturor (şi pe bună dreptate) ne este atât de teamă de înfumurare sau mulţumire de sine. Şi, desigur, chiar dacă nu căutăm compania unor astfel de oameni, vom fi permanent în preajma lor, indiferent dacă vrem sau nu. Aceasta este dificultatea reală şi inevitabilă.

Vom auzi ticăloşii povestite pentru amuzament; nu poveşti pur şi simplu licenţioase (pentru mine, mult mai serioase şi mai puţin remarcate), ci poveşti pe care cel care le deapănă nu le-ar putea relata decât trădând încrederea cuiva. Vom auzi defăimarea infamă a unor oameni absenţi, adesea sub pretextul milei sau al umorului. Lucrurile pe care le considerăm sacre vor fi batjocorite. Cruzimea va fi promovată în mod şiret, sub motiv că singurul ei antonim e „sentimentalismul". Înseşi premisele unei vieţi reuşite – cauzele dezinteresate, eroismul, iertarea autentică – vor fi nu tăgăduite în mod explicit (căci atunci chestiunea ar putea fi discutată), ci socotite fantasme, nerozii, poveşti de adormit copiii.

Ce-i de făcut? Căci, pe de o parte, există în mod cert o măsură de participare tacită la o astfel de discuţie, participare foarte reprobabilă. Dăm forţă mâinilor vrăjmaşului. Îl încurajăm să creadă că – de îndată ce-i determini să lase garda jos, în jurul unei mese – „creştinii ăia" gândesc şi simt cu adevărat exact ca el. În mod implicit, Îl tăgăduim pe Stăpân; ne purtăm ca şi când „nu-L cunoaştem pe acest Om".[1] Ar trebui oare, pe de altă parte, să arătăm, asemenea reginei Victoria, că „asta nu ne-a amuzat"?* Trebuie oare să fim puşi pe harţă, să întrerupem firul conversaţiei în fiecare clipă cu remarci de tipul „Nu sunt de-acord, nu sunt de-acord"? Sau să ne ridicăm şi să plecăm? Dar prin astfel de atitudini, s-ar putea să confirmăm câteva dintre cele mai rele suspiciuni ale lor cu privire la „creştinii ăia". Am fi exact

---

1. *Cf.* Matei 26:27 (*n.t.*).

* Citat atribuit reginei Victoria (Caroline Hollande, *Notebooks of a Spinster Lady*, 1919) (*n.ed.*).

ceea ce spuseseră ei că suntem: tipul de înfumuraţi lipsiţi de maniere.

Tăcerea este un refugiu bun. Oamenii n-o vor observa nici pe departe atât de uşor pe cât suntem tentaţi să credem. Şi (chiar mai bine) puţini dintre noi o agreează; prin comparaţie, am fi mai în pericol să agreăm metode mai energice. Dezacordul, cred, poate fi exprimat uneori fără aparenţa de înfumurare, dacă este expus cu argumente, nu dictatorial; susţinerea va veni adesea de la un membru al petrecerii de la care nu te-ai fi aşteptat, sau de la mai multe persoane, până când descoperim că cei care nu-şi exprimaseră dezacordul alcătuiau, de fapt, majoritatea. Ar putea urma o discuţie de interes real. Desigur, partea care are dreptate ar putea ieşi înfrântă. Asta contează mai puţin decât credeam altădată. Tocmai omul care te-a învins în dezbatere va descoperi, după mulţi ani, că a fost influenţat de ceea ce ai spus.

Urmează totuşi o treaptă a răului împotriva căreia va trebui formulat un protest, indiferent cât de mică e şansa reuşitei. Există vesele consensuri cu cinismul sau brutalitatea, faţă de care trebuie să ne manifestăm dezacordul fără nici o ambiguitate. Dacă nu putem face asta fără a părea înfumuraţi, atunci să părem înfumuraţi.

Căci ceea ce contează cu adevărat nu e să părem, ci să fim înfumuraţi. Dacă ne displace suficient de mult ideea de a protesta, dacă suntem puternic ispitiţi să nu replicăm, e puţin probabil să fim înfumuraţi în realitate. Cei cărora în mod cert le place „să mărturisească“, după cum se spune, sunt într-o poziţie diferită, mai periculoasă. Cât despre a părea, ei bine, deşi e foarte urât să fii înfumurat, există medii sociale atât de toxice, încât în ele este aproape alarmant să nu ţi se fi spus niciodată că eşti înfumurat.

În acelaşi fel, deşi pedanteria e o stupiditate, iar snobismul un viciu, există cercuri în care doar un om indiferent faţă de tot ce înseamnă acurateţe va scăpa fără să fie numit pedant, şi altele în care obiceiurile sunt atât de vulgare, ţipătoare şi lipsite de ruşine, încât un om (indiferent de poziţia sa socială) de un firesc bun-gust va fi socotit snob.

Ceea ce face contactul cu oamenii ticăloşi atât de dificil este că gestionarea cu succes a situaţiei cere nu doar bune intenţii, ci şi smerenie şi curaj puse de la noi; s-ar putea să fie nevoie de înzestrări de natură socială şi chiar intelectuală pe care Dumnezeu nu ni le-a dat. Prin urmare, nu este îndreptăţire de sine, ci pur şi simplu înţelepciune să le evităm, când ne stă în putinţă. Psalmiştii nu greşeau defel când spuneau că omul de bine evită „scaunul celor batjocoritori" şi se teme de însoţirea cu cei nelegiuiţi, ca nu cumva să se înfrupte (putem oare adăuga: „să ia pe altul în râs", „să privească admirativ", „să aprobe", „să absolve"?) din bunătăţile lor. Ca de obicei în atitudinea lor, cu toate pericolele prezente, există un miez de mult bun-simţ. „Nu ne duce pe noi în ispită" înseamnă adesea, între altele: „Ia de la mine invitaţiile seducătoare, relaţiile foarte interesante, participarea la scăpărătoarele mişcări ale vremii noastre pe care atât de adesea, cu atâtea riscuri, mi le doresc."

Strâns legate de aceste avertismente împotriva a ceea ce am numit atitudinea „de a închide ochii" sunt protestele Psaltirii[1] faţă de alte păcate ale vorbirii. Când am început s-o citesc, cred că acestea m-au cam luat prin

1. Unele dintre acestea implică probabil idei arhaice şi chiar magice privitoare la puterea intrinsecă a cuvintelor înseşi, potrivit cărora toate binecuvântările şi blestemele ar fi eficiente.

surprindere; mă aşteptasem cumva ca, într-o epocă mai primitivă şi mai violentă, când răul era comis în mare parte cu pumnalul, bâta sau torţa, să fi existat mai puţin rău cauzat de vorbe. În realitate însă, arareori menţionează psalmiştii vreun tip de rău mai frecvent decât acesta, de care au parte chiar şi cele mai civilizate societăţi. „Gâtlejul le este un mormânt deschis şi pe limbă au vorbe linguşitoare“ (Ps. 5:9), „sub limbă are răutate şi fărădelege“ – sau, cum traduce Dr. Moffatt, *perjury*, „sperjur“ – (Ps. 10:7), „buze linguşitoare“ (Ps. 12:3), „buze mincinoase“ (Ps. 31:20), „cuvinte mincinoase şi înşelătoare“ (Ps. 36:3), „şoapte“ ale unor oameni răi (Ps. 41:7), minciuni pline de cruzime care „taie ca briciul“ (Ps. 52:3), „cuvinte mai alunecoase decât untdelemnul“ şi care rănesc ca nişte săbii (Ps. 55:21), batjocuri nemiloase (Ps. 102:8). Un rău pe care-l întâlnim peste tot în Psaltire. Aproape că auzi continua şuşoteală, flecăreală, minciună, gâlceavă, linguşire şi cum se răspândesc zvonurile. În această privinţă, nu e nevoie de nici o reactualizare istorică; suntem în lumea pe care o cunoaştem. Putem chiar să identificăm în acel cor de cuvinte nedesluşite şi vorbe dulci voci care ne sunt cunoscute. Una dintre ele s-ar putea să fie prea familiară ca s-o putem recunoaşte.

8
Natura

Doi factori determină raportarea Psalmiştilor la natură. Pe cel dintâi îl au în comun cu vasta majoritate a scriitorilor antici; al doilea era, în vremea lor, dacă nu cu totul unic, extrem de rar.

1. Psalmiştii aparţin unui popor alcătuit preponderent din ţărani. Pentru noi, până şi numele de „evreu“ e asociat cu finanţe, negustorie, creditare şi altele asemenea. Acestea însă datează din Evul Mediu, când evreilor nu li se permitea să deţină pământ şi erau forţaţi să aibă alte ocupaţii decât cele agricole. Oricare ar fi trăsăturile căpătate de evreii moderni după veacuri de asemenea îndeletniciri, ele nu puteau fi cele ale strămoşilor lor din vechime. Aceia erau ţărani sau agricultori. Când însuşi un rege râvneşte o părticică din averea vecinului său, părticica este o vie;[1] seamănă mai degrabă cu un mare proprietar hain decât cu un rege hain. Toată lumea era strâns legată de pământ; toţi erau foarte conştienţi de dependenţa noastră de pământ şi de vreme. Aşa a fost, până într-o epocă târzie, fiecare grec şi roman. Astfel, o parte a ceea ce ar trebui numit azi „preţuire a Naturii“ nu putea exista pe atunci – tot ce înseamnă plăcere la ţară, ca opoziţie cu oraşul. Unde oraşele sunt puţine şi foarte mici şi unde mai toată lumea

1. 1 Regi 21:1–16 (*n.t.*).

e legată de pământ, oamenii nu-şi dau seama că există un mediu special numit „la ţară". Din acest motiv, un anumit tip de „poezie despre natură" n-a existat în lumea antică până când n-au apărut oraşe întinse precum Alexandria; iar, după căderea civilizaţiei antice, n-a mai existat până în secolul al XVIII-lea. În alte perioade, ceea ce numim noi „la ţară" e pur şi simplu lumea, ceea ce este apa pentru peşti. Totuşi, admiraţia faţă de Natură poate exista; o desfătare deopotrivă utilitară şi poetică. Lui Homer îi poate plăcea un peisaj, dar prin peisaj frumos el înţelege un peisaj util – pământ bun şi consistent, apă proaspătă din belşug, păşune care îngraşă vacile şi lemn bun. Făcând parte dintr-un neam de navigatori, el adaugă – ceea ce un evreu n-ar spune – un port bun. Psalmiştii, care scriu poezie lirică, nu literatură eroică în versuri, ne prezintă, în mod firesc, puţine peisaje. Ceea ce ne oferă însă, cu mult mai multă voluptate şi încântare decât tot ce am văzut în greceşte, e senzaţia însăşi a stării vremii – vremea văzută cu ochii ţăranului autentic, trăită cu încântarea pe care probabil o resimte o plantă. „Tu cercetezi pământul... îi uzi brazdele... îi sfărâmi bulgării, îi moi cu ploaia... dealurile sunt încinse cu veselie... văile se acoperă cu lanuri de grâu, toate strigă de bucurie şi cântă" (Ps. 65:9–14). În 104:16 (tradus mai bine în versiunea Dr. Moffatt decât în *Cartea de rugăciuni*) „copacii cei mari se satură de apă".

2. Evreii, cum bine ştim, credeau într-un singur Dumnezeu, făcătorul cerului şi al pământului. Natura şi Dumnezeu erau realităţi distincte; Unul o crease pe cealaltă; Unul domnea, şi cealaltă asculta. Cum spuneam, cu toţii ştim asta. Dar, din varii motive, semnificaţia reală a acestui

fapt poate să scape cu uşurinţă unui cititor modern, dacă studiile sale nu l-au condus în anumite direcţii.

Din capul locului, această idee este, pentru noi, o platitudine. O considerăm de la sine înţeleasă. Îmi închipui, într-adevăr, că mulţi oameni pornesc de la premisa că o doctrină clară despre creaţie slujeşte drept temei tuturor religiilor: că, în păgânism, zeii, sau unul dintre zei, au creat lumea; şi că religiile încep, de obicei, prin a răspunde la întrebarea: „Cine a făcut lumea?“ În realitate, creaţia, în orice sens fără echivoc, pare să fie o doctrină surprinzător de rară; iar, când legendele care vorbesc despre ea apar în păgânism, ele sunt adesea, religios, neimportante, în nici un caz centrale pentru religiile în care le găsim. Sunt la margine, acolo unde religia se pierde gradual în ceea ce era probabil simţit, chiar şi în acea vreme, drept, mai degrabă, de domeniul basmului. Într-o povestire egipteană, un zeu numit Atum a ieşit din apă şi, fiind probabil hermafrodit, a zămislit şi a născut următorii doi zei; după aceea, lucrurile şi-au urmat cursul. Într-o altă povestire, întregul sobor al zeilor a urcat din Nun (Genune). Potrivit unui mit babilonian, înainte de crearea cerului şi a pământului, o fiinţă pe nume Apsu i-a zămislit, iar o fiinţă pe nume Tiamat i-a născut pe Lahmu şi Lahamu, care, la rândul lor, i-au născut pe Anşar şi Kişar. Ni se spune în mod expres că această pereche era mai mare decât părinţii lor, de aceea putem vorbi mai degrabă de un mit al evoluţiei decât de unul al creaţiei. Mitul scandinav începe cu gheaţă şi foc, cu miazănoapte şi miazăzi, iar, în mijlocul tuturor acestor lucruri, capătă, într-un fel, viaţă un uriaş care naşte (pe la subsuoară) un fiu şi o fiică. Mitologia greacă începe cu ideea preexistenţei cerului şi a pământului.

Nu pomenesc aceste mituri ca să mă amuz facil în privinţa caracterului lor rudimentar. Rudimentar este întregul nostru limbaj despre aceste lucruri – al teologului şi al copilului deopotrivă. Ideea esenţială este că miturile, în chiar termenii lor, nu ajung la ideea de Creaţie în sensul cunoscut de noi. Lucrurile „răsar de undeva“ sau „se formează în“ ceva. Dacă naraţiunile ar putea fi imaginate, pentru moment, ca adevărate, ele tot poveşti ar rămâne, despre evenimente foarte timpurii dintr-un proces de dezvoltare, o istorie – în plină desfăşurare – a lumii. La ridicarea cortinei, în aceste mituri există totdeauna unele „proprietăţi“ pe scenă, iar un fel de de reprezentare dramatică e în plină desfăşurare. Am putea spune că ele răspund la întrebarea: „Cum a început piesa?“ E însă o întrebare ambiguă. Celui care a sosit la zece minute după începerea piesei i s-ar putea răspunde, în mod corect, cu următoarele cuvinte: „Oh, mai întâi au intrat trei vrăjitoare, apoi a urmat o scenă cu un rege în vârstă şi un oştean rănit.“ Acesta e tipul de întrebare la care răspund miturile de fapt. Dar întrebarea diferită: „Cum a apărut piesa? Se scrie singură? Este creată de actori, pe măsură ce se desfăşoară? Sau există cineva – nu pe scenă, nici asemenea oamenilor de pe scenă –, cineva pe care nu-l vedem, care a inventat toate lucrurile, făcându-le să existe?“ – această întrebare este arareori pusă şi arareori primeşte răspuns.

Desigur, găsim la Platon o clară teologie a Creaţiei în sens iudeo-creştin; întregul univers – condiţiile de timp şi spaţiu în care există – sunt produse prin voinţa unui Dumnezeu desăvârşit, atemporal, necondiţionat, care este deasupra şi în afara lucrurilor create. Acesta e însă un salt uimitor (deşi nu s-a realizat fără ajutorul Lui, care este

Părintele luminilor), făcut de un geniu teologic copleşitor; nu este religia păgână obişnuită.

Acum, înţelegem cu toţii, desigur, însemnătatea strict şi evident religioasă a acestei particularităţi a gândirii iudaice. Dar consecinţele ei ultime, modalităţile în care schimbă întreaga imaginaţie şi gândire a unui om, s-ar putea să ne scape.

Afirmaţia că Dumnezeu a creat Natura – în vreme ce îi pune în relaţie pe Dumnezeu şi Natura, îi şi separă. Cel care creează şi cel care este creat trebuie să fie două, nu una. Astfel, doctrina Creaţiei într-un anumit sens goleşte natura de divinitate. Cât de greu s-a ajuns aici şi, mai mult, cât de dificil să se meargă mai departe – nu realizăm acum cu uşurinţă. Un pasaj din Iov (nu lipsit de propria sa poezie sălbatică) ar putea să ne vină în ajutor: „Dacă am privit soarele când strălucea, luna când înainta măreaţă, şi dacă mi s-a lăsat amăgită inima în taină, dacă le-am aruncat sărutări, ducându-mi mâna la gură: şi aceasta este tot o fărădelege" (31:26–28). Nu se pune aici problema de a chema în ajutor, la ananghie, nişte zeităţi diavoleşti. Vorbitorul se referă evident la un impuls cu totul spontan, un lucru pe care te trezeşti că l-ai făcut aproape fără să-ţi dai seama. Să te închini soarelui sau lunii ar fi, în aparenţă, cât se poate de firesc; şi, în aparenţă, cât se poate de inofensiv. Probabil, în anumite vremuri şi locuri, fusese într-adevăr inofensiv. M-aş bucura să cred că gestul de cinstire a lunii era acceptat uneori de Făcătorul ei; în acele vremuri de neştiinţă, pe care Dumnezeu „le-a trecut cu vederea" (Fapte 17:30). Autorul Cărţii lui Iov însă nu suferea de acea ignoranţă. Dacă ar fi aruncat sărutări către lună, ar fi comis un act arbitrar.

Impulsul respectiv era o tentaţie; una pe care nici un european n-a mai resimţit-o în ultima mie de ani.

Într-o altă accepţie însă, aceeaşi doctrină care goleşte Natura de divinitatea ei o face semn, simbol, manifestare a Divinului. Trebuie să pomenesc iarăşi două pasaje citate într-un capitol anterior. Unul este cel din Psalmul 19, unde soarele pătrunzător şi curăţitor devine o imagine a Legii pătrunzătoare şi curăţitoare. Altul provine din Psalmul 36: „Bunătatea Ta, Doamne, ajunge până la ceruri, şi credincioşia Ta până la nori. Dreptatea Ta este ca munţii cei tari, judecăţile Tale sunt ca Adâncul cel mare (vv. 5–6). Negreşit, tocmai pentru că obiectele naturale nu mai sunt considerate divine în ele înseşi, ele pot deveni acum simboluri minunate ale Divinităţii. Nu are nici o noimă să compari zeul-soare cu Soarele sau pe Neptun cu adâncul cel mare; dar are sens să compari Legea cu Soarele sau să spui că judecăţile lui Dumnezeu sunt abis şi taină ca marea.

Negreşit însă, doctrina Creaţiei lasă natura plină de manifestări care arată prezenţa lui Dumnezeu şi de energii create care-L slujesc. Lumina este veşmântul Său, lucrul prin care Îl vedem în parte pe Dumnezeu (Ps. 104:2), tunetul poate fi vocea Lui (Ps. 29:3–5). El locuieşte într-un nor întunecat (Ps. 18:11), erupţia unui vulcan se produce la atingerea Lui (Ps. 104:32). Lumea este plină de mesageri şi de cei care împlinesc slujbe. El face din suflările de vânt vestitori şi din flăcări focului slujitori (Ps. 104:4), încalecă pe heruvimi (Ps. 18:10), porunceşte oştirii de îngeri.

Într-o anumită privinţă, toate acestea sunt, în mod clar, foarte apropiate de păgânism. Thor şi Zeus vorbeau şi ei cu glas de tunet; Hermes sau Iris era mesagerii zeilor.

Diferenţa însă dintre a auzi în tunet vocea lui Dumnezeu sau vocea unui zeu, deşi subtilă, e fundamentală. Aşa cum am văzut, chiar şi în miturile creaţiei, zeii au un început. Cei mai mulţi dintre ei au taţi şi mame; le cunoaştem adesea locul naşterii. Nu se pune problema existenţei prin sine sau a eternităţii. Fiinţarea le este impusă, aşa cum ne este şi nouă, de cauze anterioare. Sunt, asemenea nouă, creaturi sau produse; deşi sunt mai norocoşi decât noi, fiindcă sunt mai puternici, mai frumoşi şi nesupuşi morţii. Sunt, ca şi noi, actori într-o dramă cosmică, nu autorii ei. Platon a înţeles pe deplin acest aspect. Dumnezeul său îi creează pe zei şi-i fereşte de moarte prin puterea Sa; ei nu au nemurire înnăscută. Cu alte cuvinte, diferenţa dintre a crede în Dumnezeu şi a crede într-o pluralitate de zei nu este una de aritmetică. După cum spunea cineva, termenul „zei“ nu reprezintă cu adevărat pluralul lui „Dumnezeu“; Dumnezeu nu are plural. Astfel, când auzi într-un tunet vocea unui zeu, te opreşti brusc, căci vocea unui zeu nu este cu adevărat o voce de dincolo de lume, dinspre increat. Lipsindu-l pe zeu de voce – sau închipuindu-ţi-l pe zeu ca înger, slujitor al Celuilalt –, faci un pas mai departe. Tunetul devine nu mai puţin – ci şi mai – divin. Golind Natura de divinitate – sau, să zicem, de divinităţi –, o putem umple cu Dumnezeire, căci ea este acum purtătoarea de mesaje. Într-un anumit sens, închinarea la Natură o reduce la tăcere – ca şi când un copil, sau un sălbatic, ar fi atât de impresionat de uniforma poştaşului, încât ar uita să mai ia scrisorile.

Un alt rezultat al credinţei în Creaţie e să vezi Natura nu ca simplu dat, ci ca realizare. Unii dintre psalmişti sunt încântaţi de simpla ei temeinicie şi permanenţă.

Dumnezeu a dat lucrărilor Sale propriul său caracter de *emeth*, „adevăr"; ele sunt fără cusur, credincioase, de nădejde, deloc nesigure ori ireale. „Toate lucrările Lui se împlinesc cu *credincioşie* – El zice şi se face; porunceşte, şi ce porunceşte ia fiinţă" (Ps. 33:4, 9). Prin tăria Sa (versiunea Dr. Moffatt), *the mountains are made firm and strongly fixed* – „munţii sunt zidiţi de neclintit şi trainic statornici" (Ps. 65:6). Dumnezeu a aşezat temeliile pământului cu o grijă desăvârşită (Ps. 104:5). El a statornicit totul în veci de veci, aşezând hotare care fixează mersul fiecărui lucru (Ps. 148:6). Remarcaţi cum în Psalmul 136 poetul trece de la crearea Naturii de către Dumnezeu la scoaterea lui Israel din Egipt: ambele sunt opere la fel de mari, victorii la fel de mărețe.

Dar cel mai surprinzător rezultat dintre toate abia urmează să fie pomenit. Am spus că evreii, aproape ca toţi cei din Antichitate, erau agricultori, raportându-se la Natură cu interesul grădinarului şi al fermierului, preocupaţi de ploaie, de verdeţuri „pentru nevoile omului", de vinul care-l veseleşte pe om şi de uleiul de măslin care-i împodobeşte chipul, făcându-l să pară, cum spune Homer undeva, precum o ceapă decojită[1] (Ps. 104:14–15). Îi vedem însă mergând mai departe de atât. Încântarea sau chiar recunoştinţa lor vizează lucruri care nu sunt de folos omului. În marele Psalm dedicat Naturii, din care tocmai am citat (104),[2] întâlnim nu doar vitele folositoare, vinul care veseleşte şi grâul hrănitor. Citim despre izvoare la care îşi potolesc setea asinii sălbatici (v. 11), chiparoşi în care îşi fac cuibul cocostârcii (v. 17), dealuri

1. *Cf. Odiseea* XIX, 232–234 (*n.t.*).
2. Vezi Apendicele I, pp. 159–160.

pentru capre sălbatice şi „iepuri“ (probabil marmote, v. 18), în final chiar şi despre lei (v. 21); şi chiar, cu o privire departe, către mare, unde nici un evreu nu se ducea de bună voie, despre balenele uriaşe care se hârjonesc, bucurându-se (v. 26).

Desigur, această apreciere, aproape simpatie, faţă de creaturi nefolositoare sau vătămătoare ori complet irelevante pentru om nu este „blândeţea faţă de animale“ din epoca modernă. Aceea este o virtute practicată cel mai uşor de cei care n-au fost niciodată nevoiţi ca, obosiţi şi flămânzi, pentru a-şi câştiga existenţa, să lucreze cu animalele şi care locuiesc într-o ţară din care toate fiarele sălbatice periculoase au fost exterminate.[1] Sentimentul evreiesc e însă intens, proaspăt şi imparţial. În povestirile scandinave, o creatură vătămătoare ca balaurul tinde să fie înţeleasă ca duşman nu doar al oamenilor, ci şi al zeilor. În povestirile clasice, mai neliniştitor, este de obicei trimis de un zeu pentru nimicirea oamenilor cărora acesta din urmă le poartă pică. Perspectiva clară şi obiectivă a psalmistului – care vede lei şi balene alături de oameni şi vite – este neobişnuită. Şi cred că la ea s-a ajuns în mod sigur prin ideea că Dumnezeu este Creator şi Atotţiitor. În Psalmul 104:21, aspectul privitor la lei este că ei, ca şi noi, „îşi cer hrana de la Dumnezeu“. Toate aceste

1. Doamne fereşte, totuşi, să se creadă cumva că o dispreţuiesc. Spun doar că nu este o virtute costisitoare pentru aceia dintre noi care au a face cu fiarele doar ca animale de companie. S-ar putea să merităm un şut în spate dacă n-o avem, dar nu trebuie să ne felicităm singuri dacă o avem. Cel care merită complimentele e păstorul sau căruţaşul care lucrează din greu şi care-şi păstrează blândeţea faţă de animale, nu noi.

creaturi, asemenea nouă, Îl „aşteaptă" pe Dumnezeu să le dea hrana la vreme (v. 27). Aceeaşi idee se întâlneşte şi în Psalmul 147:9; deşi corbul era o pasăre impură pentru evrei, Dumnezeu „dă hrană puilor de corb când croncănesc de foame" (GALACTION). Gândul care conferă un loc acestor creaturi în bucuria pe care o simte Psalmistul în faţa Naturii e cât se poate de evident. Ele sunt, ca şi noi, codependente de El; noi toţi, leii, berzele, corbii, balenele – trăim, cum spuneau strămoşii noştri, „sub ocrotirea lui Dumnezeu", şi pomenirea tuturor sporeşte lauda Lui.

O dovadă ciudată îmi întăreşte convingerea că există o astfel de legătură între acest tip de poezie despre natură şi doctrina creaţiei; şi este atât de interesantă în sine, încât cred că merită o digresiune. Am spus că păgânismul, în general, nu reuşeşte să obţină de la natură ceea ce au obţinut iudeii. Există un exemplu care dovedeşte contrariul: un poem păgân antic, care oferă o paralelă destul de apropiată de Psalmul 104. Când începem însă să-l studiem, descoperim că acest poem nu e deloc păgân, în sensul de „politeist". E adresat unui Dumnezeu monoteist şi salutat drept Creator al întregului pământ. Nu este, prin urmare, excepţie de la generalizarea pe care am făcut-o. Acolo unde literatura antică păgână a anticipat (într-o anumită măsură) poezia despre natură a evreilor, ea le-a anticipat (într-o anumită măsură) şi teologia. Iar aceasta, în opinia mea, este ceea ce ne-am fi aşteptat.

Poemul respectiv este un *Imn către Soare* egiptean, datând din secolul al XIV-lea î.Hr. Autorul său este acel faraon al cărui nume real a fost Amenhotep IV, dar care şi-a luat numele de Akhenaton. Mulţi dintre cititorii mei îi ştiu deja povestea. A fost un revoluţionar spiritual. S-a

rupt de politeismul părinților săi și aproape că a destrămat Egiptul în încercarea de a stabili prin forță cultul unui singur Dumnezeu. În ochii preoțimii oficiale, ale cărei proprietăți le-a transferat în serviciul noii religii, trebuie să fi părut un monstru; un soi de Henric VIII, pus pe spoliat mănăstiri. Natura monoteismului său pare să fi fost extrem de pură și de conceptuală. Nici măcar nu l-a identificat pe Dumnezeu cu Soarele, cum ar fi fost de așteptat de la un om al acelor vremuri. Discul vizibil era doar manifestarea Sa. Este un salt uimitor, mai uimitor în anumite privințe decât cel al lui Platon și, asemenea celui făcut de Platon, în contrast puternic cu păgânismul obișnuit. Din ceea ce știm, a fost un eșec total. Religia lui Akhenaton s-a stins odată cu el. În aparență, nu s-a ales nimic de ea.

Dacă nu cumva, cum e foarte posibil, iudaismul însuși a provenit parțial din ea. Putem presupune că unele idei derivate din sistemul lui Akhenaton au făcut parte din acea „Înțelepciune" egipteană în care a fost crescut Moise. Nu există nimic neliniștitor în această ipoteză. Tot ce era adevărat în religia lui Akhenaton a venit la el, într-o formă sau alta – așa cum vine orice adevăr la toți oamenii –, de la Dumnezeu. Nu există nici un motiv pentru care tradiții provenind de la Akhenaton să nu fi fost printre instrumentele folosite de Dumnezeu pentru a i se face cunoscut lui Moise. Nu avem însă nici o dovadă că asta s-a petrecut cu adevărat. Nu știm nici cât de potrivit ar fi fost akhenatonismul ca instrument în atingerea acestui scop. Dimensiunea sa interioară, spiritualitatea, calitatea vieții din care a izvorât și pe care a încurajat-o – ne scapă. Omul însuși încă mai are puterea, după treizeci și patru de veacuri, de a evoca cele mai violente și contradictorii

reacţii. Pentru unii cercetători moderni, el este „prima personalitate“ pe care o consemnează istoria; pentru alţii, este un om capricios, excentric, pe jumătate nebun, posibil cretin. Putem nutri speranţa că a fost acceptat şi binecuvântat de Dumnezeu; dar că religia sa, în orice caz pe plan istoric, n-a fost atât de ridicată în slăvi şi acceptată e foarte limpede. Poate că sămânţa a fost bună, dar a căzut pe un teren stâncos. Sau poate că, de fapt, n-a fost tocmai sămânţa potrivită. Desigur, pentru noi, modernii, un astfel de monoteism simplu, iluminat, rezonabil corespunde mai mult ideii de „sămânţă bună“ decât acele documente timpurii ale iudaismului în care Iahve pare ceva mai mult decât o simplă zeitate tribală. Poate că ne înşelăm. Poate că – dacă Omului îi e dat, în cele din urmă, să cunoască Temeiul imaterial, atemporal, transcendent al întregului univers nu ca pe o simplă abstracţie filozofică, ci ca pe Domnul, care, în ciuda acestei transcendenţe, „nu este departe de fiecare dintre noi“,[1] ca Fiinţă concretă (mult mai concretă decât noi) de care Omul se poate teme, pe care o poate iubi, căreia i se poate adresa, pe care o poate „recunoaşte“ – el trebuie să înceapă mult mai smerit şi mai aproape de casă, cu altarul local, cu sărbătoarea tradiţională şi cu cele mai preţioase aduceri-aminte ale judecăţilor, făgăduinţelor şi harului lui Dumnezeu. E posibil ca un anumit tip de iluminare să poată veni prea repede şi prea lesne. În acea etapă timpurie, s-ar putea să nu fie profitabilă reprezentarea lui Dumnezeu prin ceva atât de îndepărtat, de neutru, de global şi (cum s-ar spune) interconfesional, deci lipsit de relief, cum e discul solar. Deoarece, în final, trebuie să venim la botez şi la euharistie, la

1. *Cf.* Fapte 17:27 (*n.t.*).

staulul din Betleem, la dealul Calvarului şi la mormântul gol săpat în stâncă, probabil că e mai indicat să începem cu circumcizia, cu praznicul Pesah, cu Chivotul şi Templul. Căci „cel mai de sus nu rezistă fără cel mai de jos“.[1] Nu rezistă, nici nu rămâne pe loc; dimpotrivă, se ridică, se desfăşoară şi, în final, se pierde într-un spaţiu nemărginit. Intrarea este joasă: trebuie să ne aplecăm până în punctul în care nu suntem mai înalţi decât copiii pentru a intra.

Ar fi, prin urmare, pripit să presupunem că monoteismul lui Akhenaton a fost, în direcţiile cele mai importante din punct de vedere religios, o anticipare exactă a celui iudaic; în aşa fel, încât, dacă doar preoţii şi poporul Egiptului l-ar fi acceptat, Dumnezeu ar fi putut renunţa complet la Israel, pentru a ni se revela în continuare printr-un lung şir de profeţi egipteni. Ceea ce ne preocupă deocamdată este doar să observăm că religia lui Akhenaton, fiind, în anumite privinţe, negreşit asemănătoare cu cea a evreilor, îi dă posibilitatea de a scrie poezie despre natură, asemănătoare întru câtva cu a lor. Gradul de asemănare ar putea fi exagerat. *Imnul către Soare* rămâne diferit de Psalmi. Seamănă grozav cu Psalmul 139 (13–16) când Îl proslăveşte pe Dumnezeu pentru creşterea fetusului în trupul mamei, astfel încât este „doica noastră chiar din pântece“; sau pentru că-l învaţă pe pui să spargă coaja oului şi să iasă „ciripind din toate puterile“; în versul „Tu ai creat pământul potrivit voii tale“, Akhenaton anticipează Noul Testament: „ai creat toate lucrurile şi pentru plăcerea Ta sunt şi au fost create“ (Apoc. 4:11). Nu-i prezintă însă pe lei ca pe cobeneficiarii noştri. Îi aduce în scenă, dar observaţi cum:

1. Thomas à Kempis, *Imitatio Christi*, II.X.4: ***summa non stat sine infimo*** (*n.t.*).

„Când apui, lumea rămâne în întuneric precum tărâmul morții. Leii ies la vânat: toți șerpii mușcă." Puși astfel alături de moarte și de șerpii veninoși, sunt în mod clar prezentați ca dușmani. Pare că noaptea însăși ar fi vrăjmașă, în afara sferei divine. Există doar o urmă de dualism. Dar, dacă există diferență, asemănarea este, și ea, reală. Și tocmai asemănarea este relevantă pentru tema acestui capitol. La Akhenaton, ca și în Psalmi, un anumit tip de poezie pare să meargă cu un anumit tip de teologie. Dar expresia deplină și trainică a ambelor este iudaică.

(Oare ce inimă nobilă ar putea lăsa deocamdată deoparte subiectul fără o rugăciune ca acest singuratic rege antic, capricios și doctrinar cum va fi fost, să fi văzut demult adevărul, iar acum să guste adevărul care-i transcende atât de mult propria străfulgerare?)

9
Un cuvânt despre laudă

Se prea poate (şi este de dorit) ca acest capitol să fie inutil pentru cei mai mulţi oameni. Pe cei care n-au fost niciodată atât de mărginiţi, încât să dea de necazul la care face referire s-ar putea să-i amuze. Nu am nici cea mai mică obiecţie faţă de râsul lor; un mic moment de destindere într-o discuţie nu face rău, oricât de serios ar fi subiectul. (Din experienţa mea, cele mai comice lucruri s-au petrecut în cele mai grave şi mai sincere conversaţii.)

Când am început întâia dată să mă apropii de credinţa în Dumnezeu, şi chiar o vreme după ce mi-a fost dăruită, am considerat o piatră de poticnire cerinţa proclamată atât de zgomotos de unii oameni religioşi cum că ar trebui să-L „lăudăm" pe Dumnezeu; cu atât mai mult ideea că Dumnezeu Însuşi cere aşa ceva. Cu toţii îl dispreţuim pe omul care cere neîncetat să primească asigurări cu privire la virtutea, inteligenţa şi farmecul său; dispreţuim şi mai mult gloata de oameni din jurul unui dictator, al unui milionar, al unei celebrităţi care satisface această cerinţă. O imagine, aşadar, deopotrivă grotescă şi oribilă despre Dumnezeu şi închinătorii Săi ameninţa să se nască în mintea mea. Mai ales Psalmii îmi dădeau de furcă în felul acesta – „Lăudaţi pe Domnul", „Lăudaţi-L împreună cu mine", „Lăudaţi-L". (Şi de ce, de altminteri, a-L lăuda pe Dumnezeu constă atât de adesea în a le spune altora să-L

laude? Sau în a le spune balenelor, viscolelor etc. să continue ceea ce cu siguranţă ar face, indiferent dacă le-am spune sau nu?) Şi mai gravă mi se părea afirmaţia pusă în gura lui Dumnezeu: „Cine aduce mulţămiri ca jertfă acela Mă proslăveşte" (Ps. 50:23). Pare la fel de dizgraţios ca a spune: „Ceea ce doresc cel mai mult e să mi se spună că sunt bun şi măreţ." Mai rău decât orice era evocarea celei mai stupide târguieli păgâne, cea a sălbaticului care aduce jertfe idolului său când pescuitul e bun şi care-l bate când n-a prins nimic. Nu o dată psalmistul pare să spună: „Îţi place lauda. Fă cutare lucru pentru mine şi te voi lăuda." Astfel, în Psalmul 54 poetul începe cu „scapă-mă" (v. 1), iar în versetul 6 adaugă stimulentul „Atunci Îţi voi aduce jertfe de bună voie, voi lăuda Numele Tău, Doamne, căci este binevoitor." În mod repetat, vorbitorul cere să fie izbăvit de moarte, pe motiv că, dacă Dumnezeu îi lasă pe suplicanţi să moară, nu va mai primi laude de la ei, căci duhurile din Şeol nu-L pot lăuda (30:10; 88:10; 119:175). Chiar şi simpla cantitate de laudă pare să conteze; „de şapte ori pe zi Te laud" (119:164). Era extrem de neplăcut. Mă trimitea cu gândul la ceea ce mi-aş fi dorit cel mai puţin. Recunoştinţa faţă de Dumnezeu, reverenţa faţă de El, ascultarea erau de înţeles; dar nu această preamărire perpetuă. Chestiunea n-a fost soluţionată nici de autorul modern care vorbea de „dreptul" lui Dumnezeu de a fi lăudat.

Încă sunt de părere că a vorbi în termenii unui „drept" nu e cel mai fericit mod de a pune problema, dar cred că acum văd ce voia să spună autorul respectiv. Este probabil mai uşor să începem cu lucruri neînsufleţite, care nu pot avea drepturi. Ce vrem să spunem când afirmăm că un tablou este „admirabil"? Cu siguranţă nu vrem să spunem că e admirat (asta variază de la caz la caz), căci există lucrări

proaste admirate de mii de oameni şi lucrări bune care sunt ignorate. Nici că „merită" admiraţie în sensul în care un candidat „merită" o notă mare din partea examinatorilor – *i.e.* că un om este nedreptăţit dacă nu e răsplătit. Sensul în care tabloul „merită" sau „cere" admiraţie este, de fapt, acesta: admiraţia este răspunsul corect, adecvat sau potrivit; dacă este exprimată, admiraţia nu va fi „irosită", iar dacă nu admirăm tabloul respectiv vom fi nerozi, insensibili, vom pierde mult, vom fi ratat ceva important. În acest sens, despre multe obiecte atât din Natură, cât şi din Artă se poate spune că merită sau cer să fie admirate. Din această perspectivă – care unora li se va părea ireverenţioasă –, am considerat că este cel mai bine să abordez ideea că Dumnezeu „cere" laudă. El este Obiectul pe care trebuie doar să fii treaz, să pătrunzi în lumea reală ca să-l admiri (sau să-l apreciezi); să nu-l apreciezi înseamnă să pierzi cea mai mare experienţă, iar, în final, să pierzi totul. Vieţile incomplete şi infirme ale celor care sunt afoni, care n-au fost niciodată îndrăgostiţi, care n-au cunoscut niciodată adevărata prietenie, n-au savurat o carte bună, n-au simţit aerul dimineţii pe obraji, cărora niciodată nu le-a plăcut fotbalul (sunt unul dintre aceştia) sunt palide imagini ale ei.

Dar asta nu e totul. Dumnezeu nu doar „cere" laudă fiindcă e cel mai frumos şi mai împlinitor Obiect. El o porunceşte, ca dătător al Legii. Evreilor li s-a spus să aducă jertfe. Noi avem obligaţia de a ne duce la biserică. Aceasta a fost însă o dificultate doar fiindcă nu am înţeles nimic din ceea ce am încercat să spun mai sus, în capitolul 5. N-am văzut că Dumnezeu îşi comunică oamenilor prezenţa tocmai în timp ce aceştia I se închină. Evident, acesta nu e singurul mod. Dar, pentru mulţi oameni,

„frumusețea Domnului" se revelează adesea doar sau numai în vreme ce I se închină laolaltă. Chiar şi în iudaism, esenţa jertfei nu era faptul că oamenii Îi aduceau lui Dumnezeu tauri şi ţapi, ci că, procedând astfel, Dumnezeu se dăruia pe sine oamenilor; în actul central al închinării noastre, acest aspect este, desigur, mult mai clar – acolo, în mod evident, chiar fizic, Dumnezeu dăruieşte, iar noi primim. Ideea deplorabilă că Dumnezeu ar avea nevoie de închinarea noastră sau că ar tânji în vreun fel după ea – cam cum aşteaptă complimente o femeie vanitoasă ori un autor vanitos care-şi prezintă ultimele cărţi unor oameni care nu l-au întâlnit niciodată ori care n-au auzit de el – îşi primeşte implicit replica prin cuvintele: „Dacă Mi-ar fi foame, nu ţi-aş spune *ție* (Ps. 50:12). Chiar dacă am putea concepe o astfel de dumnezeire absurdă, ea n-ar veni la *noi*, cele mai de jos dintre creaturile raționale, ca să-şi satisfacă dorința. Câinele meu nu vreau să-mi latre ca semn că-mi apreciază cărţile. De fapt, dacă tot am pomenit această chestiune, există anumiţi indivizi a căror critică entuziastă şi favorabilă nu mi-ar aduce prea mari satisfacții.

Însă cel mai evident fapt despre laudă – fie că e despre Dumnezeu sau despre altceva – mi-a scăpat în mod straniu. M-am gândit la ea ca la un compliment, o aprobare sau acțiunea de a onora pe cineva. Nu observasem niciodată că orice bucurie legată de ceva se revarsă spontan în laudă, exceptând cazul în care (uneori, în ciuda faptului că) timidității ori fricii de a nu-i plictisi pe alţii i se îngăduie, în mod deliberat, să-i pună frâu. Lumea răsună de laude – iubiţi care-şi laudă amantele, cititori care-şi laudă poetul favorit, drumeţi care laudă un peisaj de ţară, jucători care

laudă meciul favorit –, laude privitoare la vreme, vinuri, feluri de mâncare, actori, maşini, cai, colegii, ţări, personaje istorice, copii, flori, munţi, timbre rare, gândaci rari, uneori chiar şi politicieni sau cercetători. Nu observasem că cele mai la locul lor şi totodată cele mai echilibrate şi cuprinzătoare minţi lăudau cel mai mult, în vreme ce excentricii, neadaptaţii şi nemulţumiţii lăudau cel mai puţin. Criticii buni găseau câte ceva de lăudat la multe lucrări imperfecte; cei răi îngustau continuu lista de cărţi pe care ne-ar fi permis să le citim. Omul sănătos şi fără mofturi, chiar dacă a fost crescut în lux şi este bun cunoscător al bucătăriei de calitate, poate lăuda o masă foarte modestă; dispepticul şi snobul găsesc cusururi pretutindeni. Exceptând cazurile în care circumstanţe potrivnice interferează în mod intolerabil, lauda pare să fie o expresie audibilă a sănătăţii interioare. Îşi păstrează acest statut şi când, din neîndemânare, formele ei de expresie sunt foarte stângace sau chiar ridicole. O ştim prea bine, multe poezii de laudă scrise în cinstea unei persoane iubite sunt la fel de slabe ca imnurile noastre bisericeşti neinspirate, iar o antologie de poezie de dragoste publicată şi republicată mereu pentru uzul publicului ar fi probabil, în materie de gusturi literare, o caznă la fel de cumplită precum colecţia de *Imnuri vechi şi moderne*.[1] Nu observasem nici că, după cum oamenii laudă spontan ceea ce preţuiesc, la fel de spontan ne îndeamnă să ne şi alăturăm laudelor lor: „Nu-i aşa că e minunată? Nu-i aşa că a fost splendid? Nu crezi că e magnific?“ Când Psalmiştii spun

1. *Hymns Ancient and Modern*, colecţie de imnuri religioase folosite în Biserica Anglicană. Prima ediţie a fost publicată în 1861 (*n.t.*).

tuturor să-L laude pe Dumnezeu, ei fac ceea ce fac toţi oamenii când vorbesc despre ceea ce le pasă. Dificultatea mea de ordin mai general cu privire la lauda adusă lui Dumnezeu se prezenta astfel: eu refuzam tuturor în mod absurd, în relaţia cu Valoarea supremă, ceea ce ne place să facem, ceea ce nu putem să nu facem în relaţia cu orice alt lucru pe care-l preţuim.

Cred că ne place să lăudăm lucrurile de care ne bucurăm, fiindcă lauda nu doar exprimă, ci şi completează bucuria; este împlinirea ei firească. Nu pentru a se complimenta îşi tot spun îndrăgostiţii cât de frumoşi sunt; încântarea rămâne incompletă până când ajunge să fie exprimată. Este foarte frustrant să descoperi un autor nou şi să nu poţi spune cuiva cât de bun este; să ajungi deodată, după ce ai trecut de cotitura unei poteci, pe o vale alpină de o grandoare neaşteptată şi atunci să trebuiască să taci, fiindcă oamenilor care sunt cu tine nu le pasă de ea nici cât negru sub unghie; să auzi o glumă bună şi să nu găseşti pe nimeni cu care s-o împărtăşeşti (ascultătorul ideal a murit cu un an în urmă). Lucrurile stau la fel chiar şi când expresiile noastre sunt inadecvate, cum de altfel şi sunt de cele mai multe ori. Dar cum ar fi oare dacă am putea lăuda cu adevărat şi deplin chiar şi astfel de lucruri la perfecţiune – ajungând să exprimăm în poezie, muzică sau pictură elanul apreciativ care se arată imposibil de stăvilit? Atunci într-adevăr obiectul ar fi apreciat pe deplin şi încântarea noastră ar ajunge la desăvârşire. Cu cât obiectul este mai valoros, cu atât încântarea va fi mai mare. Dacă ar fi posibil ca un suflet creat să „aprecieze“ în mod deplin (în cea mai deplină măsură care poate fi concepută la o fiinţă finită), adică să iubească şi să-şi găsească plăcerea

în cel mai preţios obiect dintre toate, şi să confere totodată acestei încântări expresia perfectă, clipă de clipă, atunci sufletul respectiv ar avea parte de beatitudinea supremă. Din această perspectivă, mi-e cel mai uşor să înţeleg învăţătura creştină care spune că „Cerul" este o stare în care îngerii acum, iar oamenii în viaţa de apoi, se îndeletnicesc de-a pururi cu lauda lui Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă, cum s-ar putea crede în mod nefericit, că este un soi de „slujbă de biserică". „Slujbele" noastre, atât prin modul în care se desfăşoară, cât şi în ce priveşte puterea noastră de a participa la ele, sunt doar încercări de a ne închina; niciodată pe deplin izbutite, adesea eşecuri în proporţie de 99,9%, uneori eşecuri pe de-a-ntregul. Nu suntem călăreţi, ci elevi la şcoala de echitaţie; pentru cei mai mulţi dintre noi, căderile şi vânătăile, febra musculară şi severitatea exerciţiului întrec cu mult puţinele momente în care, spre uluirea noastră, galopăm efectiv fără teamă şi fără a sfârşi în dezastru. Pentru a vedea ce înseamnă cu adevărat învăţătura, trebuie să ne închipuim pe noi înşine plini de iubire desăvârşită pentru Dumnezeu – îmbătați, cufundați, absorbiți de acea încântare care, departe de a rămâne concentrată în noi ca extaz incomunicabil, şi deci aproape intolerabil, se revarsă neîncetat din noi fără efort şi în chip desăvârşit, bucuria noastră nefiind separabilă de lauda în care se descătuşează şi se exprimă pe sine, după cum nici strălucirea pe care o primeşte oglinda nu e separabilă de strălucirea pe care o transmite mai departe. Catehismul scoţian spune că cel mai de seamă scop al omului e „să-L slăvească pe Dumnezeu şi să se bucure de El pururea". Atunci vom şti că cele două acţiuni sunt unul şi acelaşi lucru. A te

bucura deplin înseamnă a slăvi. Când ne porunceşte să-L proslăvim, Dumnezeu ne invită să ne desfătăm în El.

Între timp, evident, cum spune Donne,* nu facem decât să ne acordăm instrumentele. Acordarea instrumentelor dintr-o orchestră poate fi ea însăşi încântătoare, dar numai pentru cei care, într-o oarecare măsură, oricât de mică, pot anticipa simfonia. Jertfele iudaice, şi chiar riturile noastre cele mai sacre, aşa cum apar, de fapt, în experienţa umană, sunt, asemenea procesului de acordare, o promisiune, nu spectacolul însuşi. De aceea, ca şi acordarea, s-ar putea să presupună mult exerciţiu obligatoriu şi puţină încântare; sau deloc. Exerciţiul obligatoriu însă există, pentru a duce la încântare. Când ne îndeplinim „obligaţiile religioase", suntem ca oamenii care sapă canale într-un ţinut fără apă, pentru ca, în clipa în care, în sfârşit, apa vine, să le găsească pregătite. Măcar în bună măsură. Există momente fericite, chiar şi acum, când un firicel de apă se prelinge prin albiile uscate; şi suflete fericite care au parte de ele, mult mai des.

Cât despre elementul de târguială din Psalmi („Fă asta şi te voi lăuda"), urma aceea stupidă de păgânism există cu siguranţă. Flacăra nu se înalţă pură de pe altar. Dar impurităţile nu sunt esenţa ei. Şi nu avem căderea de a dispreţui, din această pricină, fie şi pe cel mai frust dintre Psalmişti. Desigur, cuvintele noastre n-ar da greş asemenea celor rostite de ei. Există însă, pentru ce e mai bine şi pentru ce e mai rău, o rugăciune fără cuvinte. Adesea, în genunchi, am fost şocat să descopăr ce fel de gânduri I-am adresat, preţ de o clipă, lui Dumnezeu; ce reconcilieri

---

* John Donne (1572–1631), poet englez, cel mai important reprezentant al Şcolii metafizice, renumit predicator (*n.ed.*).

infantile Îi propuneam de fapt, ce solicitări formulam efectiv, şi chiar ce împăcări şi compromisuri absurde propuneam, pe jumătate conştient. Există undeva înăuntrul meu o inimă păgână, sălbatică. Căci, din nefericire, absurditatea şi şiretenia stupidă a păgânismului par să aibă mai multă forţă de supravieţuire decât elementele ei inofensive sau chiar frumoase. Este uşor, odată ce deţii puterea, să amuţeşti fluierele, să opreşti dansurile, să desfigurezi statuile, să dai uitării poveştile; dar nu e uşor să birui creatura sălbatică, fiinţa lacomă, înfricoşată, când plecată, când ameninţătoare – creatura căreia Dumnezeu i-ar putea spune foarte bine: „Ţi-ai închipuit că Eu sunt ca tine?“ (Ps. 50:21).

Dar toate acestea, cum am spus, vor fi lămuritoare doar pentru unii dintre cititorii mei. O asemenea comedie a erorilor – un parcurs atât de ocolit ca să ajungem la ceea ce este evident – le va da celorlalţi prilejul să râdă cu îngăduinţă.

10
Înțelesuri secunde

Acum, trebuie să trec la ceva mult mai dificil. Până acum, am încercat să citesc Psalmii aşa cum bănuim – sau cum bănuiesc – că şi-au dorit autorii lor să fie citiţi. Dar, desigur, nu aşa i-au citit, de obicei, creştinii. S-a crezut că sunt purtători ai unui înţeles secund sau ascuns, ai unui sens „alegoric", cu trimitere la adevărurile fundamentale ale creştinismului, Întruparea, Patimile, Învierea, Înălţarea şi Mântuirea omului. Vechiul Testament a fost, în întregime, abordat în acelaşi fel. Semnificaţia deplină a mesajului autorilor este, din această perspectivă, evidentă doar în lumina evenimentelor care s-au întâmplat după moartea lor.

O astfel de doctrină, nu lipsită de temei, stârneşte profundă neîncredere în mintea omului modern. Fiindcă, după cum ştim, aproape orice se poate citi în orice carte, dacă eşti suficient de hotărât. Acest fapt este evident mai ales pentru un scriitor de literatură ştiinţifico-fantastică. Se vor găsi critici literari, atât favorabili, cât şi ostili, care vor descoperi în relatările lui tot soiul de înţelesuri alegorice pe care el nu le-a avut în gând niciodată. (Unele dintre alegoriile imaginate astfel cărţilor mele au fost atât de ingenioase şi interesante, încât adesea îmi doresc să le fi conceput eu însumi). După toate aparenţele, nu e cu putinţă ca mintea omenească să elaboreze o naraţiune în

care mintea altui om să nu poată, cu un oarecare grad de plauzibilitate, să găsească un sens ascuns.

Sfera autoamăgirii, odată acceptate astfel de metode de interpretare, este deci, evident, foarte vastă. În ciuda acesteia, cred totuşi că este imposibil – dintr-un motiv pe care-l voi prezenta mai târziu – să abandonăm metoda în întregime când, în calitate de creştini, ne ocupăm de Biblie. Avem, prin urmare, în faţa noastră un munte abrupt. Nu voi încerca să escaladez stâncile. Trebuie să urmez o rută ocolitoare, care va părea, la început, că nu ne poate în nici un chip îndruma paşii spre culme.

O pornesc, departe de Scriptură şi chiar de creştinism, cu exemple de ziceri ori scrieri care primesc o nouă semnificaţie în lumina evenimentelor ulterioare.

Un istoric latin scrie despre un incendiu petrecut într-un oraş de provincie, incendiu despre care s-a crezut că a pornit de la băile publice. Ceea ce a dat o anumită culoare suspiciunii de incendiere deliberată a fost faptul că, mai devreme în timpul acelei zile, un vizitator se plânsese de faptul că apa din baie era călduţă şi primise de la un servitor asigurarea că „o să fie curând suficient de caldă".[1] Desigur, dacă la mijloc ar fi fost cu adevărat vorba de un complot, iar sclavul ar fi fost implicat, fiind suficient de nerod ca să rişte să fie descoperit în urma acestei ameninţări voalate, atunci istorisirea n-ar fi fost de interes pentru noi. Dar să presupunem că focul a fost

1. Tacitus, *Istorii* III.32. Personajul la care se referă Lewis este generalul roman Marcus Antonius Primus, susţinător al lui Vespasian în scurtul război civil care a urmat morţii lui Nero. Lui Marcus Antonius, cuceritorul Cremonei în octombrie 69, i-a fost atribuită şi incendierea oraşului, survenită în contextul unei remarci făcute la termele oraşului (*n. t.*).

un accident (adică n-a fost pus la cale de nimeni). În acel caz, sclavul ar fi spus ceea ce e mai adevărat, sau mai temeinic adevărat, decât ar fi crezut el însuşi. În mod cert, nu trebuie să vedem aici nimic altceva decât o pură coincidență. Replica sclavului se explică pe deplin prin reproşul clientului; e tocmai ceea ce ar spune orice băiaş. Semnificația mai profundă pe care au căpătat-o vorbele lui în următoarele câteva ore a fost, cum s-ar spune, accidentală.

Să luăm acum un exemplu ceva mai complex. (Cititorul nefamiliarizat cu sursele clasice trebuie să ştie că, pentru un roman, „epoca" sau „domnia" lui Saturn semnifica vârsta pierdută a inocenței şi a păcii. Era, în sens larg, echivalentul Grădinii Edenului dinaintea Căderii; deşi n-a avut niciodată, decât în rândul stoicilor, o importanță la fel de mare). Vergilius, scriind cu puțin timp înainte de naşterea lui Hristos, îşi începe o poezie astfel: „Şi din nou începe şirul secolelor ce-au să vie. / Se întoarce şi Fecioara şi saturnica domnie, / O progenitură nouă se coboar-acum din cer."[1] Poemul continuă, descriind epoca paradiziacă pe care o va inaugura această naştere. De-a lungul Evului Mediu, s-a considerat, desigur, că vagi ecouri profetice despre naşterea lui Hristos au ajuns la Vergilius, probabil prin intermediul Cărților Sibiline. A fost socotit profet păgân. Mi-i imaginez pe cercetătorii moderni râzând de această idee. S-ar putea să aibă păreri diferite cu privire la identitatea cuplului nobil sau imperial felicitat în acest mod extravagant de un poet de curte,

1. Egloga a IV-a, vv. 5–7: *Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo. / Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna, / Iam noua progenies caelo demittitur alto* (Vergiliu, *Bucolice. Georgice*, traducere, prezentări şi note de Teodor Naum, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1967, p. 20) (*n.t.*).

cu ocazia naşterii unui fiu; asemănarea cu naşterea lui Hristos ar fi însă considerată, iarăşi, un accident. Fără a stărui prea mult, trebuie spus totuşi că acest accident e mult mai frapant decât cuvintele pe care i le spune sclavul omului venit la băi. Dacă este vorba de noroc, e un noroc extraordinar. Dacă cineva ar fi un adversar fanatic al creştinismului, ar putea fi tentat să spună, într-un moment de nechibzuinţă, că poetul a fost al naibii de norocos.

Acum, mă întorc la două exemple care se află – cred – la un nivel diferit. În ele, ca în cele pe care le-am analizat deja, cineva spune ceea ce e mai adevărat şi mai important decât ajunge el însuşi să ştie; nu cred însă că ar fi putut face asta la întâmplare. Mă grăbesc să adaug că alternativa la „întâmplare" pe care o am în minte nu este „profeţie" în sensul unei previziuni clare, survenite miraculos. Nu am, desigur, nici cea mai mică intenţie de a folosi exemplele pe care le voi cita ca dovezi în favoarea adevărului creştinismului. Nu dovezile ne preocupă aici. Nu facem decât să vedem cum ar trebui să privim aceste înţelesuri secunde pe care lucrurile spuse sau rostite le primesc uneori în lumina unei înţelegeri mai depline decât cea pe care o poseda autorul lor. Şi propun ca exemplele diferite să fie privite în mod diferit. Uneori, putem considera că noul sens e rezultatul unor simple coincidenţe, oricât de frapante. Există însă alte cazuri, în care adevărul ulterior (pe care vorbitorul nu l-a cunoscut) e strâns legat de adevărul pe care l-a cunoscut; astfel încât, dând peste ceva cu totul similar, vorbitorul se afla în contact cu acea realitate în care se înrădăcinează adevărul deplin. Citind cuvintele vorbitorului în lumina acelui adevăr deplin şi descoperindu-l în ele ca o conotaţie sau un înţeles secund, nu impunem asupra lor ceva străin de mintea vorbito-

rului, un adaos arbitrar. Prelungim înţelesul lui într-o direcţie apropiată. Realitatea elementară din spatele cuvintelor lui şi din spatele adevărului deplin este una şi aceeaşi.

Statutul pe care-l revendic pentru astfel de lucruri nu este nici cel de coincidenţă, pe de o parte, nici cel de previziune supranaturală, pe de altă parte. Voi încerca să-l ilustrez prin trei posibile cazuri. (1) Un sfânt, care pretinde în mod explicit că profeţeşte prin Duhul, ne spune că există în univers o creatură cu anumite trăsături. Ulterior, învăţăm (Doamne fereşte!) să călătorim în spaţiu şi începem să răspândim în lumile nou descoperite voma propriei noastre depravări; iar apoi, pe o planetă îndepărtată a unei stele îndepărtate găsim exact creatura descrisă. Aceasta ar fi profeţia în sensul cel mai strict. Am avea astfel dovada care confirmă darul miraculos al profetului şi dovezi puternice preliminare în favoarea veridicităţii tuturor celorlalte afirmaţii pe care le făcuse. (2) Un scriitor care nu se pricepe la ştiinţă, dar care scrie literatură fantastică, inventează o creatură în scopuri artistice. Mai târziu, descoperim o creatură care seamănă destul de bine cu ea. Acesta ar fi doar norocul scriitorului. Un om care nu se pricepe la curse de cai ar putea o dată în viaţă să susţină un câştigător. (3) Un mare biolog, vrând să ilustreze relaţia dintre organismele animale şi mediul lor, inventează în acest scop un animal ipotetic adaptat unui mediu ipotetic. Mai târziu, descoperim o creatură foarte similară (desigur, într-un mediu foarte similar celui pe care-l postulase). Asemănarea nu este deloc accidentală. Intuiţia şi cunoaşterea, nu norocul, au contribuit la inventarea lui. Natura reală a vieţii explică nu doar de ce există o astfel de creatură în univers, ci şi de ce exista o astfel

de creatură în prelegerile sale. Dacă, în vreme ce recitim prelegerile, ne gândim la realitate, nu facem ca fanteziile noastre arbitrare să influenţeze textul. Acest al doilea înţeles este compatibil cu textul. Exemplele pe care le am în minte corespund acestui al treilea caz; desigur, cu precizarea că ele implică aspecte mai sensibile şi personale decât cercetarea ştiinţifică – anume ceea ce erau scriitorul sau vorbitorul, nu doar ceea ce ştiau.

Platon afirmă, în *Republica*[1] sa, că dreptatea este lăudată adesea pentru beneficiile pe care le aduce: „cinstiri şi daruri",* popularitate şi altele de felul acesta, dar că, pentru a o vedea în adevărata ei natură, trebuie s-o separăm de beneficii, „s-o dezbrăcăm de orice altceva [în afară de dreptate]". Filozoful ne cere să ne imaginăm un om care, deşi este drept în chip desăvârşit, este tratat de toţi din jurul lui ca un monstru nelegiuit. Trebuie să ne imaginăm cum, deşi este desăvârşit, ajunge să fie legat, biciuit şi în final tras în ţeapă (echivalentul persan al răstignirii). La citirea acestui pasaj, un cititor creştin începe să se frece la ochi. Ce se-ntâmplă? Încă o coincidenţă norocoasă? Curând însă, constată că la mijloc e vorba de ceva care nu poate fi nicidecum numit noroc.

Vergilius, în poezia pe care am citat-o, s-ar putea „să se fi referit la altceva", după cum sclavul de la băi în mod cert vorbise despre altceva, un alt lucru decât cel cu privire la care cuvintele lor erau adevărate în sensul cel mai temeinic. Platon vorbeşte, şi ştie că vorbeşte, despre soarta

1. Partea I, 361b–362a (*n.t.*).

* *Cf.* trad. rom. de Andrei Cornea, în Platon, *Opere*, vol. V, *Republica*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pp. 124–125 (*n.ed.*).

binelui într-o lume a nelegiuirii și a neînțelegerii. Asta însă nu e altceva decât, simplu, Pătimirea lui Hristos. E însuși lucrul a cărui supremă ilustrare o reprezintă Patimile respective. Dacă moartea recentă – s-ar putea spune, aproape martiriul – maestrului său, Socrate, l-a determinat, într-o anumită măsură, pe Platon să scrie despre acest lucru, atunci nici asta nu e altceva decât Pătimirea lui Hristos. Bunătatea imperfectă, dar foarte venerabilă, a lui Socrate l-a dus la moartea ușoară pe care o dă cupa de cucută, iar bunătatea desăvârșită a lui Hristos L-a dus la moartea pe cruce, nu întâmplător, ci din același motiv; fiindcă bunătatea este ceea ce este și fiindcă lumea căzută este ceea ce este. Dacă Platon, pornind de la un exemplu și de la intuiția sa privind natura binelui și natura lumii, a ajuns să vadă posibilitatea unui exemplu desăvârșit și astfel să înfățișeze ceva foarte asemănător Patimilor lui Hristos, faptul s-a petrecut nu fiindcă a fost norocos, ci fiindcă a fost înțelept. Dacă un om – care a trăit toată viața în Anglia și care observă că un munte, cu cât este mai înalt, cu atât păstrează zăpada mai mult timp primăvara – ar ajunge să conceapă un munte atât de înalt, încât să păstreze zăpada tot timpul anului, similaritatea dintre muntele imaginat și Alpii adevărați n-ar fi un simplu accident norocos. S-ar putea să nu știe că există astfel de munți în realitate; după cum Platon probabil nu știa că exemplul desăvârșit în chip ideal al bunătății răstignite pe care o înfățișase el va deveni vreodată realitate istorică. Dacă omul respectiv ar vedea însă Alpii, nu ar spune: „Ce coincidență curioasă!“ Ar fi mult mai plauzibil să spună: „Ia te uită! Ce ți-am spus?“

Dar ce putem spune despre zeii din diverse mitologii păgâne care sunt uciși și învie și care astfel înnoiesc sau

transformă viaţa închinătorilor sau a naturii? Ciudat e că, în această privinţă, antropologii, care sunt cei mai ostili faţă de credinţa noastră, ar fi de acord cu numeroşi creştini în a spune că „Asemănarea nu este accidentală". Desigur, cele două părţi ar susţine asta din motive diferite. Antropologii ar spune: „Toate aceste superstiţii au o sursă comună în mintea şi în experienţa – mai ales experienţa agricolă – a omului primitiv. Mitul vostru despre Hristos e ca mitul lui Balder, fiindcă are aceeaşi origine. Asemănarea este o asemănare de familie." Creştinii se împart în două şcoli de gândire. Părinţii timpurii (sau unii dintre ei), care credeau că păgânismul nu este nimic altceva decât lucrarea nemijlocită a Diavolului, ar spune: „Diavolul a căutat de la început să amăgească omenirea cu minciuni. Ca orice mincinos înrăit, îşi făţuieşte a adevăr minciunile cât poate el de mult, pentru ca ele să-l rătăcească pe om în privinţa miezului, căci, cu cât imită mai bine adevărul, cu atât ele sunt mai eficiente. Din acest motiv spunem despre el că este Maimuţa lui Dumnezeu; Îl imită necontenit pe Dumnezeu. Asemănarea lui Adonis cu Hristos nu e deci deloc întâmplătoare; e asemănarea pe care ne aşteptăm s-o găsim între un fals şi obiectul autentic, între o parodie şi original, între perle artificiale şi perle." Alţi creştini – care, asemenea mie, cred că în mitologie elementele divine, cele diabolice şi cele umane (apetitul pentru o poveste de succes) joacă, toate, un anumit rol – vor spune: „Nu este accidental. În succesiunea nopţii şi a zilei, a sfârşitului şi a renaşterii an de an a recoltelor, în miturile cărora le-au dat naştere aceste procese, în conştiinţa puternică, exprimată chiar şi numai pe jumătate (înfăţişată în multe „mistere" păgâne), că omul însuşi trebuie să treacă printr-un soi de moarte dacă

dorește să aibă cu adevărat viață – există de-acum o similaritate, îngăduită de Dumnezeu, cu adevărul de care depinde totul. Asemănarea dintre aceste mituri și adevărul creștin nu este mai întâmplătoare decât asemănarea dintre soare și reflecția soarelui într-un heleșteu sau cea dintre un fapt istoric și versiunea oarecum deformată dintr-un reportaj popular sau între copacii și dealurile din lumea reală și copacii și dealurile din visurile noastre." Astfel, toate cele trei concepții deopotrivă ar considera că „Hristoșii păgâni" și adevăratul Hristos sunt lucruri cu adevărat înrudite și că asemănarea este semnificativă.

Cu alte cuvinte, când examinăm anumite afirmații care, în lumina cunoașterii ulterioare, primesc un înțeles pe care nu l-ar fi putut avea pentru cei care le rostiseră, ele se dovedesc a fi diferite. Ca să fie de netăgăduit sau oricum altfel ar putea fi ele, putem să le citim adesea cu folos, păstrând înțelesul secund în minte. Faptul că mă gândesc (și nu pot să nu mă gândesc) la nașterea lui Hristos când citesc acel poem al lui Vergilius sau chiar că-l includ în mod obișnuit printre lecturile de Crăciun – s-ar putea să fie un lucru cât se poate de rezonabil și plin de învățăminte. Asemănarea care face posibilă o astfel de lectură ar putea fi însă, de fapt, o simplă coincidență (deși nu sunt sigur că este). S-ar putea să citesc în Vergilius ceea ce n-are nici o legătură cu tot ce a fost, a făcut sau avea el în vedere; la fel de fără legătură – ca și funestul înțeles pe care-l capătă, în lumina evenimentelor ulterioare, spusele sclavului din relatarea istoricului roman – va fi fost tot ce era sau ce voia sclavul respectiv. Dar, când meditez la Patimi în timp ce citesc descrierea lui Platon privitoare la Cel Drept, sau la Înviere când citesc despre Adonis sau Balder, lucrurile se schimbă. Există o legătură

reală între ceea ce erau și ceea ce voiau să spună esențial Platon și creatorii de mituri și ceea ce eu consider că e adevărul. Eu cunosc această conexiune, în vreme ce ei n-o cunosc. Ea e însă reală. Nu este o închipuire arbitrară a propriei mele reacții pe care o impun vechilor cuvinte. Se poate, fără să fim nelalocul nostru, să ni-i imaginăm pe Platon sau pe făuritorii de mituri spunând, la aflarea adevărului: „Acum văd... prin urmare, la asta mă refeream, de fapt. Evident. Acesta era de fapt adevăratul înțeles al cuvintelor mele, iar eu n-am știut." Sclavul de la băi, dacă ar fi fost nevinovat, auzind înțelesul secund atribuit cuvintelor sale, ar fi spus fără îndoială: „În nici un caz! N-am avut niciodată în minte așa ceva. Nici prin gând nu mi-a trecut. Habar n-am avut!" Nu știu ce ar fi spus Vergilius, dacă ar fi aflat adevărul. (Sau am putea oare – mai binevoitori – să vorbim nu despre ceea ce „ar fi spus" Platon și Vergilius ori creatorii de mituri, ci despre ceea ce au spus? Căci ne putem ruga, plini de nădejde, căci acum ei știu, și au primit de mult adevărul; „mulți vor veni de la răsărit și de la apus și vor ședea în împărăție"[1]).

Prin urmare, cu mult înainte să ajungem la Psalmi sau la Biblie, avem motive serioase de a nu arunca toate înțelesurile secunde la gunoi. Keble spunea despre poeții păgâni: *Thoughts beyond their thoughts to those high bards were given* – „Gânduri mai presus de gândurilor lor / Datu-li-s-au acestor mari poeți".[2] Acum, să revenim însă la Scriptura însăși.

1. Matei 8:11 (*n.t.*).

2. Versuri din poezia „The Third Sunday in Lent", din vol. *The Christian Year* (1827) de John Keble (1792–1866) (*n.t.*).

11
Scriptura

Dacă însuşi felul de a vorbi al păgânilor ar putea avea un înţeles secund – nu în mod accidental, ci fiindcă, în sensul sugerat deja, este oarecum îndreptăţit la asta –, ne putem aştepta ca Scripturile să aibă înţelesuri secunde mult mai marcante şi mult mai des. Avem două temeiuri să gândim astfel, dacă suntem creştini.

1. Pentru noi, aceste scrieri sunt „sfinte", sau „inspirate", sau, cum spune Sfântul Pavel, „cuvintele lui Dumnezeu".[1] Acest aspect a fost însă perceput în mai multe feluri şi trebuie să încerc să explic cum înţeleg eu lucrurile, cel puţin cu privire la Vechiul Testament. Am fost suspectat că sunt ceea ce se numeşte un „fundamentalist". Asta, deoarece niciodată nu consider că o naraţiune este anistorică doar pe baza faptului că include ceva miraculos. Unor oameni le vine atât de greu să creadă în minuni, încât nu-şi pot imagina alt motiv pentru care eu le accept decât că sunt convins aprioric de adevărul istoric sau ştiinţific pe care-l conţine fiecare propoziţie din Vechiul Testament. Nu susţin însă aceste convingeri mai mult decât a făcut-o Sfântul Ieronim, când a spus că Moise a descris creaţia „în felul unui poet popular" (cum am spune noi, mitic) sau decât Calvin, când s-a întrebat dacă povestea

1. Romani 3:2 (*n.t.*).

lui Iov este istorie sau ficţiune. Adevăratul motiv pentru care accept drept istorică o relatare în care apar minuni este că n-am găsit niciodată vreun temei filozofic pentru propoziţia universală negativă că minunile nu se întâmplă. Trebuie să folosesc alte criterii pentru a decide (în cazul în care decid) dacă o anumită naraţiune este istorică sau nu. Cartea lui Iov mi se pare anistorică, fiindcă începe cu un om care nu este legat de nici un eveniment istoric sau chiar legendă, un om lipsit de genealogie, care trăieşte într-o ţară despre care Biblia aproape că nu mai are mare lucru de spus; fiindcă, de fapt, autorul scrie în mod evident ca un povestitor, nu ca un cronicar.

Nu mi-e greu, prin urmare, să accept, de pildă, concepţia cărturarilor care ne spun că zugrăvirea în Geneză a Creaţiei provine din relatări semitice anterioare, de factură păgână şi mitică. Trebuie, desigur, să spunem limpede ce înseamnă „provine". Povestirile nu se înmulţesc ca şoarecii. Ele sunt spuse de oameni. Fiecare povestitor succesiv fie repetă exact ceea ce a spus predecesorul său, fie introduce schimbări. El poate modifica textul fără s-o ştie sau deliberat. Dacă-l modifică deliberat, atunci originalitatea sa, simţul formei, etica, ideile despre ceea ce este adecvat sau edificator ori pur şi simplu interesant – toate joacă un rol. Dacă n-o face cu bună ştiinţă, atunci a acţionat inconştientul (răspunzător, în bună măsură, pentru ceea ce uităm). Astfel, în fiecare etapă a ceea ce se numeşte – oarecum derutant – „evoluţia" unei povestiri este implicat un om, cu tot ce este el şi cu toate atitudinile sale. Şi nimic trainic nu se face nicăieri fără ajutor de la Părintele luminilor. Când o succesiune de asemenea repovestiri transformă o naraţiune despre creaţie care iniţial nu avusese aproape nici o semnificaţie religioasă

ori metafizică într-o naraţiune care ajunge la ideea de Creaţie adevărată şi de Creator transcendent (cazul Genezei), nimic nu mă va face să cred că unii dintre aceşti repovestitori, sau vreunul dintre ei, n-au fost călăuziţi de Dumnezeu.

Astfel, ceva care la origine a fost doar natural – genul de mit care se găseşte la multe popoare – va fi fost înălţat de Dumnezeu deasupra, înzestrat de El şi făcut de El să slujească scopuri pe care nu le-ar fi servit de la sine. Generalizând astfel, consider că Vechiul Testament constă în întregime din materiale similare celor din oricare altă literatură – cronici (dintre care unele sunt, evident, destul de corecte), poeme, diatribe morale şi politice, literatură eroică în versuri şi multe altele; toate însă puse în slujba cuvântului lui Dumnezeu. Nu toate, mi se pare, în acelaşi fel. Există profeţi care scriu perfect conştienţi de Divina compulsiune care se află peste ei. Există cronicari ale căror intenţii vor fi fost doar să consemneze evenimente. Există poeţi, asemenea autorilor Cântării Cântărilor, care niciodată n-au avut probabil în minte un alt scop – decât unul secular şi natural – pentru creaţia lor. A urmat activitatea (nu mai puţin importantă) – mai întâi a evreilor şi apoi a Bisericii creştine – de a păstra şi canoniza tocmai aceste cărţi. Există munca redactorilor şi a editorilor de a le îngriji. Peste toate acestea, postulez o injoncţiune Divină; de care probabil nu toţi vor fi fost conştienţi.

Caracteristicile omeneşti ale materialelor brute se văd limpede. Simplitatea, inexactitatea, contradicţiile ori chiar (ca în Psalmii imprecatorii) cruzimea nu sunt înlăturate. Rezultatul final nu este „Cuvântul lui Dumnezeu“ în sensul că orice pasaj, în sine, oferă cunoştinţe sau informaţii istorice fără cusur. Orice pasaj e însă purtător al

Cuvântului lui Dumnezeu; iar noi (călăuziţi de har, atenţi la tradiţie şi la interpreţi mai înţelepţi decât noi şi folosind inteligenţa şi erudiţia pe care le putem avea) primim de acolo acel Cuvânt, folosindu-l nu ca pe o enciclopedie sau ca pe un text destinat obştii, ci adâncindu-ne în vorbirea sau în firea sa şi însuşindu-ne astfel mesajul său universal.

Pentru o minte omenească, această elaborare (oarecum imperfectă), această sublimare (incompletă) a materialului uman pare, fără îndoială, un vehicul neîngrijit şi ciuruit. Ne-am fi aşteptat – ne putem gândi că am fi preferat – o lumină nerefractată, care să ne ofere adevărul suprem într-o formă sistematică – ceva pe care să-l fi putut clasifica, memora şi pe care să ne putem bizui, ca pe tabla înmulţirii. Putem respecta, şi uneori invidia, atât concepţia fundamentalistă despre Biblie, cât şi concepţia romano-catolică despre Biserică. Există însă un argument pe care ar trebui să ne ferim să-l folosim pentru oricare dintre cele două poziţii: Dumnezeu trebuie să fi făcut ceea ce este mai bun; acesta e cel mai bun, prin urmare a fost făcut de Dumnezeu. Căci suntem muritori şi nu ştim ce este mai bun pentru noi; în plus, e periculos să stipulăm ce trebuie să fi făcut Dumnezeu – mai ales când, oricât am încerca, nu vedem, de fapt, că El a făcut asta.

Putem observa că însăşi învăţătura Domnului nostru, în care nu există nici o imperfecţiune, nu ne este dată în acea formă din vreme pregătită, uşor de înţeles, sistematică, aşa cum am fi aşteptat sau cum ne-am fi dorit. Mântuitorul n-a scris nici o carte. Avem doar spuse ale Sale, cele mai multe dintre ele rostite ca răspuns la întrebări şi configurate într-o anumită măsură de contextul lor. Iar când le adunăm pe toate, nu le putem reduce la un sistem. Isus predică, dar nu ţine prelegeri. Foloseşte

paradoxul, proverbul, amplificarea, parabola, ironia; chiar (şi nu vreau să fiu ireverenţios) „vorba de duh". Rosteşte maxime care, asemenea proverbelor populare, ar putea, la rigoare, să pară că se contrazic unele pe altele. Prin urmare, învăţătura Lui nu se adresează doar intelectului, nu poate fi „buchisită" ca şi când ar fi o „materie". Dacă încercăm să procedăm astfel, vom descoperi că este unul dintre cei mai absconşi învăţători. Aproape niciodată n-a dat un răspuns răspicat la o întrebare răspicată. Nu acceptă, în modul dorit de noi, să fie „prins în formule". O astfel de încercare ar fi (din nou, nu vreau să mă fac vinovat de ireverenţă) ca a celui care vrea să pună o rază de soare într-o sticlă.

Coborând o treaptă, găsim o dificultate oarecum similară în cazul Sfântului Pavel. Nu sunt, probabil, singurul cititor care s-a întrebat de ce Dumnezeu, care i-a dat atât de multe daruri, i le-a refuzat pe cel al lucidităţii şi al expunerii ordonate (ceea ce ni s-ar părea atât de necesar la cel dintâi teolog creştin).

Astfel, la trei niveluri, în grade corespunzătoare, întâlnim acelaşi refuz legat de ceea ce am putea crede că este cel mai bine pentru noi – în Cuvântul Însuşi, în Apostolul Neamurilor, în Scriptură ca întreg. Deoarece asta e ceea ce a făcut Dumnezeu – atunci asta, trebuie să conchidem, a fost cel mai bine. Poate că ceea ce ne-ar fi plăcut ar fi fost fatal pentru noi dacă ne-ar fi fost dăruit. Poate că este indispensabil ca învăţătura Domnului nostru, prin această dimensiune de neprins (pentru intelectul nostru, înclinat către sistematizare), să reclame un răspuns de la om ca întreg, să arate limpede că nu e vorba de învăţarea unei materii, ci de a ne pătrunde de o Personalitate, dobândind o nouă perspectivă şi o nouă stare de

spirit, respirând o nouă atmosferă, acceptând ca El, în felul Său personal, să remodeleze în noi propriul Său chip vătămat. La fel şi în cazul Sfântului Pavel. Genul de lucrări pe care le-aş fi vrut de la el să le scrie ar fi fost, probabil, inutile. Aerul neprietenos, impresia de inconsecvenţă şi chiar de sofistică, amestecul tumultuos de detaliu mărunt, lamentaţie personală, sfaturi practice şi avânt liric lasă, în cele din urmă, să se întrezărească ceea ce contează mai mult decât ideile: o viaţă creştină în acţiune, mai bine spus, Hristos Însuşi, acţionând în viaţa unui om. În acelaşi fel, valoarea Vechiului Testament ar putea depinde de ceea ce pare imperfecţiunea lui. S-ar putea să se împotrivească unei anumite utilizări, încât să fim nevoiţi să-l folosim în alt mod – pentru a descoperi în el Cuvântul, nu fără lecturi repetate şi făcute pe îndelete, nici fără distincţiile operate de conştiinţa şi de facultăţile noastre critice, pentru a retrăi, în timpul lecturii, întreaga experienţă iudaică a revelării de sine treptate şi ascendente a lui Dumnezeu, pentru a simţi tensiunile dintre Cuvânt şi materialul omenesc prin care lucrează. Căci, şi în asta, tocmai răspunsul nostru nestricat e cel care se aşteaptă de la noi.

Neîndoios, mi se pare că – de la accederea la ceea ce e cu adevărat Vocea lui Dumnezeu în Psalmii imprecatorii, trecând prin toate grozavele denaturări determinate de elementul omenesc – am dobândit ceva ce n-aş fi obţinut dintr-o expunere etică fără cusur. Umbrele au arătat (cel puţin, inimii mele) ceva, mai mult, despre lumină. Nici nu m-aş putea lipsi (acum), de bunăvoie, din Biblia mea, de ceva atât de antireligios în sine ca nihilismul din Ecleziast. Avem acolo o imagine limpede, glacială, a vieţii omului fără Dumnezeu. Acest mesaj este el

însuşi parte din cuvântul lui Dumnezeu. Era necesar să luăm cunoştinţă de ea. Chiar şi dacă ne-am fi însuşit Ecleziastul, dar nu şi alte cărţi din Biblie, ne-am fi apropiat de adevăr mai mult decât reuşesc să se apropie unii oameni.

Fireşte, aceste speculaţii formulate în vederea explicării motivului pentru care Dumnezeu face ceea ce face nu sunt probabil mai valoroase decât ideile câinelui meu despre ceea ce fac eu când stau şi citesc. Dar, deşi putem doar să ghicim motivele, putem cel puţin să observăm coerenţa căilor Sale. Citim în Geneza (2:7) că Dumnezeu l-a creat pe om din ţărâna pământului şi că a suflat în el viaţă. Văzut din perspectiva scriitorului originar, acest pasaj ar putea pur şi simplu ilustra – chiar şi într-o naraţiune strict despre creaţie – rămăşiţe ale incapacităţii păgânilor de a concepe adevărata Creaţie, tendinţa primitivă, imagistică de a-L închipui pe Dumnezeu făcând lucruri „din ceva", asemenea unui olar sau dulgher. Totuşi – printr-un accident norocos sau (cum cred eu) prin călăuzirea lui Dumnezeu –, pasajul întruchipează un principiu profund. Căci, indiferent de perspecivă, omul e, într-un sens, „făcut din" altceva. Este un animal; dar un animal chemat să fie, crescut să fie sau (dacă doriţi) sortit să fie ceva mai mult decât un animal. Din perspectivă biologică obişnuită (dificultăţile pe care le am cu privire la evoluţie nu sunt de ordin religios), unul dintre primate este modificat, pentru a deveni om; el rămâne însă, deopotrivă, primat şi animal. Este ridicat la o viaţă nouă, fără s-o părăsească pe cea veche. În acelaşi mod, orice viaţă organică preia şi foloseşte procese care sunt doar chimice. Putem însă urmări principiul la nivel superior sau la unul inferior. Căci suntem învăţaţi că Întruparea

a avut loc „nu prin convertirea dumnezeirii în trup, ci prin asumarea omenităţii în Dumnezeu"; prin ea, viaţa omenească devine vehiculul vieţii divine. Că Scripturile nu rezultă din strămutarea cuvântului lui Dumnezeu într-un text scris, ci din convertirea textului scris într-un vehicul al cuvântului lui Dumnezeu – nu este un lucru nefiresc.

Desigur, la aproape toate nivelurile, metoda respectivă ni se pare precară sau, cum am spus, „ciuruită". Nici una dintre aceste îmbunătăţiri nu este, cum ne-am fi dorit, evidentă de la sine. Deoarece natura inferioară – asumată, încărcată cu o nouă sarcină şi învestită cu un nou privilegiu – se păstrează şi nu este anihilată, va fi mereu posibil să ignorăm îmbunătăţirea şi să nu vedem altceva decât natura inferioară. Astfel, oamenii pot interpreta viaţa Domnului nostru (fiindcă este o viaţă omenească) ca pe o viaţă omenească, şi atât. Multe – probabil, cele mai multe – filozofii moderne explică viaţa omului ca pe o existenţă animală de o complexitate neobişnuită. Cartezienii interpretează viaţa omului ca pe un mecanism. Exact în acelaşi mod, Scriptura poate fi văzută doar ca literatură omenească. Nici o descoperire nouă, nici o metodă nouă nu va garanta vreodată victoria finală nici uneia dintre cele două posibilităţi. Căci ceea ce se cere, la toate aceste niveluri, nu este doar cunoaştere, ci o anumită intuiţie; focalizare corectă. Cei care văd în fiecare dintre aceste exemple doar nivelul inferior vor părea întotdeauna plauzibili. Cineva care ar susţine că o poezie reprezintă doar semne de culoare neagră înşirate pe hârtie albă ar fi imposibil de contrazis dacă s-ar adresa unui public analfabet. Uită-te la ele cu ajutorul microscopului, analizează cerneala şi hârtia folosite de tipograf, studiaz-o

(în acest fel) oricât vrei; nu vei găsi niciodată ceva suplimentar dincolo de produsul supus analizei care să te determine să spui „Aceasta este o poezie". Cei care ştiu să citească însă vor continua să spună că poezia există.

Dacă Vechiul Testament este o literatură „asumată" în acest fel, transformată în vehiculul a ceva ce depăşeşte umanul, cu greu putem fixa o limită încărcăturii sau multiplicităţii de înţelesuri care vor fi fost aşezate peste el. Dacă un scriitor poate spune mai multe decât ştie şi poate da de înţeles mai multe decât a avut în intenţie, atunci aceşti scriitori vor fi predispuşi în mod deosebit la aşa ceva. Şi nu în mod accidental.

(2) Al doilea motiv pentru care putem interpreta Vechiul Testament în acest fel poate fi exprimat mai simplu şi este, desigur, mult mai restrictiv. Ne-am angajat la aceasta, în principiu, prin însuşi Domnul nostru. În renumita călătorie spre Emaus, i-a mustrat pe cei doi ucenici, pentru că nu credeau cele spuse de profeţi. S-ar fi cuvenit să ştie din textele lor sacre că Unsul, la venirea Lui, va intra în slavă prin suferinţă. Le-a explicat apoi, de la „Moise" (*i.e.* de la Pentateuh), toate locurile din Vechiul Testament „privitoare la El" (Luca 24:25–27). În mod clar, S-a identificat pe Sine cu o figură pomenită adesea în Scripturi; a luat asupra Sa multe pasaje în care un cărturar modern ar putea să nu vadă nici o referinţă de felul acesta. În prevestirile înfăţişate ucenicilor cu privire la Patimile Sale, făcea desigur acelaşi lucru. A acceptat – de fapt, a pretins – că El este cel de-al doilea înţeles al Scripturii.

Nu ştim – sau, în orice caz, eu unul nu ştiu – care erau aceste pasaje. Putem fi foarte siguri cu privire la unul dintre ele. Famenul etiopian care s-a întâlnit cu Filip

(Fapte 8:27–38) citea din Isaia 53. Nu-şi dădea seama dacă în pasajul respectiv profetul vorbeşte despre sine sau despre altcineva. Filip, răspunzând întrebării, „i L-a propovăduit pe Isus". Răspunsul, de fapt, este „Isaia vorbeşte despre Isus". Nu avem nici o îndoială că autoritatea pe care se baza Filip pentru a susţine această interpretare era Domnul nostru. (Strămoşii noştri ar fi considerat că Isaia a prevăzut în mod conştient suferinţele lui Hristos, aşa cum văd oamenii viitorul în visele de tipul celor consemnate de domnul Dunne.[1] Cercetătorii moderni ar spune că, la nivel conştient, profetul se referea la însuşi Israel, întreaga naţiune personificată. Nu cred că are importanţă ce perspectivă alegem.) Iarăşi, putem fi destul de siguri, din cuvintele de pe cruce (Marcu 15:34), că Domnul nostru s-a identificat pe Sine cu victima (Psalmul 22). Iar când El a întrebat (Marcu 12:35–36) cum se poate ca Hristos să fie deopotrivă fiul lui David şi domnul lui, El l-a identificat clar pe Hristos şi, implicit, s-a identificat pe Sine cu „Domnul meu" din Psalmul 110 – de fapt, făcea aluzie la taina Întrupării, punând în evidenţă o dificultate pe care doar aceasta o putea rezolva. În Matei 4:6, cuvintele Psalmului 91:11–12 „El va porunci îngerilor Săi să te păzească… pentru ca nu cumva să-ţi loveşti piciorul de vreo piatră" Îi sunt aplicate Lui şi putem fi siguri că aplicarea a fost făcută de El, deoarece numai El putea fi sursa relatării despre ispitire. În Marcu 12:10, Mântuitorul Îşi însuşeşte implicit cuvintele Psalmului 118:22 despre piatra pe care au lepădat-o

1. John William Dunne (1874–1949), pilot de încercare şi filozof irlandez. Cartea la care face referire C.S. Lewis, *Experiment with Time*, a fost publicată în 1927 (*n.t.*).

zidarii. „Nu vei lăsa sufletul meu în locuinţa morţilor, nu vei îngădui ca preaiubitul Tău să vadă putrezirea“ (Ps. 16:10) este înţeles ca profeţie a Învierii Sale în Fapte 2:27 şi, fără îndoială, a fost asumată de El, fiindcă o găsim prezentată astfel în cea mai timpurie tradiţie creştină – de oameni care probabil sunt mai apropiaţi atât de spiritul, cât şi de litera cuvintelor Sale decât orice erudiţie (nu îndrăznesc să spun „oricare sanctitate“) pe care ar putea-o invoca omul modern. Totuşi, este probabil nepotrivit să vorbim aici despre spirit şi literă. Aproape că nu există „literă“ în cuvintele lui Isus. Analizat de adeptul exactităţii literale, El se va dovedi, prin excelenţă, învăţătorul de neprins. Metodele nu pot ţine pasul cu o astfel de fugitivă iluminare. Nici mreajă mai puţin cuprinzătoare decât toată inima unui om, nici plasă mai puţin delicată decât dragostea – nu va reţine Peştele cel sfânt.

12
Înțelesuri secunde în Psalmi

Într-un anumit sens, interpretarea dată de Domnul nostru Psalmilor era un teren comun între El şi adversarii Săi. Întrebarea – menționată cu o clipă mai înainte – cum îl poate numi David pe Hristos „Domnul meu" (Marcu 12:35–37) şi-ar pierde relevanţa dacă n-ar fi adresată celor care socoteau de la sine înţeles că prin expresia „Domnul meu" din Psalmul 110 face referire la Mesia, izbăvitorul şi unsul de viță regală care urma să pună întreaga lume sub stăpânirea lui Israel. Această metodă era acceptată de toţi. „Scripturile" aveau, toate, un înţeles „spiritual" sau secund. Chiar şi un „om temător de Dumnezeu"[1] neevreu, asemenea famenului etiopian (Fapte 8:21–38), ştia că scrierile sfinte ale lui Israel nu puteau fi înţelese fără o călăuză instruită în tradiţia iudaică, una care putea revela înțelesurile ascunse. Probabil, toți iudeii educaţi din primul veac găseau referiri la Mesia în cele mai multe dintre pasajele în care le-a văzut şi Domnul nostru; ceea ce a suscitat controverse a fost identificarea

1. Σεβόμενοι τὸν Θεόν [*sebómenoi ton Theón*] – „cei ce-l respectă cu teamă pe Dumnezeu" (în latină, *metuentes*, „temători") erau acea categorie de neevrei care se închinau lui Iahve fără să se supună circumciziei şi fără să îndeplinească alte obligaţii ceremoniale ale Legii. *Cf.* Psalmul 118 (v. 2, laicatul iudeu; v. 3, preoţi iudei; v. 4, cei temători de Dumnezeu) şi Fapte 10:2.

de către El a Regelui Mesianic cu un alt personaj veterotestamentar şi a ambilor cu Sine.

În Psalmi, întâlnim două personaje: pe victimă şi pe regele cel supuitor şi eliberator. În Psalmii 13, 22, 55 sau 102, avem Victima; în 2 sau 72, pe Rege. Victima era, cred, la vremea aceea, identificată îndeobşte cu întregul popor, cu Israel însuşi – ei ar fi spus „el însuşi". Regele era urmaşul lui David, Mesia care avea să vină. Domnul nostru s-a identificat pe Sine cu amândouă aceste personaje.

În principiu, modul alegoric de citire a Psalmilor poate cere cea mai înaltă autoritate cu putinţă. Aceasta însă nu înseamnă, desigur, că nenumăratele aplicaţii rezultate sunt, toate, rodnice, legitime sau chiar raţionale. Ceea ce vedem când credem că privim în adâncimile Scripturii s-ar putea să fie uneori doar oglindirea chipurilor noastre nepricepute. Multe interpretări alegorice care erau cândva populare mi se par, cum probabil par multor cititori moderni, forţate, arbitrare şi ridicole. Cred că putem fi siguri că unele dintre ele chiar sunt; s-ar cuveni să fim mai puţin siguri că ştim care. Ceea ce într-o epocă pare forţat – nimic altceva decât biruinţa şireteniei perverse – pare, în alta, limpede şi lămurit, astfel că strămoşii noştri s-ar întreba adesea cum am putut trece cu vederea anumite lucruri care pe noi ne fac să ne întrebăm cum au putut oare să aibă ei sclipirea neghioabă de a le găsi. Iar între epoci diferite, nu există judecător imparţial pe pământ, căci nimeni nu rămâne în afara procesului istoric; şi, în mod cert, nimeni nu este într-atât de complet aservit epocii sale cum sunt cei care şi-o socotesc pe a lor nu doar o simplă perioadă – şi nimic mai mult –, ci platforma finală şi permanentă de pe care putem privi toate celelalte epoci în mod obiectiv.

Interpretările care erau deja statornicite în Noul Testament dețin, firește, un drept special de a se bucura de atenția noastră. Aflăm, din *Cartea de rugăciuni*, că Psalmul 110[1] este unul dintre cei rânduiți pentru ziua de Crăciun. La început, acest fapt s-ar putea să ne surprindă. Nimic despre pace și bună învoire nu există în el, nimic care să evoce, măcar vag, staulul de la Betleem. Pare să fi fost, la origine, fie un imn pentru încoronarea unui nou rege care făgăduiește biruința și împărăția, fie un poem adresat unui rege aflat pe picior de război, care promite victoria. Este plin de amenințări. „Sceptrul" puterii regelui va ieși din Ierusalim, regii străini vor fi zdrobiți, câmpurile de bătălie vor fi acoperite de leșuri, capetele vor fi sfărâmate. Nota dominantă nu este „pace și bună învoire", ci „Păzește-te! Vine!". Două lucruri îl leagă de Hristos cu o autoritate mai mare decât cea a Cărții de rugăciuni. Cea dintâi (deja pomenită) este, desigur, că El însuși a procedat astfel; El este „domnul" pe care „David" Îl numește „Domnul meu". A doua este referirea la Melchisedec (v. 4). Identificarea acestui personaj misterios ca simbol sau profeție despre Hristos e făcută în Evrei 7. Tipul de comentariu la Geneza 14 întâlnit acolo e desigur străin de mintea noastră, dar cred că elementele esențiale pot fi, toate, păstrate în limbajul nostru. Cu siguranță, noi n-am susține, pornind de la faptul că Geneza nu vorbește despre genealogia lui Melchisedec sau despre părinții lui, că el nu are nici început, nici sfârșit (dacă tot a venit vorba, nici Iov nu are genealogie); ar trebui să ne fie însă cât se poate de limpede că apariția sa fără legătură, neexplicată îl singularizează straniu în contextul narațiunii din care face parte. Apare de nicăieri, binecuvântează în

1. Vezi Apendicele I, pp. 160–161.

numele „Preaînaltului Dumnezeu, Stăpânul cerului şi al pământului", apoi dispare complet. Acest fapt creează impresia că Melchisedec aparţine, dacă nu Celeilalte Lumi, cel puţin altei lumi; alta decât istoria lui Avraam în general. El îşi arogă, fără nici o îndoială, după cum a observat autorul Epistolei către evrei, o superioritate în raport cu Avraam, pe care Avraam o acceptă. Este o figură impunătoare, „numinoasă". Ce ar fi spus povestitorul sau ultimul repovestitor al Genezei dacă l-am fi întrebat de ce a inclus acest episod sau de unde l-a aflat – nu ştiu. Cred, după cum am spus, că, în spatele acestor povestiri şi repovestiri, a stat un imbold de la Dumnezeu. Iar unul dintre efecte, care a fost episodul cu Melchisedec, e destul de limpede. El prezintă, cu o solemnitate de neuitat, ideea preoţiei, nu a celei păgâne, ci preoţia pentru Unul Dumnezeu, mai înainte de preoţia iudaică ce coboară de la Aaron, independentă de chemarea făcută lui Avraam, întru câtva superioară vocaţiei lui Avraam. Iar această preoţie mai veche, preiudaică e unită cu regalitatea; Melchisedec este un rege-preot. Regii-preoţi constituiau regula în anumite comunităţi, dar nu în Israel. Astfel, e pur şi simplu un fapt că Melchisedec seamănă (în felul său deosebit, e singurul personaj veterotestamentar care seamănă) cu Hristos Însuşi. Căci El, asemenea lui Melchisedec, mărturiseşte că e Preot – deşi nu din tagma preoţească – şi deopotrivă Rege. Melchisedec Îl prefigurează cu adevărat; după cum îl prefigurează şi eroul Psalmului 110, care e rege, dar are şi acelaşi fel de sacerdoţiu.

Pentru un iudeu convertit la creştinism, acest aspect era extrem de important şi înlătura o dificultate. Putea fi adus să vadă felul în care Hristos este urmaşul lui David; ar fi imposibil de spus că El era, într-un sens similar, succesorul lui Aaron. Ideea sacerdoţiului Său atrăgea, prin

urmare, după sine recunoaşterea unei preoţii independente de Aaron şi superioară acesteia. Melchisedec era acolo pentru a da acestei concepţii girul Scripturilor. Pentru noi, creştinii neevrei, lucrurile stau mai degrabă invers. Avem tendinţa de a începe mai degrabă de la caracterul sacerdotal, sacrificial şi mijlocitor al lui Hristos şi de a-l neglija pe cel de rege şi de cuceritor. Psalmul 110, împreună cu alţi trei psalmi de Crăciun, corectează acest aspect. În Psalmul 45, întâlnim din nou tonul aproape ameninţător: „Războinic viteaz, încinge-ţi sabia [...] dreapta ta să strălucească prin isprăvi minunate [...] săgeţile tale sunt ascuţite" (vv. 4–6). În Psalmul 89, citim făgăduinţele făcute lui David (prin care trebuie să-i înţelegem, desigur, pe toţi sau o parte dintre urmaşii lui David, după cum „Iacov" face referire la toţi urmaşii săi). Duşmanii vor cădea înaintea lui (v. 23). „David" îi va spune lui Dumnezeu „Tată", iar Dumnezeu promite: „Îl voi face întâiul născut" (27–28), adică „îl voi face fiul meu cel mai mare", îl voi face moştenitorul meu, îi voi da întreaga lume. În Psalmul 132, citim din nou despre „David": „voi îmbrăca cu ruşine pe vrăjmaşii lui, dar peste el va străluci cununa lui" (v. 18). Toate acestea scot în evidenţă un aspect al Naşterii Domnului pe care percepţia noastră ulterioară despre Crăciun (excelentă în sine) îl nedreptăţeşte. Pentru cei care au citit întâia dată aceşti Psalmi ca poeme despre naşterea lui Hristos, acea naştere a însemnat, în primul rând, ceva cu adevărat marţial; eroul, „judecătorul", luptătorul, sau ucigaşul de uriaşi, a cărui menire era să se lupte şi să răpună moartea, iadul şi pe diavoli, sosise în sfârşit, iar dovezile sugerează că Domnul nostru s-a văzut pe Sine în aceşti termeni. (Poezia lui Milton despre *Naşterea Domnului* surprinde foarte bine această latură a Crăciunului.)

Asocierea Psalmului 68[1] cu Duminica Rusaliilor are la bază câteva motive evidente, chiar la o primă lectură. Versetul 8, „s-a cutremurat pământul, s-au topit cerurile dinaintea lui Dumnezeu, s-a zguduit muntele Sinai dinaintea lui Dumnezeu", constituia, fără îndoială, pentru scriitorul originar o aluzie la minunile descrise în Exod, prefigurând astfel acea pogorâre diferită a lui Dumnezeu, însoţită de limbi de foc. Versetul 11 este un frumos exemplu al felului în care textele vechi capătă, aproape inevitabil, o nouă încărcătură semantică. În *Cartea de rugăciuni*, el este tradus prin *The Lord gave the word, great was the company of the preachers* – „Domnul a rostit un cuvânt, iar propovăduitorii s-au făcut o ceată mare". „Cuvântul" ar fi ordinul de luptă, iar „propovăduitorii" lui (într-un sens cam ameninţător), războinicii iudei triumfători. Acea traducere pare însă greşită. Versetul spune, de fapt, că sunt mulţi cei ce răspândesc „cuvântul" (*i.e.* vestea) despre biruinţă. Este o idee care se potriveşte foarte bine Cincizecimii. Dar cred că autoritatea neotestamentară din spatele asocierii acestui Psalm cu Duminica Rusaliilor se găseşte în v. 18 (în *Cartea de rugăciuni*: *Thou art gone up on high, thou hast led captivity captive, and received gifts for men* – „Te-ai suit pe înălţime, ai luat robia roabă, ai primit daruri pentru oameni"). Potrivit cercetătorilor, textul ebraic spune în acest verset că Dumnezeu, prin intermediul oştirilor lui Israel, a luat prinşi de război în număr mare şi a primit „daruri" (pradă sau tribut) *de la* oameni. Sfântul Pavel însă (Efeseni 4:8) citează o versiune uşor diferită: „S-a suit sus, a luat robia roabă şi a *dat* daruri oamenilor." Acesta va fi fost pasajul care a asociat întâia dată Psalmul cu venirea Duhului Sfânt, căci Sfântul Pavel

1. Vezi Apendicele I, pp. 156–158.

vorbeşte aici despre darurile Duhului (vv. 4–7) şi subliniază faptul că ele vin după Înălţare. După ce se înalţă, ca rezultat al înălţării, Hristos dă aceste daruri oamenilor sau primeşte aceste daruri (observaţi că acum versiunea din *Cartea de rugăciuni* are mai multă logică) de la Tatăl Său „pentru oameni", spre folosul oamenilor, pentru a le transmite oamenilor. Această relaţie dintre Înălţare şi venirea Duhului e desigur în deplin acord cu spusele Domnului nostru: „Vă este de folos să Mă duc; căci, dacă nu Mă duc Eu, Mângâietorul nu va veni la voi" (Ioan 16:7); ca şi când una ar fi oarecum imposibilă fără cealaltă, ca şi când Înălţarea, retragerea lui Dumnezeu întrupat din spaţiul şi timpul în care operează simţurile noastre actuale ar fi condiţia necesară a prezenţei lui Dumnezeu în alt mod. Există aici o taină pe care nici nu voi încerca s-o înţeleg.

Psalmul de mai sus ne-a purtat prin anumite complicaţii; cei în care Hristos apare ca victimă sunt mult mai simpli. Dar şi aici înţelesul secund este inevitabil. Dacă Hristos „a gustat moartea pentru toţi oamenii"[1], a devenit victima arhetipală, iar atunci trăirile tuturor celor care au pătimit vreodată în lume sunt, prin însăşi natura lucrurilor, legate de ale Sale. Aici (ca să vorbesc în termeni omeneşti ce frizează lipsa de sens), simţim că nu avea nevoie de nici o călăuzire Divină pentru a da textelor vechi înţelesul lor secund, ci mai degrabă ar fi avut nevoie de un miracol special pentru a-l preîntâmpina. În Psalmul 22 – cutremurătorul poem la care se referă Hristos în chinul Său de pe urmă –, nu versetul 17, „mi-au străpuns mâinile şi picioarele", este realmente cel mai important, oricât de surprinzătoare rămâne această anticipare. Ci asocierea

1. Evrei 2:9 (*n.t.*).

dintre totala privaţiune şi totala credinţă în Dumnezeu, un Dumnezeu care nu dă nici un răspuns, numai pentru că e Dumnezeu: „totuşi Tu eşti Cel sfânt“ (v. 3). Toată pătimirea omului cel drept îşi găseşte expresia aici; iar în Psalmul 40:12, de asemenea – toate suferinţele celui vinovat: „M-au ajuns pedepsele pentru nelegiuirile mele încât nu-mi mai pot ridica privirile.“ Dar şi acesta e, pentru noi, glasul lui Hristos, căci am fost învăţaţi că El, care era fără de păcat, a devenit păcat pentru noi, a sondat abisul acelei suferinţe cumplite apărute la oamenii răi care-şi cunosc, în cele din urmă, propria răutate. Remarcaţi cât de greu se potriveşte aceasta, în înţeles originar sau literal, cu versetul 6,[1] şi ce contrapunct al adevărului devine această aparentă contradicţie, de îndată ce înţelegem că vorbitorul este Hristos.

A spune însă mai multe despre aceşti psalmi ai pătimirii înseamnă să stăruim asupra a ceea ce sare în ochi. Ceea ce mie, în orice caz, mi-a luat mai mult timp să observ a fost nemărginita bogăţie a Psalmului de Crăciun menţionat, Psalmul 45,[2] cu atât de multe aspecte privind Naşterea Domnului pe care nu le-am sesiza niciodată din colinde şi nici (prea uşor) din evanghelii. Menirea originară a acestui psalm a fost, evident, cea de odă onorată la o nuntă regală. (Astăzi, suntem surprinşi să descoperim că o astfel de creaţie, făcută „la comandă“ de un poet de curte pentru o ocazie specială, constituie o poezie de calitate. Dar în epocile în care artele se bucurau de o deplină înflorire, nimeni n-ar fi înţeles mirarea noastră. Toţi marii

1. „Tu nu doreşti nici jertfă, nici dar de mâncare, ci mi-ai străpuns urechile; nu ceri nici ardere de tot, nici jertfă de ispăşire“ (*n.t.*).
2. Vezi Apendicele I, pp. 155–156.

poeţi, pictori şi muzicieni din vechime puteau realiza lucrări de calitate „la comandă". Unul care n-ar fi avut această capacitate ar fi părut un impostor la fel de mare ca un căpitan care navighează – sau un ţăran care lucrează pământul – doar când are „impulsul" necesar). Acest psalm, luat ca simplă odă nupţială – ceea ce grecii numesc τὸ ἐπιθαλάμιον [*to epithalámion*] (lat. *epithalamium*) –, este magnific. E însă mult mai valoros din perspectiva luminii pe care o proiectează asupra Întrupării.

Puţine lucruri mi s-au părut cândva mai distante şi mai nefireşti decât interpretările – fie ale acestui Psalm, fie ale Cântării Cântărilor – care-l identifică pe Mire cu Hristos şi pe Mireasă cu Biserica. Într-adevăr, când citim poezia vădit erotică a Cântării Cântărilor şi o comparăm cu intertitlurile edificatoare din Bibliile noastre, uşor se-nfiripă zâmbetul pe chipul nostru – poate chiar zâmbetul cinic al cunoscătorului –, de parcă pioşii traducători ar fi simulat o caraghioasă candoare. Mi-ar veni încă foarte greu să cred că autorii originari au avut în intenţie vreun oricât de vag înţeles „spiritual". Dar azi nimeni (presupun) dintre cei care acceptă acel înţeles spiritual sau secund nu neagă sau nu contestă înţelesul primar avut în intenţie de către autori. Psalmul rămâne un magnific epitalam sărbătoresc, Cântarea Cântărilor rămâne un splendid, uneori excepţional poem de dragoste, iar acest fapt nu este nicidecum anulat de încărcătura noului înţeles. (Omul tot unul dintre primate rămâne; un poem – tot semne negre pe hârtie albă.) Iar ulterior, am început să văd că noul înţeles nu este arbitrar şi că izvorăşte din adâncimi pe care nu le bănuisem. Mai întâi, limbajul tuturor marilor mistici – chiar neaparţinând unei tradiţii comune, unii dintre

ei fiind păgâni, alţii islamici, cei mai mulţi creştini – ne pune în faţa dovezii că imaginea căsătoriei, a unirii sexuale, nu este doar profund naturală, ci şi aproape inevitabilă ca mijloc de a exprima dorita unire dintre Dumnezeu şi om. Însuşi termenul „unire“ presupune din start o astfel de idee. În al doilea rând, zeul ca mire, „nunta sacră“ a acestuia cu zeiţa reprezintă o temă frecventă şi un ritual recurent în multe forme de păgânism – nu în forma pe care am considera-o cea mai pură sau cea mai luminată, ci probabil cea mai religioasă, cea mai sobră şi categorică. Iar dacă, aşa cum cred, Hristos, prin depăşirea – şi astfel infirmarea – păgânismului şi iudaismului, le şi împlineşte pe amândouă deopotrivă, atunci ne putem aştepta ca El să le împlinească şi această latură. Aceasta, ca şi orice altceva, trebuie să fie „recapitulată“ în El. În al treilea rând, ideea apare, într-o formă uşor diferită, înăuntrul iudaismului. Pentru mistici, Dumnezeu este Mirele sufletului individual. Pentru păgâni, zeul este mirele zeiței-mamă, glia, însă unirea lui cu ea aduce fertilitate întregului trib şi vitelor sale, de aceea, într-un sens, el este şi mirele lor. În anumite privințe, concepția iudaică este mai aproape de cea păgână decât de cea a misticilor, căci, potrivit ei, Mireasa lui Dumnezeu este întreaga seminție, Israel. Acest aspect este prezentat într-unul dintre cele mai emoționante şi mai grăitoare capitole din întregul Vechi Testament (Ezechiel 16). În cele din urmă, imaginea e transmisă, în Apocalipsă, de la vechiul Israel la cel nou, iar Mireasa devine Biserica, „întreaga adunare binecuvântată a celor credincioşi“. Ea este cea care, asemenea miresei nevrednice din Ezechiel, a fost izbăvită, spălată, îmbrăcată şi luată în căsătorie de

Dumnezeu – căsătorie asemenea celei a regelui Cophetua.[1] Astfel, alegoria care, la început, părea atât de arbitrară – ingeniozitatea vreunui comentator pudibond decis să impună prisoselnice învățăminte celor mai discutabile texte – s-a dovedit, la un examen mai serios, înrădăcinată în întreaga istorie a religiei, încărcată de poezie și capabilă să genereze revelații. A o respinge fiindcă nu prezintă pentru epoca noastră un interes nemijlocit înseamnă să fii mărginit, să te complaci în starea de ignoranță a cazanierului.

Citit în acest sens, Psalmul redă Crăciunului complexitatea cuvenită. Nașterea lui Hristos înseamnă sosirea marelui războinic și a marelui rege. De asemenea, a Iubitului, a Mirelui, a cărui frumusețe o întrece pe cea a omului. Dar nu doar Mirele cel iubit, cel dorit; ci și Mirele aducător de rodire, tatăl copiilor care urmează să fie zămisliți și născuți. (Negreșit, imaginea unui Copil dintr-o iesle nu ne duce cu gândul la un rege, un ucigaș de uriași, un mire și un tată. Nu ne-ar duce însă cu gândul nici la Cuvântul cel veșnic – dacă nu am ști. Toate sunt, în egală măsură, aspecte ale aceluiași paradox central.) Apoi, poetul se îndreaptă către Mireasă, cu îndemnul „uită de poporul tău și casa tatălui tău" (v. 10). Această propoziție are un sens limpede – și, pentru noi, chiar plin de tristețe – când citim Psalmul așa cum probabil voia poetul. Ne gândim la dorul de casă al unei fete (probabil abia o copilă) care plânge pe ascuns într-un harem straniu, la toate necazurile care însoțesc o căsătorie dinastică, mai ales una orientală. Poetul (care desigur cunoștea toate acestea – probabil avea și el o fiică) o consolează: „Nu deznădăjdui, ți-ai

1. Rege african legendar, care s-a îndrăgostit de o tânără cerșetoare (*n.t.*).

pierdut părinţii, dar vei avea curând copii, iar ei vor fi oameni de seamă." Toate acestea au însă o relevanţă tulburătoare când Mireasa e Biserica. Vocaţia este un lucru extraordinar. A fi chemat, din natură, la viaţa supranaturală este la început (sau poate nu chiar de la început – ruptura despărţirii poate fi resimţită mai târziu) o cinste de mare preţ. Chiar şi a fi chemat de la un nivel natural la altul înseamnă deopotrivă pierdere şi câştig. Omul are necazuri şi supărări de care celelalte primate sunt scutite. Să fii însă chemat şi mai sus presupune un preţ cu atât mai mare. „Ieşi din ţara ta, din rudenia ta şi din casa tatălui tău" i-a spus Dumnezeu lui Avraam (Geneza 12:1). Este o poruncă teribilă; întoarce spatele tuturor celor pe care i-ai cunoscut. Alinarea (dacă va exista alinare în acel moment) e foarte asemănătoare celei primite de mireasă de la Psalmist: „Voi face din tine un neam mare." Acest „întoarce spatele" e desigur repetat chinuitor, e sporit, am putea spune, de Domnul nostru – „dacă nu urăşte pe tatăl său, pe mama sa, chiar propria lui viaţă".[1] Mântuitorul, cum se întâmplă adesea, vorbeşte în proverbe, parabole; nu îndeamnă la ură (în limbaj prozaic); doar la respingerea hotărâtă, aparent fără milă, a drepturilor fireşti când, şi dacă, crunta alegere ajunge în acest punct. (Consider întocmai că acest text e folositor doar celor care-l citesc cu groază. Omul care socoteşte că e destul de *uşor* să-şi urască tatăl, femeia a cărei viaţă e o lungă luptă de a nu-şi urî mama – ar face, fără îndoială, mai bine să stea departe de el.) Alinarea Miresei, în această alegorie, nu constă (cum ar înţelege misticii) în îmbrăţişarea Soţului, ci în rodnicia ei. Dacă nu aduce rod, nu e mama sfinţilor şi a

1. Luca 14:26 (*n.t.*).

sfinţeniei, s-ar putea crede că unirea conjugală a fost o iluzie – căci „nu-i niciodată în zadar îmbrăţişarea unui zeu".[1]

Alegerea Psalmului 8[2] pentru Ziua Înălţării depinde iarăşi de o interpretare care se găseşte în Noul Testament. În înţelesul ei literal, această scurtă şi minunată poezie lirică e simplitatea însăşi – o expresie a uimirii în faţa omului şi a locului său în Natură (există la Sofocle un pasaj nu mult diferit[3]), aşadar în faţa lui Dumnezeu, care l-a rânduit astfel. Dumnezeu este excelent atât ca luptător sau „judecător", cât şi ca Ziditor. Când ne ridicăm privirile spre cer şi spre toate stelele care sunt lucrarea Lui, pare de neînţeles ca Dumnezeu să se preocupe de astfel de lucruri ca omul. De fapt, deşi ne-a creat inferiori fiinţelor celeste, El ne-a făcut aici jos, pe pământ, o excepţională onoare – ne-a făcut stăpânii tuturor celorlalte creaturi. Pentru autorul Epistolei către Evrei (2:6–9), acest pasaj sugerează însă ceva la care noi, prin noi înşine, nu ne-am fi gândit. Psalmistul a spus: „Toate le-ai pus sub picioarele lui (ale omului)" (v. 6). Autorul creştin constată că, judecând după starea actuală a lumii, această afirmaţie nu e întru totul adevărată. Omul este adesea ucis şi, mult mai adesea, doborât de fiare, plante otrăvitoare, starea vremii, cutremure etc. Ni s-ar părea pur şi simplu greşit şi înşelător să luăm o expresie poetică drept un adevăr ştiinţific universal valabil. Ne putem apropia cel mai mult de punctul de vedere al autorului creştin dacă ni-l închipuim

1. Coventry Patmore, *The Unknown Eros and Other Odes* (1877), XII.12, „Eros and Psyche", 56 (*n.t.*).

2. Vezi Apendicele I, p. 153.

3. „În lume-s multe mari minuni! Minuni mai mari ca omul nu-s" (*Antigona*, vv. 333–334, corul, strofa 1, trad. rom. de George Fotino) (*n.t.*).

spunând nu (cum cred eu că spune de fapt) „Deoarece această declaraţie nu este adevărată în prezent, şi fiindcă Scripturile trebuie să fie adevărate în totalitate, ea trebuie să se refere la viitor", ci „Această afirmaţie este adevărată în sensul poetic intenţionat de psalmist – adică într-un sens larg, din perspectiva logicianului; dar dacă ar fi mai adevărată decât îşi dă el seama?". Ajungem astfel, pe o cale mai uşoară pentru obişnuinţele noastre mentale, la ceea ce, în opinia sa, reprezintă înţelesul real – mai bine spus, „supraînţelesul", noua încărcătură pusă peste cuvintele poetului. Hristos s-a înălţat la Cer. La vremea cuvenită, toate lucrurile, toate în sens strict, Îi vor fi supuse. El este Cel care, deşi a fost făcut (vremelnic) „mai prejos de îngeri", va ajunge să cucerească şi să ia în stăpânire toate lucrurile, inclusiv moartea şi pe diavol (mai-marele morţii).

Celor mai mulţi dintre noi, această interpretare li se va părea o alegorie mult prea fantezistă. E însă aceeaşi la care se gândeşte evident şi Sfântul Pavel în 1 Corinteni 15:20–28. Acest pasaj, împreună cu cel din Evrei, arată destul de clar că interpretarea era statornicită în cea mai timpurie tradiţie creştină. Ar putea chiar să provină de la Domnul nostru. În definitiv, nici o altă caracterizare nu i-a fost mai aproape ca aceea de „Fiu al Omului"; şi, desigur, după cum „fiica Babilonului" înseamnă Babilonul, tot astfel „Fiul Omului" înseamnă Om, Omul, Omul arhetipal din pătimirea, învierea şi biruinţele căruia toţi oamenii (dacă nu le refuză) se pot împărtăşi.

Tocmai asta cred că trebuie să li se reamintească celor mai mulţi creştini moderni. Am sentimentul că rareori întâlnesc vreo opinie trainică sau plină de bucurie privind imuabila Omenitate, nicicând-de-lăsat-la-o-parte, a lui Hristos în slavă, în veşnicie. Scoatem în evidenţă, prea

restrictiv, Omenitatea la Crăciun, iar Dumnezeirea, prea limitativ, după Înviere; de parcă Hristos a devenit odinioară om, iar actualmente a redevenit numai Dumnezeu. Considerăm Învierea şi Înălţarea (corect) ca pe nişte acte miraculoase ale lui Dumnezeu; mai rar, ca biruinţă a Omului. Vechea interpretare a Psalmului 8, indiferent cum se va fi ajuns la ea, este un paliativ mulţumitor. La o analiză suplimentară, nu este forţată sau exagerată cu adevărat nici analogia dintre locul umanităţii în univers (măreţia şi micimea ei, originile ei umile şi – chiar şi la nivel natural – destinul uimitor) şi umilirea şi biruinţele lui Hristos. Mie, cel puţin, nu mi se pare. După cum am arătat deja, mi se pare a fi ceva în plus decât analogia dintre asumarea animalităţii în om şi asumarea omului în Dumnezeu.

Pătrund însă în minuni care mă depăşesc. E vremea să închei, menţionând pe scurt câteva lucruri mai simple.

Unul priveşte aparenta (şi, în numeroase rânduri, indubitabil reala) îndreptăţire de sine în Psalmi: „Nu vei găsi nimic rău în mine“ (Ps. 17:3), „Umblu în nevinovăţie“ (Ps. 26:1), „Păzeşte sufletul meu, căci sunt cucernic“ (Ps. 86:2 GALACTION). Pentru mulţi oameni, lucrurile nu se îndreaptă substanţial dacă spunem – cum probabil putem spune pe bună dreptate – că, uneori, vorbitorul avut în vedere era Israel, nu individul; ba chiar, din Israel, rămăşiţa cea credincioasă. Şi totuşi, există o diferenţă; până la un anumit punct, acea rămăşiţă era sfântă şi inocentă comparativ cu unele dintre culturile păgâne din jur. A fost deseori o „victimă lipsită de vină“, în sensul că n-a meritat nici loviturile primite, şi nici ca acestea să vină din partea celor de la care le-a primit. Avea, desigur, să apară însă acea Victimă care era, de fapt, sfânt şi fără

prihană. Cazul imaginat de Platon avea să devină realitate. Toate aceste afirmații aveau să se dovedească adevărate în gura Lui. Şi – adevărate – era necesar ca ele să fie împlinite. Lecția potrivit căreia desăvârşita, nerăzbunătoarea, iertătoarea nevinovăție poate duce, în lumea noastră, aşa cum e ea, nu la iubire, ci la blesteme proferate de gloată şi la moarte – este esențială. Domnul nostru, prin urmare, devine conlocutorul în aceste pasaje, când creştinul le citeşte; de drept – ar fi ca realitatea să fie ascunsă vederii dacă El n-ar vorbi. Căci El n-a acceptat la Sine nici un păcat. (Acesta, într-adevăr, nu este un argument minor privind dumnezeirea Lui. Căci n-a dat, deseori nici chiar vrăjmaşilor creştinismului, impresia de aroganță; mulți dintre ei nu par atât de surprinşi, pe cât ne-am aştepta, de declarația sa că e „blând şi smerit cu inima". A spus totuşi lucruri care, în oricare ipoteză – cu excepția uneia –, ar ține de aroganța unui paranoic. E ca şi cum, chiar dacă ipoteza e respinsă, ceva din realitatea pe care o presupune adevărul ei „se face înțeles".)

Cu privire la Psalmii imprecatorii, presupun că cei mai mulți dintre noi îşi plăsmuiesc propriile alegorii morale – conştienți că ele sunt personale şi la un nivel destul de diferit de chestiunile înalte pe care am încercat să le tratez. Cunoaştem obiectul propriu-zis al ostilității totale – răutatea, mai ales a noastră. Astfel, în Psalmul 36:1, „Inima mea îmi arată răutatea celui nelegiuit", fiecare poate reflecta că propria sa inimă e chipul acelei răutăți cel mai bine cunoscute lui. După aceea, marele salt din versetul 5 înspre îndurarea care se înalță până la ceruri şi înspre dreptatea ca munții cei trainici capătă şi mai multă forță şi frumusețe. Din acest punct de vedere, pot folosi chiar cumplitul pasaj din Psalmul 137 despre zdrobirea de

stâncă a copiilor babilonieni. Ştiu lucruri în universul meu interior care sunt asemeni copiilor: începuturile infantile ale micilor concesii, ale resentimentelor mărunte, care se transformă, într-o bună zi, în alcoolism sau ură înverşunată, dar care ne seduc şi ne încântă cu dulci stăruinţe speciale, părând atât de mici, atât de neajutorate, încât să le opunem rezistenţă ar fi ca o dovadă a cruzimii noastre faţă de animale. Ele încep cu smiorcăieli ca „nu cer mult, dar“, sau „sperasem cel puţin să“, ori „s-ar cuveni să te mai gândeşti *cumva* şi la tine“. Împotriva tuturor acestor prunci fermecători (au, dragii de ei, metode atât de seducătoare), povaţa din Psalm e cea mai nimerită. Zdrobeşte-le creierii micilor ticăloşi! Şi „ferice“ de cel care e-n stare, căci e mai lesne să spui decât să faci.

Uneori fără nici o sugestie din partea tradiţiei, un al doilea înţeles i se va impune cititorului în mod irezistibil. Când autorul Psalmului 84 a spus (v. 10) „O zi în curţile tale este mai bună decât o mie“, el voia să spună, negreşit, că o zi acolo este mai bună decât o mie în altă parte. Când citesc textul, mi-e imposibil să exclud acest gând, la care, din câte ştiu, Vechiul Testament nu accede. E prezent în cel Nou, elegant integrat nu punând o nouă încărcătură asupra cuvintelor vechi, ci, mai simplu, adăugând la ele. În Psalmul 90 (v. 4), s-a spus că o mie de ani sunt pentru Dumnezeu ca o singură zi; în 2 Petru 3:8 – nu tocmai primul loc din lume în care să fi căutat o teologie atât de metafizică –, citim nu doar că o mie de ani sunt ca o zi, ci şi că „o zi este ca o mie de ani“. Psalmistul a vrut să spună doar că Dumnezeu e veşnic, că viaţa Sa este infinită în timp. Epistola ne scoate însă complet din seria temporală. După cum nimic nu durează mai mult ca Dumnezeu, tot astfel nimic nu trece, de la El, într-un

timp trecut. S-a ajuns astfel la concepția ulterioară (ulterioară în gândirea creștină; Platon ajunsese deja la ea) despre eternitate ca prezent veșnic. De atunci, pentru unii dintre noi, acea „zi" din curțile Domnului care este mai bună decât o mie trebuie să aibă dublu înțeles. Cel Veșnic ne poate întâlni în ceea ce, judecat după măsurătorile curente, reprezintă o zi ori (mai probabil) un minut sau o secundă; noi însă am venit în atingere cu ceea ce nu este în vreun fel comensurabil cu intervale de timp, lungi sau scurte. De aici, și nădejdea noastră de a ieși în cele din urmă, dacă nu cu totul din timp (așa ceva s-ar putea să nu fie compatibil cu umanitatea noastră), în orice caz de sub tirania, sărăcia unilineară a timpului, de a fi deasupra lui, nu sub el, de a vindeca astfel acea rană care doare necontenit („rana pentru care omul s-a născut"), pe care ne-o provoacă simpla succesiune și schimbare, aproape deopotrivă când suntem fericiți sau nefericiți. Căci suntem atât de puțin împăcați cu ideea de timp, încât ajungem să fim surprinși de el. „Cum a crescut!" exclamăm, „Cum zboară timpul!", de parcă forma universală a experienței noastre ar fi, iar și iar, o noutate. E la fel de straniu ca atunci când un pește ar fi în mod repetat surprins de umiditatea apei. Iar asta ar fi cu adevărat straniu; dacă nu cumva peștele ar fi menit să devină, într-o bună zi, animal de uscat.

Apendice I
Selecţie de Psalmi

Psalmul 8 – *Domine, Dominus noster*

1. Doamne, Dumnezeul nostru, cât de minunat este Numele Tău pe tot pământul! Slava Ta se înalţă mai presus de ceruri.
2. Din gura copiilor şi a celor ce sug la ţâţă, Ţi-ai scos o întăritură de apărare împotriva potrivnicilor tăi, ca să astupi gura vrăjmaşului şi omului cu dor de răzbunare.
3. Când privesc cerurile – lucrarea mâinilor Tale – luna şi stelele pe care le-ai făcut,
4. Îmi zic: „Ce este omul, ca să Te gândeşti la el? Şi fiul omului, ca să-l bagi în seamă?“
5. L-ai făcut cu puţin mai prejos decât Dumnezeu şi l-ai încununat cu slavă şi cu cinste.
6. I-ai dat stăpânire peste lucrurile mâinilor Tale, toate le-ai pus sub picioarele lui:
7. Oile şi boii laolaltă, fiarele câmpului,
8. Păsările cerului şi peştii mării, tot ce străbate cărările mărilor.
9. Doamne, Dumnezeul nostru, cât de minunat este Numele Tău pe tot pământul!

Psalmul 19 – *Coeli enarrant*

1. Cerurile spun slava lui Dumnezeu, şi întinderea lor vesteşte lucrarea mâinilor Lui.
2. O zi istoriseşte alteia acest lucru, o noapte dă de ştire alteia despre el.
3. Şi aceasta, fără vorbe, fără cuvinte, al căror sunet să fie auzit,

4. Dar răsunetul lor străbate tot pământul şi glasul lor merge până la marginile lumii. În ceruri, El a întins un cort soarelui.
5. Şi soarele, ca un mire care iese din odaia lui de nuntă, se aruncă în drumul lui cu bucuria unui viteaz:
6. Răsare la un capăt al cerurilor şi îşi isprăveşte drumul la celălalt capăt; nimic nu se ascunde de căldura lui.
7. Legea Domnului este desăvârşită şi înviorează sufletul; mărturia Domnului este adevărată şi dă înţelepciune celui neştiutor.
8. Orânduirile Domnului sunt fără prihană şi veselesc inima; poruncile Domnului sunt curate şi luminează ochii.
9. Frica de Domnul este curată şi ţine pe vecie; judecăţile Domnului sunt adevărate, toate sunt drepte.
10. Ele sunt mai de preţ decât aurul, decât mult aur curat; sunt mai dulci decât mierea, decât picurul din faguri.
11. Robul Tău primeşte şi el învăţătura de la ele; pentru cine le păzeşte, răsplata este mare.
12. Cine îşi cunoaşte greşelile făcute din neştiinţă? Iartă-mi greşelile pe care nu le cunosc!
13. Păzeşte, de asemenea, pe robul Tău de mândrie, ca să nu stăpânească ea peste mine!
Atunci voi fi fără prihană, nevinovat de păcate mari.
14. Primeşte cu bunăvoinţă cuvintele gurii mele şi cugetele inimii mele, Doamne, Stânca mea şi Izbăvitorul meu!

Psalmul 36 – *Dixit iniustus*

1. Nelegiuirea celui rău zice inimii mele: „Nu este frică de Dumnezeu înaintea ochilor lui."
2. Căci se măguleşte singur în ochii lui, ca să-şi desăvârşească fărădelegea, ca să-şi potolească ura.
3. Cuvintele gurii lui sunt mincinoase şi înşelătoare; nu mai vrea să lucreze cu înţelepciune şi să facă binele.
4. În aşternutul lui se gândeşte la răutate, stă pe o cale care nu este bună şi nu urăşte răul.

5. Bunătatea Ta, Doamne, ajunge până la ceruri şi credincioşia Ta până la nori.
6. Dreptatea Ta este ca munţii lui Dumnezeu şi judecăţile Tale sunt ca Adâncul cel mare.
Doamne, Tu sprijini pe oameni şi pe dobitoace!
7. Cât de scumpă este bunătatea Ta, Dumnezeule! La umbra aripilor Tale găsesc fiii oamenilor adăpost.
8. Se satură de belşugul Casei Tale şi-i adăpi din şuvoiul desfătărilor Tale.
9. Căci la Tine este izvorul vieţii; prin lumina Ta vedem lumina.
10. Întinde-Ţi şi mai departe bunătatea peste cei ce Te cunosc şi dreptatea peste cei cu inima neprihănită!
11. Să nu m-ajungă piciorul celui mândru şi să nu mă pună pe fugă mâna celor răi.
12. Cei ce fac fărădelegea au şi început să cadă; sunt răsturnaţi şi nu pot să se mai scoale.

Psalmul 45 – *Eructavit cor meum*

1. Cuvinte pline de farmec îmi clocotesc în inimă şi zic: „Lucrarea mea de laudă este pentru Împăratul!" Ca pana unui scriitor iscusit să-mi fie limba!
2. Tu eşti cel mai frumos dintre oameni, harul este turnat pe buzele tale, de aceea te-a binecuvântat Dumnezeu pe vecie.
3. Războinic viteaz, încinge-ţi sabia – podoaba şi slava,
4. Da, slava Ta! Fii biruitor, suie-te în carul tău de luptă, apără adevărul, blândeţea şi neprihănirea, şi dreapta ta să strălucească prin isprăvi minunate!
5. Săgeţile tale sunt ascuţite: sub tine vor cădea popoare şi săgeţile tale vor străpunge inima vrăjmaşilor împăratului.
6. Scaunul Tău de domnie, Dumnezeule, este veşnic; toiagul de domnie al Împărăţiei Tale este un toiag de dreptate.
7. Tu iubeşti neprihănirea şi urăşti răutatea. De aceea, Dumnezeule, Dumnezeul Tău Te-a uns cu un untdelemn de bucurie mai presus decât pe tovarăşii Tăi de slujbă.

8. Smirna, aloea şi casia îţi umplu de miros plăcut toate veşmintele; în casele tale împărăteşti, de fildeş, te înveselesc instrumentele cu coarde.
9. Printre preaiubitele tale sunt fete de împăraţi; împărăteasa, mireasa ta, stă la dreapta ta, împodobită cu aur de Ofir.
10. Ascultă, fiică, vezi şi pleacă-ţi urechea; uită pe poporul tău şi casa tatălui tău!
11. Şi atunci, împăratul îţi va pofti frumuseţea. Şi fiindcă este Domnul tău, adu-i închinăciunile tale.
12. Şi fiica Tirului, şi cele mai bogate din popor vor umbla cu daruri ca să capete bunăvoinţa ta.
13. Fata împăratului este plină de strălucire înăuntrul casei împărăteşti; ea poartă o haină ţesută cu aur.
14. Este adusă înaintea împăratului, îmbrăcată cu haine cusute la gherghef şi urmată de fete, însoţitoarele ei, care sunt aduse la tine.
15. Ele sunt duse în mijlocul bucuriei şi veseliei şi intră în casa împăratului.
16. Copiii tăi vor lua locul părinţilor tăi; îi vei pune domni în toată ţara.
17. Din neam în neam îţi voi pomeni numele: de aceea, în veci de veci te vor lăuda popoarele.

Psalmul 68 – *Exurgat Deus*

1. Dumnezeu Se scoală, vrăjmaşii Lui se risipesc şi potrivnicii Lui fug dinaintea Feţei Lui.
2. Cum se risipeşte fumul, aşa-i risipeşti Tu; cum se topeşte ceara la foc, aşa pier cei răi dinaintea lui Dumnezeu.
3. Dar cei neprihăniţi se bucură, saltă de bucurie înaintea lui Dumnezeu şi nu mai pot de veselie.
4. Cântaţi lui Dumnezeu, lăudaţi Numele Lui! Faceţi drum Celui ce înaintează prin câmpii.
Domnul este Numele Lui: bucuraţi-vă înaintea Lui!

5. El este Tatăl orfanilor, Apărătorul văduvelor, El, Dumnezeu, care locuieşte în locaşul Lui cel sfânt.
6. Dumnezeu dă o familie celor părăsiţi, El izbăveşte pe prinşii de război şi-i face fericiţi; numai cei răzvrătiţi locuiesc în locuri uscate.
7. Dumnezeule, când ai ieşit Tu în fruntea poporului şi când mergeai în pustie,
8. S-a cutremurat pământul, s-au topit cerurile dinaintea lui Dumnezeu, s-a zguduit Sinai dinaintea lui Dumnezeu, Dumnezeul lui Israel.
9. Ai dat o ploaie binefăcătoare, Dumnezeule, şi ai întărit moştenirea Ta, sleită de puteri.
10. Poporul tău şi-a aşezat locuinţa în ţara pe care, prin bunătatea Ta, Dumnezeule, o pregătiseşi pentru cei nenorociţi.
11. Un cuvânt spune Domnul, şi femeile aducătoare de veşti bune sunt o mare oştire:
12. Împăraţii oştirilor fug, fug, şi cea care rămâne acasă împarte prada.
13. Pe când voi vă odihniţi în mijlocul staulelor, aripile porumbelului sunt acoperite de argint şi penele lui sunt de un galben auriu.
14. Când a împrăştiat Cel Atotputernic pe împăraţi în ţară, parcă ningea în Ţalmon.
15. Munţii lui Dumnezeu, Munţii Basanului, munţi cu multe piscuri, Munţii Basanului,
16. Pentru ce, munţi cu multe piscuri, purtaţi pizmă pe muntele pe care l-a ales Dumnezeu ca locaş împărătesc? Cu toate acestea, Domnul va locui în el în veci.
17. Carele Domnului se numără cu douăzecile de mii, cu mii şi mii; Domnul este în mijlocul lor, venind din Sinai în locaşul Său cel sfânt.
18. Te-ai suit pe înălţime, ai luat prinşi de război, ai luat în dar oameni; cei răzvrătiţi vor locui şi ei lângă Domnul Dumnezeu.
19. Binecuvântat să fie Domnul, care zilnic ne poartă povara, Dumnezeu, mântuirea noastră!

20. Dumnezeu este pentru noi Dumnezeul izbăvirilor şi Domnul Dumnezeu ne poate scăpa de moarte.
21. Da, Dumnezeu va zdrobi capul vrăjmaşilor Lui, creştetul capului celor ce trăiesc în păcat.
22. Domnul zice: „Îi voi aduce înapoi din Basan, îi voi aduce înapoi din fundul mării,
23. Ca să-ţi cufunzi piciorul în sânge şi limba câinilor tăi să-şi capete partea din vrăjmaşii tăi.
24. Ei văd intrarea Ta, Dumnezeule, intrarea Dumnezeului meu, Împăratului meu, în locaşul cel sfânt.
25. În frunte merg cântăreţii, apoi cei ce cântă din instrumente, în mijlocul fetelor care sună din timpane.
26. Binecuvântaţi pe Dumnezeu în adunări, binecuvântaţi pe Domnul, cei ce vă coborâţi din Israel!
27. Iată tânărul Beniamin, care stăpâneşte peste ei, căpeteniile lui Iuda şi ceata lor, căpeteniile lui Zabulon, căpeteniile lui Neftali.
28. Dumnezeul tău te-a făcut puternic. Întăreşte, Dumnezeule, ce ai făcut pentru noi în Templul Tău.
29. Împăraţii Îţi vor aduce daruri la Ierusalim.
30. Înspăimântă fiara din trestii, ceata taurilor, cu viţeii popoarelor; calcă în picioare pe cei ce îşi pun plăcerea în argint! Risipeşte popoarele cărora le place să se bată!
31. Cei mari vin din Egipt: Etiopia aleargă cu mâinile întinse spre Dumnezeu.
32. Cântaţi lui Dumnezeu, împărăţiile pământului, şi lăudaţi pe Domnul!
33. Cântaţi Celui ce călăreşte pe cerurile cerurilor veşnice! Iată că se aude glasul Lui, glasul Lui cel puternic!
34. Dați slavă lui Dumnezeu, a cărui măreţie este peste Israel şi a cărui putere este în ceruri.
35. Ce înfricoşat eşti, Dumnezeule, din locaşul Tău cel sfânt! Dumnezeul lui Israel dă poporului Său tărie şi mare putere. Binecuvântat să fie Dumnezeu!

Psalmul 104 – *Benedic, anima mea*

1. Binecuvântează, suflete, pe Domnul! Doamne, Dumnezeule, Tu eşti nemărginit de mare! Tu eşti îmbrăcat cu strălucire şi măreţie!
2. Te înveleşti cu lumina ca şi cu o manta; întinzi cerurile ca un cort.
3. Cu apele Îţi întocmeşti vârful locuinţei Tale; din nori Îţi faci carul şi umbli pe aripile vântului.
4. Din vânturi Îţi faci soli şi din flăcări de foc, slujitori.
5. Tu ai aşezat pământul pe temeliile lui, şi niciodată nu se va clătina.
6. Tu îl acoperiseşi cu adâncul cum l-ai acoperi cu o haină; apele stăteau pe munţi,
7. Dar, la ameninţarea Ta, au fugit, la glasul tunetului Tău, au luat-o la fugă,
8. Suindu-se pe munţi şi pogorându-se în văi, până la locul pe care li-l hotărâseşi Tu.
9. Le-ai pus o margine pe care nu trebuie s-o treacă, pentru ca să nu se mai întoarcă să acopere pământul.
10. Tu faci să ţâşnească izvoarele în văi şi ele curg printre munţi.
11. Tu adăpi la ele toate fiarele câmpului; în ele îşi potolesc setea măgarii sălbatici.
12. Păsările cerului locuiesc pe marginile lor şi fac să le răsune glasul printre ramuri.
13. Din locaşul Tău cel înalt Tu uzi munţii; şi se satură pământul de rodul lucrărilor Tale.
14. Tu faci să crească iarba pentru vite şi verdeţuri pentru nevoile omului, ca pământul să dea hrană:
15. Vin, care înveseleşte inima omului, untdelemn, care-i înfrumuseţează faţa, şi pâine, care-i întăreşte inima.
16. Se udă copacii Domnului, cedrii din Liban, pe care i-a sădit El.
17. În ei îşi fac păsările cuiburi; iar cocostârcul îşi are locuinţa în chiparoşi;
18. Munţii cei înalţi sunt pentru ţapii sălbatici, iar stâncile sunt adăpost pentru iepuri.

19. El a făcut luna ca să arate vremurile; soarele ştie când trebuie să apună.
20. Tu aduci întunericul şi se face noapte: atunci toate fiarele pădurilor se pun în mişcare;
21. Puii de lei mugesc după pradă şi îşi cer hrana de la Dumnezeu.
22. Când răsare soarele, ele fug înapoi şi se culcă în vizuinile lor.
23. Dar omul iese la lucrul său şi la munca lui până seara.
24. Cât de multe sunt lucrările Tale, Doamne! Tu pe toate le-ai făcut cu înţelepciune şi pământul este plin de făpturile Tale.
25. Iată marea cea întinsă şi mare: în ea se mişcă nenumărate vieţuitoare mici şi mari.
26. Acolo pe ea umblă corăbiile şi în ea este leviatanul acela pe care l-ai făcut să se joace în valurile ei.
27. Toate aceste vieţuitoare Te aşteaptă, ca să le dai hrana la vreme.
28. Le-o dai Tu, ele o primesc; Îţi deschizi Tu mâna, ele se satură de bunătăţile Tale.
29. Îţi ascunzi Tu Faţa, ele tremură; le iei Tu suflarea, ele mor şi se întorc în ţărâna lor.
30. Îţi trimiţi Tu suflarea: ele sunt zidite şi înnoieşti astfel faţa pământului.
31. În veci să ţină slava Domnului! Să Se bucure Domnul de lucrările Lui!
32. El priveşte pământul, şi pământul se cutremură; atinge munţii, şi ei fumegă.
33. Voi cânta Domnului cât voi trăi, voi lăuda pe Dumnezeul meu cât voi fi!
34. Fie plăcute Lui cuvintele mele! Mă bucur de Domnul.
35. Să piară păcătoşii de pe pământ şi cei răi să nu mai fie! Binecuvântează, suflete, pe Domnul! Lăudaţi pe Domnul!

Psalmul 110 – *Dixit Dominus*

1. Domnul a zis Domnului meu: „Şezi la dreapta Mea până voi pune pe vrăjmaşii Tăi sub picioarele Tale."

2. Domnul va întinde din Sion toiagul de cârmuire al puterii Tale, zicând: „Stăpâneşte în mijlocul vrăjmaşilor Tăi!"
3. Poporul Tău este plin de înflăcărare când Îţi aduni oştirea; cu podoabe sfinte, ca din sânul zorilor, vine tineretul Tău la Tine, ca roua.
4. Domnul a jurat, şi nu-I va părea rău: Tu eşti preot în veac, în felul lui Melhisedec."
5. Domnul, de la dreapta Ta, zdrobeşte pe împăraţi în ziua mâniei Lui.
6. El face dreptate printre neamuri: totul este plin de trupuri moarte; El zdrobeşte capete pe toată întinderea ţării.
7. El bea din pârâu în timpul mersului, de aceea Îşi înalţă capul.

Apendice II
Psalmi discutaţi sau menţionaţi

1. Ferice de omul (*Beatus vir*)
2. Pentru ce se întărâtă neamurile (*Quare fremuerunt*)
5. Pleacă-Ţi urechea la cuvintele mele (*Verba mea auribus*)
6. Doamne, nu mă pedepsi cu mânia Ta (*Domine ne in furore*)
7. Doamne, Dumnezeule (*Domine Deus Meus*)
8. Doamne, Dumnezeul nostru (*Domine, Dominus noster*)
9. Voi lăuda pe Domnul (*Confitebor tibi*)
10. Pentru ce stai aşa de departe (*Ut quid Domine?*)
11. La Domnul găsesc scăpare! (*In Domino confido*)
12. Vino în ajutor, Doamne (*Salvum me fac*)
13. Până când, Doamne, mă vei uita (*Usque quo, Domine?*)
16. Păzeşte-mă, Dumnezeule (*Conserve me, Domine*)
17. Doamne, ascultă-mi pricina (*Exaudi Domine*)
18. Te iubesc din inimă, Doamne (*Diligam te, Domine*)
19. Cerurile spun slava lui Dumnezeu (*Coeli enarrant*)
21. Doamne, împăratul se bucură (*Domine in virtute tua*)
22. Dumnezeule! Dumnezeule! (*Deus, Deus me*)
23. Domnul este Păstorul meu (*Dominus regit me*)
26. Fă-mi dreptate, Doamne (*Iudica me, Domine*)
27. Domnul este lumina (*Dominus illuminatio*)
28. Doamne, către Tine strig (*Ad te, Domine*)
29. Daţi Domnului (*Afferte Domino*)
30. Te înalţ, Doamne (*Exaltabo te, Domine*)
31. Doamne, în Tine mă încred (*In te, Domine, speravi*)
33. Bucuraţi-vă în Domnul (*Exultate, iusti*)
35. Apără-mă Tu, Doamne (*Iudica, Domine*)
36. Nelegiuirea celui rău (*Dixit iniustus*)

106. Lăudaţi pe Domnul (*Confitemini Domino*)
107. Lăudaţi pe Domnul (*Confitemini Domino*)
109. Dumnezeul laudei mele (*Deus laudem*)
110. Domnul a zis Domnului meu (*Dixit Dominus*)
111. Voi lăuda pe Domnul (*Confitebor tibi*)
116. Iubesc pe Domnul (*Dilexi, quoniam*)
118. Lăudaţi pe Domnul (*Confitemini Domino*)
119. Ferice de cei fără prihană (*Beati immaculati*)
132. Doamne, adu-Ţi aminte (*Memento Domine*)
136. Lăudaţi pe Domnul (*Confitemini*)
137. Pe malurile râurilor Babilonului (*Super flumina*)
139. Doamne, Tu mă cercetezi (*Domine probasti*)
141. Doamne, eu Te chem (*Domine, clamavi*)
143. Doamne, ascultă-mi rugăciunea (*Domine, exaudi*)
146. Laudă, suflete, pe Domnul! (*Lauda, anima mea*)
147. Lăudaţi pe Domnul! (*Laudate Dominum*)
148. Lăudaţi pe Domnul! (*Laudate Dominum*)
150. Lăudaţi pe Domnul! (*Laudate Dominum*)

În această carte, scriu ca de la amator la amator, vorbind despre greutățile pe care le-am întâlnit sau despre iluminările de care am avut parte când am citit Psalmii, cu speranța că ea ar putea să-i intereseze ori chiar să-i ajute, uneori, pe alți cititori nepricepuți. Aceasta nu este o lucrare „apologetică". Nu voi căuta să-i conving pe necredincioşi de adevărul creştinismului. Mă adresez celor care deja cred sau celor care sunt gata să-şi „suspende necredința" pe parcursul lecturii. Un om nu poate să apere întruna adevărul; mai trebuie să aibă uneori vreme să se şi hrănească din el.

C.S. Lewis

De acelaşi autor:

Despre minuni. Cele patru iubiri. Problema durerii
Ferigi și elefanți și alte eseuri despre creștinism

ISBN 978-973-50-5597-4

